

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

*Διοικητικοί θεσμοί και κρατικές δομές του Δημοκρατικού
Στρατού στην Πελοπόννησο. Η θνησιγενής Λαϊκή Δημοκρατία*

Διπλωματική Εργασία

Σύμβουλος Σπουδών: Δέσποινα Παπαδημητρίου

Κανελλόπουλος Γιώργος

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	3
1. Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος	7
1.1 Η περίπτωση της Πελοποννήσου	9
1.2 Ο Εμφύλιος στην Πελοπόννησο	12
2. Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση και η επικράτειά της	14
3. Η Λαϊκή Εξουσία	20
4. Η Λαϊκή Εκπαίδευση	27
4.1 Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου	29
4.2 Το Λαϊκό Γυμνάσιο	32
4.3 Λοιπές δραστηριότητες για τη Λαϊκή Παιδεία	33
5. Η Λαϊκή Δικαιοσύνη	35
5.1 Τα Στρατοδικεία (Ανταρτοδικεία)	37
6. Οι Επιστρατεύσεις	41
7. Η Υπηρεσία Επιμελητείας	50
7.1 Οι Επιτάξεις	58
8. Η Λαϊκή Πολιτοφυλακή	59
9. Οι υπόλοιπες υπηρεσίες	62
9.1 Η Σχολή Αξιωματικών	62
9.2 Η Σχολή Υπαξιωματικών	62
9.3 Τα Κέντρα Πληροφοριών	63
9.4 Οι Διαβιβάσεις	63
9.5 Η Υγειονομική Υπηρεσία	64
9.6 Η γιορτή για τα δίχρονα του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας	66
10. Ανάμεσα σε δύο εξουσίες	67
11. Η κατάρρευση του Δημοκρατικού Στρατού Πελοποννήσου	69

Επίλογος	72
Πηγές	76
Αρκτικόλεξο	82
Παράρτημα	83

Εισαγωγή

Ο όρος «τοπικές μελέτες» υποδήλωνε, μέχρι πρόσφατα, στην ελληνική ιστοριογραφία κάτι υποδεέστερο. Αναφερόταν σε έργα τοπικού χαρακτήρα, τα οποία συνήθως λάμβαναν δευτερεύουσα σημασία σε σχέση με το σημαντικό επιστημονικό διακύβευμα που υποτίθεται ότι αποτελούσε η αφήγηση και η ερμηνεία του όλου και του γενικού. Η τοπική ιστορία γινόταν περισσότερο αντιληπτή ως ένα συμπληρωματικό είδος της ιστοριογραφίας και γι' αυτό το λόγο φαινόταν περισσότερο «θεμιτό» να καλλιεργείται από ερασιτέχνες ιστορικούς (συνήθως δασκάλους ή άλλους εκπαιδευτικούς) και χρησίμευε στον επαγγελματία ιστορικό ως πρόσθετη πηγή. Συχνά επίσης, το τοπικό υποδήλωνε κάτι σπάνιο, μια εξαίρεση που πιθανότατα δεν αφορούσε το γενικό αλλά άξιζε να παρουσιαστεί ως κάτι φολκλορικό ή γραφικό.¹ Η ιστοριογραφική παραγωγή για την Πελοπόννησο της περιόδου του Εμφυλίου, αν δεν είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα που αποδεικνύει τη βασιμότητα της προηγούμενης παραγράφου, είναι σίγουρα μια περίπτωση που ισχυροποιεί τις παραπάνω θέσεις. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι μελέτες που αναφέρονται αποκλειστικά στην Πελοπόννησο είτε είναι γραπτές αναμνήσεις ή προσωπικές καταγραφές ανθρώπων που είχαν άμεση συμμετοχή στα γεγονότα της περιόδου², είτε είναι έργα εκπαιδευτικών που η μελέτη της Ιστορίας και η συγγραφή ανάλογων έργων αποτελεί δευτερεύουσα δραστηριότητά τους³.

Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία, μπορούμε να μιλάμε για μνημονικές καταγραφές, για ένα σώμα κειμένων που περιλαμβάνει τις μαρτυρίες, τα

¹ Μαραντζίδης Νίκος, *Η τοπική διάσταση στη μελέτη της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου* στο Αντωνίου Γιώργος – Μαραντζίδης Νίκος (επιμ.), *Η εποχή της σύγχυσης. Η δεκαετία του '40 και η ιστοριογραφία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2008, σ.173

² Μερικά από αυτά τα έργα είναι: Πετζόπουλος Θωμάς, *Τραγική Πορεία*, Αθήνα 1953, Τσιγγούνης Π. Αλέξανδρος, *Ο Συμμοριτοπόλεμος στην Πελοπόννησο: Ανακρίβειαι, πλάναι, ψευδολογίες: Παρανομίες, υπηρεσίες και προστριβές: Παρασκηναϊκές ενέργειαι*, χ.ε. Αθήνα 1961, Καμαρινός Αρίστος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο 1946-1949, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 2005, Παπακωνσταντίνου Κων. (Μπελάς), *Η Νεκρή Μεραρχία, Η ΙΙΙ Μεραρχία των Νεκρών του ΔΣ Πελοποννήσου*, τόμοι Α και Β, Αλφειός, Αθήνα 1987

³ Π.χ. Λέφας Λ. Γιάννης, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου. Δημιουργία. Ανάπτυξη. Ήττα*, τόμοι Α και Β, Αλφειός, Αθήνα 1998, Μπρούσαλης Κωνσταντίνος, *Οι Ανυπότακτοι. Το Δεύτερο αντάρτικο στην Πελοπόννησο*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2008, Λάζαρη Κ. Βασίλη, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Αχαΐα, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 2006, Κριμπάς Γρηγόρης, *Πέρδικας*, Αθήνα 1989, *Εμφύλιος. Γενική εικόνα – Γεγονότα από το Μοριά*, τ. Β', χ.ε. Καλαμάτα 2004. Η περίπτωση του Δ. Παλαιοιολογόπουλου κατά κάποιο τρόπο εντάσσεται και στις δύο κατηγορίες. Ο Παλαιοιολογόπουλος έζησε τα γεγονότα του Εμφυλίου ως σπουδαστής του Λαϊκού Διδασκαλείου Πελοποννήσου και πήρε πτυχίο δασκάλου από αυτό. Βλ. Παλαιοιολογόπουλος Δημήτρης, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην επαρχία Καλαβρύτων 1946-1949*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2001, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου. Ένα φυτώριο Δασκάλων του ΔΣΕ στην περίοδο του Εμφυλίου, 1948*, Νέα Σκέψη, Αθήνα 1993 και *Το χρονικό ενός αγωνιστή. Βάγιος Βαΐτσης*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2006

απομνημονεύματα και τις αυτοβιογραφίες. Αυτές οι πηγές γραμμένες, συνήθως, σε πρώτο πρόσωπο αποτυπώνουν, ακολουθώντας τις διεργασίες της μνήμης, τις υποκειμενικές θεάσεις συγκρότησης του κόσμου, οι οποίες ταυτόχρονα αποστασιοποιούνται από τις ιδιαιτερότητες της προφορικής τους διάστασης μέσω του γραπτού λόγου. Ο κόσμος του αφηγητή, «πραγματικός» ή «φανταστικός», ανασυγκροτείται μέσα από το συμβολικό πεδίο της γλώσσας και μέσω αυτής αξιώνει αλήθεια και εγκυρότητα ως προς τα περιστατικά και ως προς την αξιολόγησή τους αντίστοιχα. Είναι απαραίτητο να συμπληρωθεί ότι η ανάγνωση κειμένων μνημονικής αφήγησης πρέπει να υπερβαίνει τη θετικιστική μονομέρεια «αλήθειας» και «ψεύδους», αφού οι μαρτυρίες δεν αποδίδουν ως πιστή αντανάκλαση τα συμβαίνοντα στην «εξωτερική» πραγματικότητα, αλλά τα συμβαίνοντα ανασυστήνονται διαθλασμένα μέσα από ένα πλέγμα κοινωνικών και ιστορικών συνδηλώσεων.⁴

Τα τελευταία χρόνια τα έργα για τον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο που βασίζονται στη μελέτη του τοπικού έχουν πολλαπλασιαστεί. Η στροφή αυτή στο τοπικό και το μαζικό επίπεδο δεν ακυρώνει και δεν ανταγωνίζεται τις άλλες προσεγγίσεις, όπως η διπλωματική ιστορία, οι διεθνείς σχέσεις, η στρατιωτική ιστορία και η κεντρική πολιτική ανάλυση, αλλά λειτουργεί με έναν τρόπο συνθετικό, συμπληρώνοντας την εικόνα για τον Εμφύλιο παρέχοντας νέες οπτικές γωνίες σε ιστορικούς και μελετητές.⁵ Η τοπική διάσταση σημαίνει ότι επικεντρώνουμε την προσοχή μας σε μια περιοχή έρευνας όπου μπορούμε να διακρίνουμε τη συμπεριφορά των δρώντων υποκειμένων, να θέσουμε ερωτήματα γύρω από την ατομική δράση και να τα ελέγξουμε ποιοτικά και ποσοτικά. Μέσα από αυτή τη διαδικασία αλλάζει, ή καλύτερα αναδιαμορφώνεται, ο τρόπος με τον οποίο βλέπουμε το γενικό πλαίσιο και κυρίως το βλέμμα μας μεταφέρεται από τις ελίτ στις μάζες.⁶

Η μετακίνηση του βλέμματος από το κέντρο στην περιφέρεια και από τις ελίτ στις μάζες έχει εύστοχα χαρακτηριστεί ως η αποκεντροθέτηση του βλέμματος. Για την αλλαγή αυτή χρειάστηκε να περάσουν πενήντα χρόνια από τη λήξη του Εμφυλίου και εμπεριέχονται σε αυτή ευρύτερες μετατοπίσεις της ιστοριογραφίας στη δεκαετία του 1990.⁷ Αυτή η μετακίνηση αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο μελέτης αλλά δε θα πρέπει να οδηγήσει σε γενικεύσεις, οι οποίες τείνουν να βρίσκονται σε διαρκώς αυξανόμενη αναντιστοιχία με τις προσλήψεις και τις γενικεύσεις των ανθρώπων, των ομάδων και των κοινωνιών στις οποίες αναφέρονται. Η μελέτη της τοπικής ιστορίας είναι ένα μόνο μέρος μιας ευρύτερης προσέγγισης, η οποία προσδιορίζεται από την

⁴ Πετρόπουλος Γιώργος, *Η διαχείριση της ήττας στο μνημονικό λόγο της Αριστεράς: Έρευνα σε δυο αυτοβιογραφικά κείμενα για τη Νότια Πελοπόννησο* στο Καρακατσιάνης Γιάννης (επιμ.), *Νότια Πελοπόννησος, 1935-1950*, Αλφειός, Αθήνα 2010 σ.181-182

⁵ Μαραντζίδης, ό.π., σ.185

⁶ Στο ίδιο, σ.194

⁷ Λιάκος Αντώνης, *Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα* στο Φλάισερ Χάγκεν (επιμ.), *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2003, σ.34

αλληλεπίδραση μεταξύ τοπικών, εθνικών, περιφερειακών και διεθνών δυναμικών, που η σύνθεσή τους επιτρέπει την εστίαση στο όλον.⁸

Η κατηγορία των μνημονικών καταγραφών αποτελεί ένα μέρος του υλικού που χρησιμοποιήθηκε για την πόνηση της παρούσας εργασίας καθώς από το υλικό αυτό συγκροτείται ένα εξαιρετικά χρήσιμο σύνολο πληροφοριών για την περίοδο της Αντίστασης και του Εμφυλίου, αφού, με τη μεσολάβηση του προσωπικού βιώματος, επιτυγχάνεται η ανασύσταση γεγονότων, σχέσεων, αντιθέσεων, αντιφάσεων και αναπροσανατολισμών της ιστορικής περιόδου. Μια ακόμα κατηγορία πηγών (έργα μη ειδικευμένων ιστορικών), έχει επίσης χρησιμοποιηθεί ως πηγή καθώς τα κείμενα αυτά από τη μια αποτελούν έμμεσες μαρτυρικές καταθέσεις, «δι' αντιπροσώπου» και από την άλλη προέρχονται από ανθρώπους με γνώση των τοπικών κοινωνιών, των ιδιαιτεροτήτων τους, με κάποια, έστω μικρή, εμπειρία των γεγονότων ή των επεκτάσεών τους που τους καθιστά τελικά εκφραστές, όχι της ατομικής αλλά της συλλογικής μνήμης.

Όσον αφορά επίσης, τις εφημερίδες, αθηναϊκές και τοπικές, αλλά και το αρχειακό υλικό, που έχουν χρησιμοποιηθεί ως πρωτογενείς πηγές, κατατίθενται ως έντυπα «μαρτυρούντα» τις απόψεις, το κλίμα και την ατμόσφαιρα της εποχής. Μέσω των εφημερίδων εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο ο Τύπος αναδόμησε αφηγηματικά τα γεγονότα της περιόδου λαμβάνοντας υπόψη παράλληλα, τις δυσκολίες τυποποίησης του υλικού που έχει αντληθεί από τον Τύπο.⁹

Όσον αφορά, τέλος, τις προφορικές μαρτυρίες, που έχουν χρησιμοποιηθεί ως συμπληρωματικό υλικό, εκτός του ότι μεταφέρουν, έστω άνισα, το κέντρο βάρους της έρευνας από την κύρια ιστορική σκηνή στο χώρο δράσης των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες αν και αποτελούν τους βασικότερους παράγοντες της ιστορικής εξέλιξης παραμένουν συνήθως σιωπηλές πλειοψηφίες, εκλαμβάνονται και ως εκφράσεις της «αθέατης» πλευράς του γίνεσθαι, ανιχνεύοντας νοοτροπίες, αντιλήψεις και συμπεριφορές και κατανοώντας τον τρόπο διάχυσης ιδεών και μηνυμάτων σε στρώματα του λαού που συνήθως αγνοεί η «επίσημη» ιστοριογραφία.¹⁰

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται να περιγραφεί η δομή και η λειτουργία των μηχανισμών της ΠΔΚ στην Πελοπόννησο. Η ανάλυση κάθε μηχανισμού ξεκινά έχοντας ως βάση τον αντίστοιχο νόμο της ΠΔΚ και επεκτείνεται μελετώντας την εφαρμογή του, τη λειτουργικότητά του και την κοινωνική αποδοχή του στην Πελοπόννησο. Καθώς η δημιουργία δομών κρατικού τύπου από τους αντάρτες, επηρέασε για ένα διάστημα τη ζωή των κατοίκων της περιοχής, στόχος είναι να

⁸ Σφήκας Δ. Θανάσης, *Ένα ιστοριογραφικό ταξίδι στη χώρα του Γκιούλιθερ: η ελληνική ιστοριογραφία και οι διεθνείς διαστάσεις του Εμφυλίου Πολέμου* στο Μουρέλος Ιωάννης – Ιάκωβος Δ. Μιχαλίδης, *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, Ιδεολογικές, Ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 180-181

⁹ Παπαδημητρίου Ι. Δέσποινα, *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοκροφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα 2006, σ.13-14

¹⁰ Φωτόπουλος Θ. Αθανάσιος, *Ο Εμφύλιος στην Πελοπόννησο* στο Κουτσούκης Κλεομένης & Σακκάς Ιωάννης (επιμ.), *Πτυχές του εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000, σ. 313

διερευνηθεί η συναλλαγή αυτή, δηλαδή η αμφίδρομη σχέση μεταξύ ΔΣΠ και τοπικής κοινωνίας, η αλληλεξάρτηση, οι παροχές και οι απολαβές των δύο αυτών εμπλεκόμενων μερών. Είτε στα πιο «εύκολα» πεδία ανταλλαγής υπηρεσιών, όπως η Λαϊκή Εκπαίδευση, είτε στα πιο επώδυνα, όπως οι επιστρατεύσεις και ο ανεφοδιασμός της υπηρεσίας Επιμελητείας, η καθημερινή επαφή μεταξύ των ανταρτών και των κατοίκων των χωριών, κυρίως, της Πελοποννήσου δημιούργησε ένα πλέγμα σχέσεων πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η θνησιγενής Λαϊκή Δημοκρατία.

Το πρώτο κεφάλαιο αυτής της εργασίας λειτουργεί εισαγωγικά καθώς σε αυτό γίνεται μια σύντομη παρουσίαση των αιτιών του εμφυλίου πολέμου αλλά και μια σύντομη ανάλυση των χαρακτηριστικών που στοιχειοθετούν την ιδιαιτερότητα της Πελοποννήσου. Επίσης γίνεται μια επιγραμματική αναφορά στο στρατιωτικό σκέλος του Εμφυλίου στην Πελοπόννησο. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις εσωτερικές αναγκαιότητες που επέβαλλαν τη δημιουργία της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ) και στη σημασία που έδωσε η ΠΔΚ στην Πελοπόννησο με την αποστολή σε αυτή του κλιμακίου Γκιουζέλη.

Στα επόμενα κεφάλαια από το 3^ο μέχρι το 9^ο, παρουσιάζονται οι κρατικού τύπου θεσμοί που ιδρύθηκαν από το Δημοκρατικό Στρατό Πελοποννήσου (ΔΣΠ): η Λαϊκή Εξουσία, η Λαϊκή Εκπαίδευση, η Λαϊκή Δικαιοσύνη, η Λαϊκή Πολιτοφυλακή, η Υπηρεσία Επιμελητείας και το σύστημα Επιστρατεύσεων αλλά και οι υπόλοιπες υπηρεσίες ενώ στη συνέχεια επισημαίνεται η κατάσταση που είχε επιφέρει η παράλληλη δραστηριότητα δύο εξουσιών στην Πελοπόννησο. Στο 11^ο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην κατάρρευση του ΔΣΠ που συμπαρέσυρε και το στηριζόμενο σε αυτόν κρατικό μόρφωμα.

1. Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος

Η ελληνική κρίση της δεκαετίας του 1940 προήλθε από μια αλληλουχία γεγονότων και καταστάσεων όπως η κατάρρευση της πολιτικής νομιμοποίησης του μοναρχικού και δικτατορικού καθεστώτος της περιόδου 1936-1941, η εμφάνιση και η ανάδειξη κατά τη διάρκεια της κατοχής και της αντίστασης νέων πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων με επαναστατικό προσανατολισμό και η ταυτόχρονη συνειδητή επιλογή του αστικού κόσμου να απορρίψει με κάθε μέσο οποιαδήποτε επαναστατικά αιτήματα. Μέσα στο αναδυόμενο και διακυμαινόμενο μεταπολεμικό παγκόσμιο γίνεσθαι η ελληνική κρίση συνδέθηκε άμεσα, πριν ακόμα από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με ευρύτερα πολιτικά, ιδεολογικά, γεωστρατηγικά και οικονομικά ζητήματα.¹¹

Μετά το τέλος του πολέμου, ή καλύτερα μετά την αποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα, τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 1944 οδήγησαν στην τοποθέτηση ενός αντικομμουνιστικού καθεστώτος στην Αθήνα το οποίο σταδιακά, διώκοντας τους αριστερούς αλλά και τους οπαδούς της αβασίλευτης δημοκρατίας, θέλησε να πραγματοποιήσει την παλινόρθωση του προπολεμικού καθεστώτος. Η επονομαζόμενη λευκή τρομοκρατία¹², οι εκλογές του Μάρτη του 1946 και το δημοψήφισμα υπέρ της επιστροφής του βασιλιά το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ολοκλήρωσαν επιτυχώς το στόχο αυτό. Η ένοπλη απάντηση της αριστεράς στη θεσμική και στην εξωθεσμική βία του μεταβαρκιζιανού καθεστώτος και η άρνηση της να αποδεχτεί έναν ελεγχόμενο και περιορισμένο ρόλο στην εγχώρια μεταπολεμική πολιτική πραγματικότητα αποτέλεσαν την καθυστερημένη δήλωση συμμετοχής της σ' ένα πόλεμο που το αντίπαλο στρατόπεδο ξεκίνησε μετά τα Δεκεμβριανά και τη συμφωνία της Βάρκιζας.¹³

Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, όπως κάθε εμφύλιος, αντιπροσωπεύει μεταξύ άλλων μια μορφή κοινωνικής επανάστασης και την έκφραση μιας κοινωνικής ανταρσίας. Εξετάζοντας τον σε βάθος και πέρα από την πολιτική του διάσταση, το στρατιωτικό-πολεμικό σκέλος του και τις διεθνείς-διπλωματικές διαπλοκές του, μπορούμε να διακρίνουμε τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής επανάστασης, μιας επιθυμίας για βαθιές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές, που ξεκινώντας από τις υπαρκτές και οξυμένες αντιθέσεις της ελληνικής κοινωνίας, είχε ως στόχο την ανατροπή των υπάρχουσών δομών εξουσίας και την αναπροσαρμογή του πλέγματος των κοινωνικών σχέσεων προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας κοινωνίας με

¹¹ Σφήκας Δ. Θανάσης, *Το «Χωλό» Άλογο Οι διεθνείς συνθήκες της ελληνικής κρίσης 1941-1949*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σ. 211

¹² Για την περίοδο της Λευκής Τρομοκρατίας, ειδικότερα στην Πελοπόννησο, βλ. Δήμητρα Σωτ. Πέτρουλα, *Που 'ναι η μάνα σου μωρή*, Κέδρος, Αθήνα 1986, Μπαλτά Νάση, «Τότε με τα "Χίτικα" δεν κόταγες να πεις ούτε τ' όνομά σου»: *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο σε ένα χωριό της Πυλίας* στο Νικολακόπουλος Ηλίας – Ρήγος Άλκης – Ψαλλίδας Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο. Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ.176-187 και Εθνική Αλληλεγγύη Νομού Αχαΐας, *Σελίδες Αίματος*, Μάνα του Λαού, Πάτρα 1945

¹³ Σφήκας, ό.π., σ.212-213

σοσιαλιστικά χαρακτηριστικά. Τουλάχιστον με τα χαρακτηριστικά τα οποία είχαν συλλάβει οι κομμουνιστές της εποχής και με βάση τα οποία οικοδομούσαν το σοσιαλισμό.¹⁴

¹⁴ Ηλιού Φίλιππος, *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος Η εμπλοκή του ΚΚΕ*, Θεμέλιο, Αθήνα 2005, σ.351. Μια σύντομη ανάλυση για την ιστορία των κομμουνιστικών κομμάτων, το γάμο της κατά τόπους εθνικής Αριστεράς με την Οκτωβριανή Επανάσταση, το διεθνισμό και την ιδιοσυγκρασία του μπολσεβικισμού βλ. στο HobsbawmEric, *Επαναστάτες*, μτφ. Πάρις Μπουρλάκης, Θεμέλιο, Αθήνα 2008, σ.13-17

1.1 Η περίπτωση της Πελοποννήσου

Η Πελοπόννησος από την περίοδο της ελληνικής επανάστασης αποτέλεσε βασικό τροφοδότη των κυρίαρχων πολιτικών ομάδων της Αθήνας. Κατά τη δεκαετία του 1940 συνέχιζε να αποτελεί το κέντρο του λεγόμενου παλαιοκομματισμού. Από την περιοχή κατάγονταν και εκεί δραστηριοποιούνταν ένας σημαντικός αριθμός πολιτευτών που διατηρούσαν την εκλογική τους βάση, μέσω πελατειακών σχέσεων, μεσολαβώντας ανάμεσα στους τοπικούς ψηφοφόρους τους και στην κεντρική, θεσμοθετημένη εξουσία τόσο στο κοινωνικό όσο και στο οικονομικό πεδίο με διάφορους τρόπους.¹⁵ Οι πολιτευτές αυτοί και η τοποθετημένη πλάι τους τοπική ελίτ πλαισίωναν κυρίως το μηχανισμό του Λαϊκού Κόμματος ενώ η βενιζελική παράταξη δεν κατάφερε να εξασφαλίσει αντίστοιχη επιρροή στην Πελοπόννησο. Οι σχέσεις αυτές φρόντιζαν να παραμένει η Πελοπόννησος μια συντηρητική πολιτικά προσδιορισμένη περιοχή, καθώς: «εστάθη πάντοτε και είναι ακόμη το λίκνον του μέχρις αντιδραστικότητας συντηρητικού ατομικισμού. Η μεγίστη πλειοψηφία των κατοίκων της είναι προσηλωμένη ακλονήτως εις την παράδοσιν».¹⁶ Παρόμοιο είναι και το συμπέρασμα του Νίκου Μπελογιάννη: «... Ο Μοριάς ήταν από παλιά το πιο γερό κάστρο της αντίδρασης και του φασιστικού παλαιοκομματισμού, και το λαϊκο-δημοκρατικό κίνημα μετά την απελευθέρωση από τους Γερμανούς παρ' όλο το πλάτος του δεν είχε ακόμη κατακτήσει αποφασιστικά την πλειοψηφία του λαού.»¹⁷

Η γεωγραφική θέση της Πελοποννήσου της προσδίδει κάποια χαρακτηριστικά τα οποία, ομοίως, επισημαίνουν την ιδιαιτερότητά της. Κατ' αρχάς βρίσκεται μακριά από τα βόρεια σύνορα. Συνεπώς βρισκόταν μακριά από τα κυριότερα πεδία των επιχειρήσεων του Γράμμου και του Βίτσι αλλά ταυτόχρονα, οι δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού Πελοποννήσου βρίσκονταν μακριά από το Γενικό Αρχηγείο (ΓΑ). Η μοναδική χερσαία σύνδεση με την υπόλοιπη Ελλάδα, ο ισθμός της Κορίνθου, ελεγχόταν αποκλειστικά από τις δυνάμεις του Εθνικού Στρατού ενώ το ίδιο συνέβαινε με το θαλάσσιο περίγυρο της χερσονήσου, που ήταν υπό τον πλήρη έλεγχο των πολεμικών πλοίων του Βασιλικού Ναυτικού. Ο αποκλεισμός αυτός, λόγω της ασυνέχειας του εδαφικού χώρου, δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα ανεφοδιασμού σε πολεμικό ή άλλο υλικό, στη μεταφορά στελεχών ή ακόμα και ενισχύσεων και γενικά στην επικοινωνία με το Γενικό Αρχηγείο. Δεν υπήρχαν επίσης μετόπισθεν ή σημεία διαφυγής σε αντίθεση με το βόρειο μέτωπο που είχε τη λύση των γειτονικών σοσιαλιστικών χωρών. Ολόκληρη η Πελοπόννησος ήταν γραμμή μετώπου. Η κοντινή απόσταση από την Αθήνα καθιστούσε ιδιαίτερα δύσκολη την όποια, έτσι και αλλιώς, επισφαλή, παράνομη δραστηριότητα αφού οι παρεμβάσεις της κεντρικής εξουσίας με υλικό και ενισχύσεις μπορούσαν να είναι πολύ πιο άμεσες από ότι στις βορειότερες περιοχές της χώρας.

¹⁵ Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, τόμος 1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, σ. 513

¹⁶ *Ελευθερία*, 29/8/1948, σ.1

¹⁷ Μπελογιάννης Νίκου, *Το αντάρτικο στην Πελοπόννησο*, Περ. Δημοκρατικός Στρατός, τευχ. Στ', Ιούνης 1948, σελ.200-201

Η στρατιωτική δραστηριότητα όμως του Δημοκρατικού Στρατού στην Πελοπόννησο μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό πλεονέκτημα τόσο σε πολιτικό όσο και σε διπλωματικό επίπεδο ακριβώς λόγω της απόστασης που χωρίζει την περιοχή από τα βόρεια σύνορα. Λίγες μέρες μετά τη μάχη της Σπάρτης (12/2/1947) συνεδρίαζαν στην Αθήνα τα μέλη της Επιτροπής Έρευνας για τη διερεύνηση των συνοριακών επεισοδίων στην ελληνική μεθόριο που εξέταζε την καταγγελία που είχε κάνει η ελληνική κυβέρνηση στον ΟΗΕ σχετικά με την ανάμειξη γειτονικών κρατών στις πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ Εθνικού και Δημοκρατικού Στρατού.¹⁸ Ένα βασικό επιχείρημα της ελληνικής κυβερνητικής αντιπροσωπείας ήταν η θέση ότι οι αντάρτες βοηθούσαν συστηματικά από τις γειτονικές Λαϊκές Δημοκρατίες της Αλβανίας, της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας. Οι αντιπρόσωποι των χωρών αυτών, στον αντίλογο των όσων υποστήριζε η ελληνική αντιπροσωπεία, παρουσίασαν αποκόμματα ελληνικών αθηναϊκών εφημερίδων που περιέγραφαν με λεπτομέρειες την κατάληψη της πόλης από τους αντάρτες και την απελευθέρωση σημαντικού αριθμού πολιτικών κρατούμενων από τις φυλακές. Τα 800 χιλιόμετρα, που είναι η απόσταση της Σπάρτης από τα βόρεια σύνορα, αποτελούσαν σημαντικό αντεπιχείρημα στα όσα υποστήριζε η ελληνική κυβέρνηση. Η διασπορά των εμφύλιων συγκρούσεων σε όλο τον ελλαδικό χώρο καταδείκνυε τη σημασία των εσωτερικών προβλημάτων και παραμέτρων που οδήγησαν στον εμφύλιο και ενίσχυε τη θέση ότι, ο εμφύλιος, ήταν ένα εσωτερικό ελληνικό πρόβλημα.¹⁹

Στο στρατιωτικό επίπεδο, η προσπάθεια εκκαθάρισης της Πελοποννήσου από τις δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού αποτέλεσε την κύρια ενέργεια των κυβερνητικών δυνάμεων για τη χειμερινή περίοδο 1948-1949 και αποτελούσε, εκτός από προϋπόθεση, και τη γενική πρόβα για την εφαρμογή των σχεδίων των επιτελών του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΓΕΣ) προκειμένου να αναληφθούν επιθετικές ενέργειες τέτοιου εύρους που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στη συντριβή του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ) και στο τέλος του πολέμου. Οι επιχειρήσεις που ξεκίνησαν το Δεκέμβρη του 1948 εναντίον του Δημοκρατικού Στρατού Πελοποννήσου, αντανakλούσαν τις αλλαγές στις αντιλήψεις και τις τακτικές που προήλθαν στο αμέσως προηγούμενο διάστημα και αφορούσαν στον «παραγκωνισμό των πολιτικών», στην αναβάθμιση της στρατιωτικής ηγεσίας του κυβερνητικού στρατού και στην ενίσχυση των πολιτικών και στρατιωτικών αρμοδιοτήτων του Παλατιού.²⁰ Η κυριότερη από αυτές τις αλλαγές ήταν η στροφή προς τον ολοκληρωτικό πόλεμο και η υιοθέτηση μέτρων όπως η ανάθεση ειδικών εξουσιών τόσο στο στρατό όσο και στον αρχιστράτηγο και η παροχή της δυνατότητας στους στρατιωτικούς να καθορίζουν με ενιαίο τρόπο την πολιτική, την κοινωνική και την τεχνική πλευρά του πολέμου. Το πρώτο σημείο εφαρμογής αυτής της νέας

¹⁸ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 2, σ. 563, γενικότερα για την ανάμειξη του ΟΗΕ στον ελληνικό εμφύλιο βλ. στο ίδιο σ. 561-570, για τη δραστηριότητα της Εξεταστικής Επιτροπής του ΟΗΕ στην Ελλάδα βλ. Σφήκας, ό.π., σ.209-245

¹⁹ Καμαρινός Αρίστος, ό.π., σ.154. Για τη μάχη της Σπάρτης και τη σημασία της, βλ. Λέφας, ό.π., σ. 106-110

²⁰ Μαργαρίτης ό.π., τ. 2, σ.295, για τις αλλαγές στις πεποιθήσεις και στις πολιτικές ισορροπίες στην Αθήνα στα τέλη του 1948 βλ. στο ίδιο, σ.133-152

συμπεριφοράς ήταν η Πελοπόννησος.²¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι οι χιλιάδες συλλήψεις που έγιναν το Δεκέμβρη του 1948 στα πλαίσια της επιχείρησης «Περιστέρα», έγιναν εν αγνοία του υπουργού των Στρατιωτικών, Ρέντη, ο οποίος σε ενημέρωση που έκανε προς τους δημοσιογράφους δήλωσε ότι το συγκεκριμένο μέτρο αποφασίστηκε από τον υπεύθυνο των επιχειρήσεων στρατηγό, χωρίς να έχει γνώση γι' αυτό το υπουργείο Στρατιωτικών και το ΓΕΣ.²²

²¹ στο ίδιο, σ.298

²² *Νεολόγος*, 31/12/1948, σ.4

1.2 Ο Εμφύλιος στην Πελοπόννησο

Η τρομοκρατία μετά τη Βάρκιζα στην Πελοπόννησο, ως συνέχεια των γεγονότων της προηγούμενης περιόδου (κατοχικές συγκρούσεις, συγκρούσεις ΕΛΑΣ – Ταγμάτων Ασφαλείας), φάνηκε να αναπτύσσεται εμφανέστερα και να κορυφώνεται νωρίτερα απ’ ότι σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Σε δημοσίευμα του *Ριζοσπάστη* το Νοέμβρη του 1945, από την ημερομηνία της Συνθήκης της Βάρκιζας μέχρι τότε, οι δολοφονίες στην Πελοπόννησο ήταν 220 ενώ την ίδια στιγμή στη Στερεά Ελλάδα και την Εύβοια ήταν 174, στη Θεσσαλία 135 και στη Μακεδονία 114.²³ Η απόδειξη της ιδιαιτερότητας της Πελοποννήσου δε θα μπορούσε να είναι πιο εμφαντική. Οι συνθήκες αυτές είχαν αναγκάσει κάποιους από τους αγωνιστές της Αντίστασης να αναζητήσουν την ασφάλεια στους ορεινούς όγκους ή απλά στο ύπαιθρο των τόπων καταγωγής τους και να κρύβονται εκεί σχεδόν χωρίς οπλισμό, χωρίς σύνδεση με τα κέντρα των αποφάσεων, χωρίς πολιτικές οργανώσεις, με φοβισμένο ή εχθρικό τον κοινωνικό τους περίγυρο και με την πλειοψηφία των πιθανών συνεργατών τους φυλακισμένους ή εκτοπισμένους ή στην αναζήτηση της ασφάλειας στην Αθήνα και στις άλλες μεγάλες πόλεις. Από το καλοκαίρι του 1946 και ενώ έχουν προηγηθεί οι εκλογές του Μάρτη και τα έκτακτα μέτρα του Ιούνη²⁴ οι διευρυμένες, πλέον, ομάδες των διωκόμενων, υποχρεώθηκαν, εκ των πραγμάτων, να διεκδικήσουν το δικό τους ζωτικό χώρο που θα τους προσέφερε ασφάλεια και επιβίωση. Η διεκδίκηση αυτή δε μπορούσε παρά να είναι ένοπλη και ενεργός.²⁵

Από τις καταθέσεις του Κονταλώνη βλέπουμε ότι τις πρώτες ομάδες των διωκόμενων αποτελούσαν «παράνομοι-φυγόδικοι μη συλληφθέντες ή πιεζόμενοι εκ των παρακρατικών οργανώσεων.» Αυτές οι πρώτες ομάδες, στη Νότια Πελοπόννησο, ήταν: «α) Υπό Κωνστανταράκον περιοχήν Ελλους 15-20. β) Εις Πάρνωνα υπό Λάτσην 15-20. γ) Εις περιοχήν Ταυγέτου (λαγκάδα) υπό Κυβέλον 6-8.» Σε σύσκεψη που έγινε το καλοκαίρι του 1946 αποφασίστηκε η «Δραστηρία εκδήλωσης των ομάδων αυτοαμύνης προς αφοπλισμόν δι’ επιθέσεων ομάδων της δεξιάς.»²⁶ Η επίθεση μιας ομάδας ανταρτών στο χωριό Νιάτα της Λακωνίας στις 2 Αυγούστου 1946 αποτέλεσε την έναρξη των συγκρούσεων στην Πελοπόννησο. Η τοπική εφημερίδα *Λακωνικόν Βήμα*, ενημέρωσε το κοινό της για τη μάχη στα Νιάτα με τον εύγλωττο τίτλο: «Ηρchiσεν εκδηλούμενη η κομμουνιστική επανάστασις εις την Πελοπόννησον» και παρακάτω: «Η από πολλού αποφασισθείσαν νέα επαναστατική

²³ *Ριζοσπάστης*, 14/11/1945, σ.1

²⁴ Για το καθεστώς των έκτακτων μέτρων του Εμφυλίου βλ. Αλιβιζάτος Κ. Νίκος, *Καθεστώς «έκτακτης ανάγκης» και πολιτικές ελευθερίες, 1946-1949* στο Αλεξάντερ Τζ. κ.ά., *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, μτφ. Μαργαρίτα Δρίτσα – Αμαλία Λυκιαρδοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα 2006, σ.384-398

²⁵ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 2, σ.522-4

²⁶ Στρατιωτική Διοίκησης Πελοποννήσου Γραφείον Α2, *Κομμουνιστοσυμμοριτισμός Πελοποννήσου, Από 1946 με τέλος 1949*, στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου, 1944-1949*, ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αθήνα 1998, Τόμος 16, σ.406-407. Στο κείμενο αυτό καταγράφονται οι καταθέσεις του Γιώργου Κονταλώνη, ανώτερου αξιωματικού του ΔΣΠ, του μοναδικού από την ηγετική ομάδα που επέζησε. Παραδόθηκε μετά από συμφωνία με τους διώκτες του το Γενάρη του 1950.

εξόρμησις των κομμουνιστικών οργανώσεων εν Λακωνία, ήρξατο εκδηλουμένη δια της επιθέσεως υπερδιακοσίων ληστανταρτών εναντίον του περιοδεύοντος στρατολογικού συμβουλίου, παρά το χωρίον Νιάτα την 2αν τρεχ. μηνός...Οι κομμουνισταί δια των δολοφονικών τους επιθέσεων εναντίον Κρατικών οργάνων εβάδιζον επί προδιαγεγραμμένου ευρέως σχεδίου όπερ εφαρμόζουν και εις την υπόλοιπον Ελλάδα με προφανείς σκοπούς τους εξής. Την καταρράκωσιν πάσης εννοίας του Κράτους δια της ομαδικής δολοφονίας των μελών του περιοδεύοντος στρατολογικού συμβουλίου. Εις την κατατρομοκράτησιν των κατοίκων της υπαίθρου δια της προσφιλούς των μεθόδου των σφαγών και των λεηλασιών και την ούτω άνετον εργασίαν των πολιτικών των παραγόντων επί του νέου υποβολιμαίου συνθήματος “συμφιλίωση”. Κατ’ αυτόν τον τρόπον θα επετύγχανον να θέσουν όλον τον εθνικόφρονα κόσμον υπό την κυριαρχία των.»²⁷

Η μάχη στα Νιάτα, ως η πρώτη επίθεση των ανταρτών της Πελοποννήσου εναντίον μιας κρατικής αρχής, σηματοδοτεί την έναρξη του γενικευμένου εμφυλίου στην Πελοπόννησο και ήταν η απαρχή μιας σειράς συγκρούσεων και μαχών που ολοκληρώθηκαν δύομιση χρόνια αργότερα. Οι ελάχιστοι καταδιωκόμενοι άρχισαν σιγά σιγά να αυξάνονται, η διεκδίκηση ζωτικού χώρου τους έκανε πιο ενεργούς, Ο ΔΣΠ άρχισε ταυτόχρονα με τις πρώτες επιτυχίες του να επανασυστήνει τις πολιτικές του οργανώσεις. Μετά τη Βάρκιζα: «...όλα τα ζωντανά και δυναμικά στοιχεία από τα περισσότερα χωριά κι’ από αρκετές πολιτείες σηκώθηκαν κι’ έφυγαν για την Αθήνα (πάνω από 15000), αφήνοντας πέρα για πέρα ελεύθερο το πεδίο δράσης στις συμμορίες των ληστάρχων...».²⁸ Όμως, μετά την υιοθέτηση της επιθετικής συμπεριφοράς, μέχρι την Άνοιξη του 1948 ο ΔΣΠ είχε να αναδείξει μια σειρά από στρατιωτικές επιτυχίες: η Σπάρτη (12/2/1947), το Γεράκι (20/3/1947), το Εξωχώρι (5/6/1947), η Άρνα (31/10/1947), το Αίγιο (23/2/1948), τα Τρόπαια (9/3/1948), τα Καλάβρυτα (11-12/4/1948), η Χαλανδρίτσα (5/7/1948) είναι μερικές από τις συγκρούσεις που, εκτός των άλλων, έφεραν τη δημιουργία των ελεύθερων περιοχών στην Πελοπόννησο.

²⁷ Λακωνικόν Βήμα, 18/8/1946, σ.2

²⁸ Μπελογιάννη, ό.π., σ.200

2. Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση και η επικράτειά της

Σε όλη τη διάρκεια του 1947, οι συνεχείς συγκρούσεις μεταξύ του ΔΣΕ και των αντιπάλων του οδηγούσαν στη δημιουργία των λεγόμενων ελεύθερων ζωνών, οι οποίες αποτελούνταν από τα γεωγραφικά τμήματα από τα οποία αποχωρούσαν οι αρχές που πρόσκεινταν στην κυβέρνηση της Αθήνας. Μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 1947 ο ΔΣΕ απελευθέρωσε μεγάλες περιοχές στη Δυτική Μακεδονία, στην Κεντρική και την Ανατολική Μακεδονία, στη Θράκη, στη Θεσσαλία, στη Στερεά Ελλάδα, στην Ήπειρο και στην Πελοπόννησο.²⁹ (Βλ. Παράρτημα, φωτ.1). Ειδικότερα για την τελευταία, μέχρι το Μάη του 1948 οι ελεύθερες περιοχές της Πελοποννήσου περιλάμβαναν περίπου τα 2/3 της χερσονήσου και οι δυνάμεις της κυβέρνησης της Αθήνας είχαν συγκεντρωθεί σε 36 βάσεις, κυρίως σε αστικά κέντρα και στην παραλιακή ζώνη της Πελοποννήσου.³⁰ Ο επικεφαλής του ΔΣΠ, Στέφανος Γκιουζέλης έγραφε σχετικά: «... ο εχθρός αιφνιδιάστηκε, ανατράπηκε η διάταξή του και βρέθηκε υποχρεωμένος να εγκαταλείψει πανικόβλητος μια σειρά αδύνατες βάσεις του και να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του στα μεγάλα κέντρα με διάταξη τέτοια που να αλληλοϋποστηρίζονται. Η εγκατάλειψη αυτών των βάσεων από τον εχθρό είχε σαν αποτέλεσμα να περάσει κάτω από τον έλεγχο του ΔΣΕ μεγάλη περιοχή της Βόρειας και Κεντρικής Πελοποννήσου.»³¹ Η δημιουργία ελευθέρων περιοχών, πρώτα απ' όλα επέτρεπε στους αντάρτες να μετακινηθούν από τις καλύβες και τα «λημέρια» των βουνών, στα χωριά, και να αποκτήσουν έτσι καθημερινή επαφή με τους κατοίκους τους, στις πλατείες και στα καφενεία και στα σπίτια που τους φιλοξενούσαν. Πολύ περισσότερο, επέτρεπε στα στρατιωτικά και στα πολιτικά στελέχη του ΔΣΠ να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις με τις λεγόμενες «αρχές» των χωριών (με τον πρόεδρο, το δάσκαλο, τον παπά κλπ.), αναπτύσσοντας έτσι συνεργασία για όσα ζητήματα απασχολούσαν από κοινού τους αντάρτες και τους κατοίκους.³²

Τα παρακάτω δημοσιεύματα περιγράφουν με γλαφυρό τρόπο την κατάσταση. Για την περιοχή της Γορτυνίας: «Η κατάσταση από απόψεως ασφαλείας εις Γορτυνίαν δεν παρέχει ουδεμίαν ενθάρρυνσιν. Εκεί κατ' ουσίαν, εκτός των κέντρων Βυτίνης και Δημητσάνης, έχει καταλυθεί το κράτος και ουδεμία αρχή αντιπροσωπεύεται. Σχολεία δεν λειτουργούν καθ' όλην την ύπαιθρον και οι μαθηταί

²⁹ Κυρίσης Νίκος, *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Βασικοί σταθμοί του αγώνα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2006, σ.39

³⁰ Οι 36 βάσεις του κυβερνητικού στρατού ήταν: Σπάρτη, Καστόρι (Καστανιά), Γεωργίτσι, Αράχωβα, Βαμβακού, Γκοριτσά, Γύθειο – Μολάοι στη Λακωνία, Καλαμάτα, Μελιγαλάς, Κοπανάκι στη Μεσσηνία, Τρίπολη, Λεβίδι, Βυτίνα, Δημητσάνα, Μεγαλόπολη, Καρύταινα, Πιάνα, Λεωνίδιο, Βλαχοκερασιά στην Αρκαδία, Κόρινθος, Νεμέα, Άργος, Ανδρίτσα, Γκούρα, Μύλοι, Άστρος, Ελαιοχώρι στην Κορινθία και Πάτρα, Πύργος, Καλάβρυτα, Χαλανδρίτσα, Μέγα Σπήλαιο, Ζαχάρω, Λεχαινά, Κέρτεζη, Ξυλόκαστρο σε Αχαΐα και Ηλεία. Βλ. Καμαρινός Αρίστος, ό.π., σ. 384-385.

³¹ Γκιουζέλης Στέφανος, *Η νικηφόρα πορεία της ανάπτυξης του Δ.Σ. στην Πελοπόννησο*, Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, τεύχ.2, Φλεβάρης 1949, σ.86

³² Καμαρινός, ό.π., σ.260

έχουν καταφύγει εις Γυμνάσια Πελοπίου και Πύργου Ηλείας»,³³ για την περιοχή της Λακωνίας: «Οι κάτοικοι του μεγίστου μέρους της Λακωνικής υπαίθρου, διέρχονται αγωνιώδης στιγμάς, εξ αιτίας της ολονέν εντεινομένης δράσεως των συμμοριτών... Καταλύουν τας τοπικάς αρχάς και εγκαθιστούν “αυτοδιοίκηση” και τα απαισίας μνήμης “λαϊκά δικαστήρια”... Έναντι της λίαν ανησυχητικής αυτής καταστάσεως, ουδεμία ουσιαστική κινήσις του Κράτους παρουσιάζεται»³⁴ και «Και κατά την παρ. εβδομάδα, εσημειώθη έντονος συμμοριακή δραστηριότης. Το θράσος των συμμοριτών, λόγω της μη διώξεώς των, υπερέβη παν όριον. Εντελώς ανενόχλητοι, κυριαρχούν εις την ύπαιθρον. Εσχάτως μάλιστα, προβαίνουν εις συστηματικήν στρατολογίαν κυρίως τέως συντρόφων των, δια την ενίσχυσιν των δυνάμεών των. Εις τας περισσότερας περιφερείας του νομού, κατελύθησαν αι τοπικάί αρχαί αντικατασταθείσαι δια τοιούτων της “Κυβερνήσεως” Μάρκου, ήρχισαν δε λειτουργούντα πλην των “λαϊκών” δικαστηρίων και ανταρτοδικεία... Με λίγα λόγια, η κατάστασις εις την ύπαιθρον από απόψεως ασφαλείας είναι δραματική οι χωρικοί δε έχουν περιέλθη εις απόγνωσιν, λόγω της παρατεινομένης Κρατικής ολιγορίας δια την διασφάλισιν της ζωής και της περιουσίας των.»³⁵, για την περιοχή της Ηλείας: «Αίσθημα ασφαλείας και πίστις επί το Κράτος των κατοίκων της Ηλείας δεν υφίσταται. Εξαιρέσει του Πύργου και της Αμαλιάδος ως και των ενδιαμέσων σταθμών των δύο τούτων πόλεων, ολόκληρος η υπόλοιπος περιοχή ελέγχεται υπό των συμμοριτών»³⁶ και για την περιοχή της Αιγιαλείας: «Η ύπαιθρος περιφέρεια της Αιγιαλείας ανταρτοκρατείται ολόκληρος οργανωθείσης πολιτοφυλακής των ανταρτών, φορολογικών και άλλων διοικητικών και δικαστικών υπηρεσιών, αι οποίαι κατέλυσαν τας πάσης φύσεως και μορφής κρατικής εξουσίας, απέμεινε δε μόνον η πόλις του Αιγίου και αυτή πολιορκημένη και τινά πεδινά χωρία, τα οποία προσβάλλονται ήδη και κινδυνεύουν να καταληφθούν».³⁷

Το εύρος των περιοχών που ελέγχονταν από το ΔΣΠ φαίνεται και από τις ανακοινώσεις που μιλούσαν για την εκκαθάριση των περιοχών της Πελοποννήσου μετά την κάθοδο της 9^{ης} Μεραρχίας του Εθνικού Στρατού: «Κατά το διαρρεύσαν 15^θήμερον, αφ’ ης δηλαδή ημέρας αι αποβιβασθείσαι εις την Πελοπόννησον δυνάμεις της 9^{ης} Μεραρχίας ήρχισαν να κινούνται προς το εσωτερικόν, επετεύχθη, συμφώνως προς τα μέχρι τούδε δεδομένα, αρκετά σοβαρά πρόοδος εις το έργον της εκκαθαρίσεως της Πελοποννήσου από τον ληστοσυμμοριτισμόν...Τ’ ανωτέρω δεδομένα εν συνδυασμώ με τας επισήμους ανακοινώσεις επιτρέπουν όπως εξαχθή το συμπέρασμα ότι οι νομοί Αχαΐας και Ηλείας εξεκαθαρίσθησαν και δεν αποτελούν πλέον βάσιν συμμοριακής εξορμήσεως... Κατά τα δεδομένα άνω των 600 χωρίων της

³³ *Αλήθεια*, 19/10/1947, σ.2

³⁴ *Λακωνικόν Βήμα*, 25/1/1948, σ.2

³⁵ *Λακωνικόν Βήμα*, 1/2/1948, σ.2

³⁶ *Εμπρός*, 8/6/1948, σ.6

³⁷ *Νεολόγος*, 6/8/1948, σ.3 (από δήλωση βουλευτή της περιοχής στη βουλή)

περιοχής απηλευθερώθηκαν και η εξερεύνησις συνεχίζεται με άριστα αποτελέσματα.»³⁸

Πολλοί εκπρόσωποι των κρατικών φορέων της κυβέρνησης της Αθήνας, εκούσια ή ακούσια είχαν εγκαταλείψει τις περιοχές αυτές για τα μεγάλα κέντρα. Η επικράτηση των ανταρτών σε διάφορες περιοχές δεν ήταν δυνατό να ικανοποιεί όλον τον κόσμο. Πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι, είτε από φόβο είτε από αντιπάθεια προς τους αντάρτες, εγκατέλειπαν τις θέσεις τους και μετακινούνταν στις πόλεις, στην «επικράτεια του αθηναϊκού κράτους». Έτσι τα κενά στην τοπική διοίκηση, στην υγεία, στην παιδεία κλπ. ήταν σημαντικά.³⁹ Τα κενά αυτά έπρεπε να καλυφθούν από τις δυνάμεις του ΔΣΕ, αφ' ενός γιατί στις περιοχές αυτές έπρεπε να εξασφαλιστεί η συνέχεια της κρατικής παρουσίας, προφανώς με άλλη μορφή, αφ' ετέρου επειδή οι ανάγκες του πολέμου αλλά και ενός στρατού όπως ήταν ο ΔΣΕ, απαιτούσαν την δημιουργία κάποιων μηχανισμών υποστήριξης που θα έπρεπε να έχουν «κρατικά» χαρακτηριστικά, τόσο στις αρμοδιότητες όσο και στις λειτουργίες τους.⁴⁰

Ένα πρώτο βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση υπήρξε η δημοσίευση μερικών καταστατικών διακηρύξεων από το Γενικό Αρχηγείο του ΔΣΕ στις 10 Αυγούστου 1947. Στο διάγγελμα αυτό αναφερόταν ότι: «Ο Δημοκρατικός Στρατός της Ελλάδας πιστεύει ότι το εθνικό συμφέρον επιβάλλει σήμερα να δημιουργηθεί η προσωρινή δημοκρατική κυβέρνηση, που στις περιοχές της λεύτερης Ελλάδας θα συγκεντρώσει στα χέρια της τη λαϊκή εξουσία και τη λαϊκή εκπροσώπηση. Η προσωρινή Δημοκρατική κυβέρνηση θα στηρίζεται στο Δημοκρατικό Στρατό της Ελλάδας και στις έγκυρες δημοκρατικές οργανώσεις του τόπου, θα κρατήσει την εξουσία μέχρις ότου συγκληθεί η Εθνική Συνέλευση και θα λογοδοτήσει μπροστά σ' αυτήν... Η προσωρινή Δημοκρατική κυβέρνηση πρέπει να καταβάλλει κάθε προσπάθεια και να εξαντλήσει κάθε υποχωρητικότητα, να κάνει το κάθε τι που περνά από το χέρι της και συμβιβάζεται με την εθνική, λαϊκή, δημοκρατική αξιοπρέπεια για να πετύχει, ας είναι και την τελευταία στιγμή, μια συνεννόηση και ανεχτό για την Ελλάδα συμβιβασμό, με τους σημερινούς αντιπάλους μας... Το Γενικό Αρχηγείο του Δημοκρατικού Στρατού της Ελλάδας, έχοντας υπόψη πως δημιουργήθηκαν στις ελεύθερες περιοχές της Ελλάδας οι συνθήκες για να οργανωθεί η λαϊκή εξουσία πάνω σε λαϊκές δημοκρατικές βάσεις και ότι επιβάλλεται, πριν απ' όλα, να διατηρηθούν τα βασικά δικαιώματα, ελευθερίες και καθήκοντα του αγωνιζόμενου λαού, και έχοντας τις ευθύνες της Κεντρικής Εξουσίας ώσπου να δημιουργηθεί η Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελεύθερης και Δημοκρατικής Ελλάδας» αποφάσισε τη δημοσίευση των βασικών καταστατικών διακηρύξεων που αναφέρονταν στην ελευθερία και την ανεξαρτησία της χώρας, στη μορφή του πολιτεύματος (κήρυττε έκπτωτη τη δυναστεία των Γλύξμπουργκ), στο λαϊκό του χαρακτήρα, στην πολιτική και κοινωνική (αστική) ισότητα, στην προστασία των εθνικών, των φυλετικών και των θρησκευτικών

³⁸ Εμπρός, 1/1/1949, σ.6. Στην Αχαΐα, οι δυνάμεις του Εθνικού Στρατού και της Χωροφυλακής είχαν περιοριστεί σε 43 από τις 236 κοινότητες της υπαίθρου. Βλ. Λάζαρη, ό.π., σ.224-225

³⁹ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ. 271 και Μπρούσαλης, ό.π., σ.281

⁴⁰ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ. 353

μειονοτήτων, στο δικαίωμα στην εργασία κλπ. Με αυτό το πρώτο βήμα το Γενικό Αρχηγείο του ΔΣΕ αναλάμβανε την ευθύνη της κεντρικής εξουσίας στις ελεύθερες περιοχές της Ελλάδας μέχρι τη δημιουργία της προσωρινής Κυβέρνησης της ελεύθερης και δημοκρατικής Ελλάδας, το σχηματισμό της οποίας προανήγγειλε κατά την πιο πάνω ημερομηνία.⁴¹

Αν και, αυτές οι διακηρύξεις, πέρασαν μάλλον απαρατήρητες ουσιαστικά επανέφεραν κάποιους από τους κανόνες λειτουργίας της λαϊκής αυτοδιοίκησης της περιόδου της κατοχής.⁴² Η επίσημη όμως ανακήρυξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης έγινε στις 23 Δεκεμβρίου 1947 από το ραδιοσταθμό του Δημοκρατικού Στρατού «Ελεύθερη Ελλάδα». Εκτός από τη σύνθεση της ΠΔΚ ανακοινώθηκε και η Ιδρυτική της Πράξη στην οποία σημειώνονταν οι κυριότεροι σκοποί της:

« 1. Να συνεχίσει και να εντείνει με όλα τα μέσα και με όλες τις δυνάμεις του Λαού τον αγώνα για την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον ζυγό των ξένων ιμπεριαλιστών και των οργάνων τους, για την αποκατάσταση της εθνικής ανεξαρτησίας, για την επικράτηση και τη νίκη της Δημοκρατίας στην Ελλάδα και για την κατοχύρωση των δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ελληνικού λαού,

2. Να κυβερνήσει τη χώρα πάνω σε λαϊκές και δημοκρατικές βάσεις, παίρνοντας όλα τα μέτρα για την ανάπτυξη των λαϊκοδημοκρατικών θεσμών και μεταρρυθμίσεων, όπως των λαϊκών συμβουλίων, της λαϊκής δικαιοσύνης, της αγροτικής μεταρρύθμισης, της λαϊκής παιδείας κλπ. και για την αντιμετώπιση των άμεσων αναγκών του λαού στις ελεύθερες και στις απελευθερούμενες περιοχές,

3. Να επιδιώξει την πραγματοποίηση και την επέκταση της συμφιλίωσης και ενότητας του λαού πάνω στη βάση της εξασφάλισης της εθνικής ανεξαρτησίας και του σεβασμού των δημοκρατικών του δικαιωμάτων και ελευθεριών, και

4. Να εκπροσωπεί τη δημοκρατική Ελλάδα στο εξωτερικό και να αποκαταστήσει φιλικές σχέσεις με όλους τους δημοκρατικούς λαούς και τις κυβερνήσεις τους».

«Για να πραγματοποιεί τους σκοπούς της η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση εκδίδει νόμους και διατάγματα. Οι νόμοι αποφασίζονται και εκδίδονται από ολόκληρη των κυβέρνηση. Τα διατάγματα αποφασίζονται από τον αρμόδιο

⁴¹ Προκήρυξη. Πράξεις και Αποφάσεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού της Ελλάδας, Ιούλης-Αύγουστος 1947, σ. 1-7. Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). Νωρίτερα, στα τέλη Ιουνίου του 1947, στο Συνέδριο του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, στο Στρασβούργο, ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, είχε διακηρύξει την πρόθεση του ΚΚΕ για τη «δημιουργία μιας λεύτερης δημοκρατικής Ελλάδας, με δική της κυβέρνηση και τη δική της κρατική υπόσταση». Για την ομιλία του Πορφυρογένη βλ. Ριζοσπάστης, 28/6/1947 σ. 1 και 4. Για τις αντιδράσεις βλ. Ηλίου Φίλιππος, ό.π., σ. 118-132

⁴² Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ. 354. Για την προσπάθεια εγκαθίδρυσης της Λαϊκής Εξουσίας κατά την περίοδο της Κατοχής βλ. Γεωργούλας Μπέικος, *Η λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα*, τόμοι Ι και ΙΙ, Θεμέλιο, Αθήνα 1979

υπουργό και εκδίδονται από τον Πρόεδρο της κυβέρνησης. Δημοσιεύονται όλα στην επίσημη εφημερίδα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης και ισχύουν αμέσως με τη δημοσίευσή τους, εκτός αν ρητά οριστεί αλλιώς...Η Προσωρινή Δημοκρατική κυβέρνηση πιστεύοντας πως η δύναμή της πηγάζει από το λαό και πως από το λαό αντλούνται όλες οι εξουσίες, θα συγκαλέσει μόλις το επιτρέψουν οι συνθήκες Λαϊκή εθνοσυνέλευση σαν κυρίαρχο λαϊκό σώμα. Οι καταστατικές διατάξεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού στρατού της Ελλάδας της 10^{ης} Αυγούστου 1947 εξακολουθούν να αποτελούν τη βάση για τα δικαιώματα, ελευθερίες και καθήκοντα του αγωνιζόμενου λαού.»⁴³ Ως πρώτο και κύριο σκοπό της, η ΠΔΚ ήθελε «να κινητοποιήσει όλες τις δυνάμεις του λαού για τη γρήγορη απελευθέρωση της χώρας από τους ξένους ιμπεριαλιστές και από τους ντόπιους γραικύλους, για την κατοχύρωση της εθνικής κυριαρχίας, για την υπεράσπιση της εδαφικής ακεραιότητας από κάθε ξένη ιμπεριαλιστική επιβουλή και για τη νίκη της Δημοκρατίας. Η διακυβέρνηση των ελεύθερων περιοχών πάνω σε λαϊκοδημοκρατικές βάσεις και η παραπέρα ανάπτυξη των θεσμών των λαϊκών συμβουλίων και της λαϊκής δικαιοσύνης που αποτελούν την πρώτη βάση για τη δημοκρατική αναδημιουργία, θα είναι ένα από τα κύρια καθήκοντά μας.»⁴⁴

Σχεδόν ταυτόχρονα με αυτές τις σημαντικές εξελίξεις στο κεντρικό κάδρο του εμφυλίου, τον Ιανουάριο του 1948, φτάνει στην Πελοπόννησο, προερχόμενη από το Μπούλκες της Γιουγκοσλαβίας, μια ομάδα στελεχών με επικεφαλής το Στέφανο Γκιουζέλη, αναπληρωματικό μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, που του είχε ανατεθεί η ηγεσία του Δημοκρατικού Στρατού Πελοποννήσου, με σκοπό την αναδιοργάνωση του. Τα μέλη της ομάδας αυτής που εκτός από αξιωματικοί του ΔΣΕ ήταν και εκπρόσωποι της ΠΔΚ, ανέλαβαν την ηγεσία του κινήματος στην Πελοπόννησο, το συντονισμό των ενεργειών και τη συγκροτημένη προσπάθεια δημιουργίας πολιτικών οργανώσεων. Οι επιτυχίες της επόμενης περιόδου σίγουρα οφείλονταν και στη δυναμική που δημιούργησε η ομάδα Γκιουζέλη.⁴⁵ Αμέσως συγκροτήθηκε το Γενικό Αρχηγείο του ΔΣΠ, πλαισιώθηκε από επιτελικά γραφεία και αναδιοργανώθηκε στο στρατιωτικό αλλά και στο πολιτικό του σκέλος. Εκτός από τις αλλαγές που επήλθαν στα στρατιωτικά τμήματα, οργανώθηκε η κυβερνητική αντιπροσωπεία της ΠΔΚ με την τοποθέτηση του κυβερνητικού αντιπροσώπου και των νομαρχών, οργανώθηκε η υπηρεσία Επιμελητείας και η Λαϊκή Πολιτοφυλακή, κοινοποιήθηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή οι διαταγές, τα ψηφίσματα και τα νομοθετήματα της ΠΔΚ.⁴⁶ Όπως ανέφερε και ο ίδιος ο Γκιουζέλης: «Στον τομέα της ανασυγκρότησης σε πρώτη σειρά έμπαινε το ζήτημα της οργάνωσης των επιτελικών

⁴³ *Νόμοι της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης*. Μάης 1948, σ.5-7 (ΑΣΚΙ)

⁴⁴ Στο ίδιο, σ.10

⁴⁵ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ.553-554

⁴⁶ Για την αποστολή της ομάδας Γκιουζέλη βλ., *Κομμουνιστοσυμμοριτισμός*, ό.π., σ.423-425. Επίσης Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.181-183 και Καμαρινός, ό.π., σ.290-297. Με την αποστολή Γκιουζέλη έφτασαν, μεταξύ άλλων, στην Πελοπόννησο και οι Κώστας Κανελλόπουλος από την Καλλιρόη (Μπούγα) Μεσσηνίας, Νίκος Πολυκράτης (Νικήτας) από την Πάτρα και Γιάννης Κατσικόπουλος (Βελιάς) από τα Καλάβρυτα, με σημαντική εμπειρία από την περίοδο της Αντίστασης και με ιδιαίτερο κύρος στην περιοχή.

γραφείων και υπηρεσιών που βρίσκονταν τότε σε εμβρυώδικη κατάσταση ή και ανυπαρξία. Συγκροτήθηκε το επιτελείο του Αρχηγείου μ' ορισμένα γραφεία στην αρχή (Διαβιβάσεις – διαφώτιση και υπηρεσίες επιμελητείας, δικαστικού, υγειονομικού και πληροφοριών. Βοηθήθηκε η συγκρότηση της Λαϊκής Πολιτοφυλακής και των άλλων κυβερνητικών υπηρεσιών.⁴⁷

Η περίοδος αυτή είναι η ιστορική στιγμή κατά την οποία υποστασιοποιείται, στην Πελοπόννησο, ένα μόρφωμα λαϊκής εξουσίας με κυριότερα χαρακτηριστικά την ανάπτυξή του παράλληλα με τις μάχες του εμφυλίου, την περιορισμένη επαφή με τα ανώτερα κλιμάκια του ΔΣΕ και της ΠΔΚ αλλά και της διαρκούς επαφής με την τοπική κοινωνία, μιας κοινωνίας «εν πολέμω». Μέχρι το Μάιο του 1948 ο ΔΣΠ είχε διπλασιάσει τη δύναμή του σε σχέση με τις αρχές του ίδιου έτους. Η αλλαγή αυτή επέφερε αλλαγές και στη μορφή του αγώνα, οι μονάδες έπρεπε πλέον να κινούνται και να δρουν σε μεγαλύτερο χώρο και οι ανάγκες συνδρομής των πολιτικών σχηματισμών πολλαπλασιάστηκαν με αποτέλεσμα η δημιουργία υποστηρικτικών μηχανισμών να αυξήσει εντυπωσιακά τη μη παρατακτή δύναμη του ΔΣΠ.⁴⁸ Αυτή η αριθμητική έκρηξη του ΔΣΠ εξαντλούσε τα περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξής του ως ενός αντάρτικου εθελοντικού στρατού. Έτσι η ανάγκη αντιμετώπισης της αριθμητικής και της ποιοτικής βελτίωσης του αντίπαλου στρατοπέδου, επέβαλλε τη δημιουργία υποδομών κρατικής υφής, την κατασκευή, δηλαδή, του δικού του διοικητικού πλαισίου στο τμήμα της κοινωνίας που ήταν υπό τον έλεγχό του.⁴⁹

⁴⁷ Γκιουζέλης, ό.π., σ.85

⁴⁸ Μαργαρίτης, ό.π., τ.1, σ. 575-576. Σύμφωνα με τις καταθέσεις Κονταλώνη στις αρχές Μαΐου 1948 η δύναμη του ΔΣΠ έφτανε τα 2150 άτομα από τα οποία ως παρατακτή υπολογίζονταν τα 1240 (17 λόχοι) ενώ τον προηγούμενο Δεκέμβριο η συνολική δύναμη του ΔΣΠ υπολογιζόταν σε 800 άτομα. Βλ. *Κομμουνιστοσυμμοριτισμός Πελοποννήσου*, ό.π., σ. 423 και 430-431.

⁴⁹ Μαργαρίτης, ό.π.,τ. 1, σ.578

3. Η Λαϊκή Εξουσία

Με την Πράξη αρ. 1 *Για την οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας* το Γενικό Αρχηγείο του Δημοκρατικού Στρατού απέβλεπε στην οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας στις απελευθερωμένες περιοχές. Το πρώτο άρθρο της Πράξης αρ. 1 ανέφερε ότι: «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν απ' το λαό, υπάρχουν για το λαό και ασκούνται από το λαό».

Στα επόμενα άρθρα τονιζόταν ότι βασικός φορέας και οργανωτής της λαϊκής εξουσίας θα ήταν τα λαϊκά συμβούλια, τα οποία θα εκλέγονταν από το λαό, οριζόταν ως κυρίαρχο όργανο στο χωριό και την πόλη η Γενική Συνέλευση των πολιτών ενώ υπήρχε πρόβλεψη για Γενική Συνέλευση από αντιπροσώπους στις μεγάλες πόλεις. Καθιερωνόταν διετής θητεία και καθοριζόταν ο αριθμός των μελών των λαϊκών συμβουλίων ανάλογα με τον αριθμό των κατοίκων κάθε πόλης ή χωριού. Επίσης, σημειωνόταν ότι όλα τα μέλη μπορούσαν να ανακληθούν από το συμβούλιο όπως και το συμβούλιο μπορούσε να ανακληθεί από τη Γενική Συνέλευση. Στις αρμοδιότητες του συμβουλίου αναφέρονταν η διοίκηση και η διαχείριση της δημοτικής ή της κοινοτικής περιουσίας, η φροντίδα για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη συμμετοχή και συμβολή του λαού στον εθνικό και δημοκρατικό αγώνα, η φροντίδα για την ανάπτυξη της οικονομίας της πόλης ή του χωριού και η εξασφάλιση της υγείας, της μόρφωσης και της ηθικής ανάπτυξης του λαού και η οργάνωση υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και η φροντίδα για την υλική και την πνευματική πρόοδο.

Στα υπόλοιπα άρθρα καθοριζόταν η τακτικότητα των συνεδριάσεων των οργάνων της λαϊκής εξουσίας, του συμβουλίου και της Γενικής Συνέλευσης (οι αποφάσεις της ήταν υποχρεωτικές για το συμβούλιο), οι αρμοδιότητες των μελών των συμβουλίων, το δικαίωμα του διορισμού βοηθητικών επιτροπών, η δυνατότητα συνεργασίας πολλών λαϊκών συμβουλίων για την επίλυση κοινών προβλημάτων, ο τρόπος εκλογής και η κατώτατη ηλικία των μελών τους, ενώ υπήρχε και άρθρο σχετικό με τη φορολογία, σύμφωνα με το οποίο ορίζονταν ως πόροι της πόλης ή του χωριού τα εισοδήματα της κοινοτικής περιουσίας, οι φόροι, οι έρανοι ή οι κληρονομίες, τα δάνεια και κάθε άλλο έσοδο. Οι φόροι επιβάλλονταν με απόφαση του Συμβουλίου ή της Συνέλευσης και βασικό χαρακτηριστικό τους έπρεπε να είναι η επιβολή τους ανάλογα με τα έσοδα κάθε κατοίκου. Υπήρχε πρόβλεψη για ένα αφορολόγητο ελάχιστο εισόδημα απαραίτητο για τη διατροφή του φορολογούμενου και της οικογένειάς του. Απαλλαγή από τη φορολογία είχαν τα θύματα του εθνικού και δημοκρατικού αγώνα και οι στρατιώτες του Δημοκρατικού Στρατού. Για τους προδότες προβλεπόταν βαριά φορολογία που θα μπορούσε να φτάσει ως τη δήμευση, για γενικότερες ανάγκες.⁵⁰

⁵⁰ Πράξεις και Αποφάσεις, ό.π., σ.8-10. Αρχείο ΑΣΚΙ

Σύμφωνα με το Νόμο αριθ. 5 της ΠΔΚ *Για το διορισμό κυβερνητικών αντιπροσώπων στις περιοχές*, διορίστηκαν, με διάταγμα του υπουργού Εσωτερικών κυβερνητικοί αντιπρόσωποι στις ελεύθερες περιοχές. Το άρθρο 2 του πιο πάνω νόμου διευκρίνιζε ότι: « Οι κυβερνητικοί αντιπρόσωποι εκπροσωπούν την κυβέρνηση στις περιοχές και φροντίζουν, χωρίς να περιορίζουν την αρμοδιότητα και τα δικαιώματα των Λαϊκών συμβουλίων, να μεταβιβάζονται έγκαιρα οι νόμοι, τα διατάγματα και οι οδηγίες της κυβέρνησης στις τοπικές αρχές και το λαό. Βοηθούν μέσα στα πλαίσια των νόμων τις τοπικές αρχές και το λαό για ν' αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τα ζητήματά τους. Φροντίζουν για να εκτελούνται έγκαιρα και σωστά οι νόμοι, τα διατάγματα και οι οδηγίες της κυβέρνησης στην περιοχή τους. Αναφέρουν στην κυβέρνηση τις ανάγκες και τα ζητήματα του λαού στην περιοχή τους και υποδείχνουν λύσεις. Φροντίζουν για την ανύψωση του δημοκρατικού φρονήματος και της μαχητικής διάθεσης του λαού. Γενικά αποτελούν όργανα της λαϊκής εξουσίας, που χωρίς να περιορίζουν τα δικαιώματα των τοπικών λαϊκών οργάνων είναι ο σύνδεσμος της τοπικής εξουσίας με τη Δημοκρατική κυβέρνηση.» Το 3^ο άρθρο του νόμου (όπως γινόταν με το τελευταίο άρθρο όλων των νόμων της ΠΔΚ) όριζε ότι αυτός θα τεθεί στην έγκριση της Λαϊκής εθνοσυνέλευσης μόλις αυτή συγκληθεί.⁵¹

Κυβερνητικός αντιπρόσωπος, ένα είδος περιφερειακού πολιτικού διοικητή, για την Πελοπόννησο διορίστηκε ο δικηγόρος Κώστας (Τάκης) Μουλόπουλος από το Πέλαγος (Μπόσουνα)⁵² Αρκαδίας, μέλος του Γραφείου Περιοχής Πελοποννήσου του ΚΚΕ. Ως επικεφαλής του διοικητικού μηχανισμού, ο Μουλόπουλος είχε καθήκον να επιβλέπει την εγκαθίδρυση της λαϊκής εξουσίας και να εποπτεύει την οργάνωση της Παιδείας, της Υγείας και της Λαϊκής Δικαιοσύνης. Οι κυβερνητικοί αντιπρόσωποι (νομάρχες) στις πέντε ελεύθερες περιοχές της Πελοποννήσου, σύμφωνα με τη χωροταξική διαίρεση που έγινε, ήταν: για τη Μεσσηνία, ο Γιώργης Ξενάκης, πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου Καλαμάτας, για τη Λακωνία, ο Κώστας Απαλοδήμας από τον Κοσμά Κυνουρίας, για την περιοχή Αρκαδίας – Ολυμπίας, ο Γιάννης Παπαστασινός, δικηγόρος από τα Τρόπαια Αρκαδίας, για την περιοχή Αχαΐας – Ηλείας, ο Δημήτρης Βουρδέρης από την Πάτρα και για την περιοχή Αργολίδας – Κορινθίας, ο Σπήλιος Τεμπέλης, δάσκαλος από τα Καστριά Καλαβρύτων.⁵³

Αργότερα με το Νόμο αρ. 12 της ΠΔΚ για τη *Συμπλήρωση της πράξης αριθ. 1 του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού στρατού για την οργάνωση της λαϊκής εξουσίας* θεσπίστηκαν τα Επαρχιακά Συμβούλια ως όργανα λαϊκής εξουσίας δευτέρου βαθμού. Τα επαρχιακά συμβούλια αναλάμβαναν να διοικούν και να διαχειρίζονται την περιουσία της επαρχίας, να φροντίζουν για την καλύτερη, αποτελεσματικότερη και συντονισμένη συμμετοχή και συμβολή του λαού της επαρχίας και των λαϊκών οργάνων στον εθνικό και δημοκρατικό αγώνα, να καθοδηγούν τα κατώτερα όργανα

⁵¹ *Νόμοι της ΠΔΚ*, σ. 36-37, ΑΣΚΙ

⁵² Δίπλα στην ονομασία κάθε χωριού παρατίθεται σε παρένθεση το παλιό όνομα του, με το οποίο ήταν γνωστότερα τα περισσότερα χωριά την περίοδο του εμφυλίου.

⁵³ Καμαρινός, ό.π., σ. 387, Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.365

της λαϊκής εξουσίας, να συντονίζουν το έργο των λαϊκών συμβουλίων της επαρχίας και να φροντίζουν για να γίνουν έργα που να εξυπηρετούν την επαρχία. Το επαρχιακό συμβούλιο, που αποτελούνταν από 7 έως 9 μέλη, θα έπρεπε να εκλέγεται με μυστική ψηφοφορία από τη γενική συνέλευση όλων των λαϊκών συμβουλίων της επαρχίας, η οποία όριζε και την έδρα του. Η θητεία των επαρχιακών συμβουλίων ήταν διετής αλλά η συνέλευση μπορούσε να ανακαλέσει επαρχιακούς συμβούλους και να εκλέξει άλλους και πριν από τις τακτικές εκλογές. Οι συνεδριάσεις της συνέλευσης και του επαρχιακού συμβουλίου έπρεπε να είναι δημόσιες και οι πόροι του επαρχιακού συμβουλίου ήταν τα εισοδήματα από την επαρχιακή περιουσία, οι έρανοι, τα δάνεια, το ποσοστό που αφηνόταν στην επαρχία από την υποχρεωτική εισφορά σύμφωνα με το νόμο και κάθε άλλο έσοδο.⁵⁴ Στο *Δελτίο Ειδήσεων* του ΔΣΕ της 22^{ης} Σεπτεμβρίου 1948 αναφέρεται ότι μέχρι εκείνη την περίοδο είχε συνέλθει η πρώτη επαρχιακή συνέλευση των λαϊκών συμβουλίων της επαρχίας Γορτυνίας, στην Αρκαδία, στην οποία είχαν πάρει μέρος 293 λαϊκοί σύμβουλοι και είχαν εκλέξει το πρώτο επαρχιακό συμβούλιο της Πελοποννήσου.⁵⁵

Ήδη από το καλοκαίρι του 1947, οι ολιγάριθμες ομάδες των ανταρτών του ΔΣΠ σε περιοδείες που έκαναν στα χωριά της Πελοποννήσου, καταργούσαν τα διορισμένα Συμβούλια και προέτρεπαν τους κατοίκους να εκλέξουν καινούργια: «Από το Μοναστηράκι πήγαμε στο χωριό Ράχες και μετά στο χωριό Χώρα. Εκεί δεν υπήρχαν ένοπλοι. Μιλήσαμε στον κόσμο, καταργήσαμε το Κοινοτικό Συμβούλιο, όπως κάναμε σ' όλα τα χωριά... Στο πέρασμά μας από τη Γορτυνία διαλύαμε και τις αρχές του δοσίλογου κράτους. Καταργούσαμε τους προέδρους, τις αστυνομίες, τους αγροφύλακες. Δίναμε εντολή στους χωρικούς να βγάλουν καινούργιους προέδρους και να λύνουν τα προβλήματά τους μόνοι τους. Οι χωρικοί δεν αντιδρούσαν, δεν νοιάζονταν και πολύ γιατί είχαν πείρα από την κατοχή. Ήξεραν ότι μπορούσαν να διοικηθούν μόνοι τους.»⁵⁶ Ανάλογα περιστατικά κατά την ίδια περίοδο αναφέρονται από την ίδια πηγή για την επαρχία Μαντινείας, στην περιοχή της Ασέας: «Μετά διαλύσαμε τις κοινότητες σ' όλα τα χωριά της Ασέας. Στο χωριό Ντόριζα, σπάσαμε μια συμφωνία αριστερών και δεξιών που είχαν κάνει οι χωρικοί. Η συμφωνία ήταν να φυλάνε οι μεν τους δε και τα πράγματα να μένουν όπως έχουν. Εμείς διαλύσαμε την κοινότητα και απαγορεύσαμε στο κοινοτικό συμβούλιο να εξασκεί τα καθήκοντά του.»⁵⁷ και στην περιοχή της Νεστάνης: «Κατεβήκαμε στα Τσιπιανά ή Νεστάνη. Ήταν μεγάλο και δικό μας χωριό. Μιλήσαμε στο χωριό. Καταργήσαμε τον διορισμένο πρόεδρο και τους είπαμε να βγάλουν άλλον, με εκλογές».⁵⁸

Από μια άλλη πηγή, για τα χωριά του Μαινάλου, με διαφορετικό ύφος αυτή τη φορά: «Κατά το τελευταίον 10ήμερον αι συμμορίται εν Αρκαδία, βαυκαλιζόμενοι εις την ιδέαν ότι έγιναν κύριοι της υπαίθρου, επέδωσαν διακήρυξιν των προς τους

⁵⁴ *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*, 29 Μάρτη 1948. Αρχείο Επιμορφωτικού Κέντρου Χαρίλαος Φλωράκης (ΕΚΧΦ)

⁵⁵ *Δελτίο Ειδήσεων του ΔΣΕ*, 22/9/1948

⁵⁶ Παπακωνσταντίνου, ό.π., σ. 398-399

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 487

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 506

προέδρους πολλών κοινοτήτων παρά των οποίων αξιούν επί ποινή θανάτου να εγκαταλείψωσι πάραυτα το αξίωμά των και υπακούσωσι τυφλώς εις τα κελεύσματά των. Δια της ιδίας διακηρύξεως καλούν ομοίως τους αγροφύλακας όπως παραιτηθώσιν και ενταχθώσιν υπό τας οδηγίας των συμμοριών. Μία τοιαύτη προκήρυξις δακτυλογραφημένη φέρουσα τας υπογραφάς Παρνωνίτης και Λυμποβίσης επεδόθη προς τον πρόεδρον της κοινότητος Ροϊνού. Ἐτεροι προκηρύξεις ετοιχοκολλήθησαν εις πλείστας κοινότητας του Νομού τον έλεγχον των οποίων ασκούν αι συμμορίαί.»⁵⁹ και σε άλλο δημοσίευμα στο ίδιο έντυπο, λίγες μέρες αργότερα: «...πλείστα των κοινοτικών συμβουλίων διελύθησαν, παραιτηθέντων των προέδρων κοινοτήτων και ουδεμία παρά τούτων προσφέρεται κρατική υπηρεσία, αρνουμένων την έκδοσιν πιστοποιητικών και βεβαιώσεων ως τούτο συμβαίνει εις τας κοινότητας Υψούντος, Σύρνας, Ελληνικού κ. α. Άλλοι πρόεδροι κοινοτήτων, τελούντες υπό τρομοκρατίαν δεν παραλαμβάνουν ουδεμίαν υπηρεσιακήν αλληλογραφίαν.»⁶⁰ Επίσης, μια ακόμα ανταπόκριση για την περιοχή του Β. Πάρνωνα: «Το τελευταίο πενθήμερο του παρελθόντος μηνός Νοεμβρίου, οι αντάρται, ευρισκόμενοι εν Κοσμά, εκάλεσαν τον Πρόεδρο και τον Γραμματέα της Κοινότητος και ανεκοίνωσαν εις αυτούς ότι το αρχηγείο τους απεφάσισε τη διάλυση του Κοινοτικού Συμβουλίου, διέταξαν δε αυτούς να παύσουν εις το εξής να εκτελούν τα καθήκοντά τους διότι εξυπηρετούν το Κράτος με το οποίον αυτοί ευρίσκονται σε πόλεμο και δεν αναγνωρίζουν τις αρχές του. Μετά την ανακοίνωση της αποφάσεως αυτής μετέβησαν εις το Κοινοτικό Γραφείο και επήραν τη σφραγίδα της Κοινότητος και όλα τα βιβλία και έγγραφα της στρατολογικής υπηρεσίας, του Κοινοτικού Συμβουλίου, της τρεχούσης υπηρεσίας κλπ.»⁶¹

Εκτός από την καταστροφή των κρατικών εγγράφων, σε κάποιες περιπτώσεις, οι αντάρτες «διαγράφουν» τα χρέη των φτωχών χωρικών της Πελοποννήσου, όπως στη μάχη της Αμαλιάδας όπου έκαψαν τα αρχεία της Αγροτικής Τράπεζας. Έτσι, δίνουν το στίγμα των αντιλήψεων τους αλλά και κερδίζουν την εύνοια του τοπικού πληθυσμού.⁶² Συνηθισμένη τακτική ήταν επίσης η διανομή ειδών που φυλάσσονταν σε κρατικές αποθήκες στον τοπικό πληθυσμό: Μετά τη μάχη στα Καλάβρυτα το Μονοπώλιο ανοίχθηκε στη διάθεση του λαού.⁶³ Σε μια ακόμα περίπτωση: «...τη νύχτα κατεβήκαμε στον Κακόβατο, ανοίξαμε τις αποθήκες του συνεταιρισμού και τις μοιράσαμε στους κατοίκους».⁶⁴

Σύμφωνα με έκθεση του κυβερνητικού αντιπροσώπου Πελοποννήσου προς την ΠΔΚ, μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου 1948 είχαν γίνει αυτοδιοικητικές εκλογές σε 323 χωριά σε ολόκληρη την Πελοπόννησο στις οποίες εκλέχτηκαν λαϊκά συμβούλια και

⁵⁹ *Αλήθεια*, 21/9/1947, σ.2

⁶⁰ *Αλήθεια*, 19/10/1947, σ.2

⁶¹ *Κυνουρία*, 1/1/1948, σ.3

⁶² Για τις αντιδράσεις των κατοίκων μετά από τη μάχη και το κάψιμο των χρεών των αγροτών βλ. Παπακωνσταντίνου, ό.π., σ.463

⁶³ Λέφας, ό.π.,τ. Α΄, σ.218

⁶⁴ Βασιλόπουλος Χρ. Ηλίας, *Μνήμες της Κατοχής και του Εμφυλίου, Χρονικό 1941-1951*, χ. ε., Αθήνα 2005, σ.58

δικαστήρια. Με τη σειρά τους, οι εκλεγέντες λαϊκοί σύμβουλοι της επαρχίας Γορτυνίας είχαν πραγματοποιήσει ήδη την πρώτη επαρχιακή συνέλευση της περιοχής αυτής και είχαν εκλέξει το πρώτο επαρχιακό συμβούλιο.⁶⁵

Η εφημερίδα της εποχής *Κυνουρία* μας πληροφορεί, για τη διενέργεια εκλογών στο χωριό Κοσμάς Κυνουρίας τον Απρίλη του 1948. Στο κείμενο αναφέρεται χαρακτηριστικά: «... την Κυριακήν 11 Απριλίου, περί τους 300 συμμορίται συνεκεντρώθησαν εις Κοσμάν και αφ' ου απέκλεισαν εντός του ναού τους εκκλησιαζομένους άνδρας και γυναίκας τους ηνάγκασαν να προβούν στην εκλογή κοινοτικού συμβουλίου, διαφόρων επιτροπών, λαϊκού δικαστηρίου και Αναθεωρητικού».⁶⁶ Ανάλογη ενημέρωση υπάρχει και στο *Εμπρός* της 28^{ης} Μαρτίου 1948 για την περιοχή Αιγιαλείας - Κορινθίας: «Κατά σημερινάς πληροφορίας εξ Αιγίου ομάς συμμοριτών εισελθούσα εις το χωρίον Αρφαρά παρά τα σύνορα Αιγιαλείας και Κορινθίας κατέλυσε τας κοινοτικές αρχάς. Εν συνεχεία οι συμμορίται συγκεντρώσαντες τους χωρικούς εις την πλατείαν του χωρίου ενήργησαν “ελεύθερας” εκλογάς προς ανάδειξιν “λαϊκών επιτροπών” αυτοδιοικήσεως και δικαιοσύνης, τας οποίας είχαν εκ των προτέρων καταρτίσει κατά το γνωστόν κομμουνιστικόν σύστημα.»⁶⁷ Επίσης στην εφημερίδα *Αλήθεια Τριπόλεως* λίγες μέρες αργότερα: «...συμμορίται υπεχρέωσαν τους απομείναντας χωρικούς εις τα χωριά της Γορτυνίας να κάμουν εκλογάς και να αναδείξουν τους “υπεύθυνους” της τοπικής αυτοδιοικήσεως και λαϊκής δικαιοσύνης. Φυσικά η αντιπολίτευσις απαγορεύεται.»⁶⁸ Ένα ακόμα δημοσίευμα για την περιοχή της Αχαΐας: «Από της πλευράς της συμμοριακής δράσεως εγνώσθη ότι την Κυριακή 30μελης συμμορία υπό τον καπετάν Γιάννο μετέβη εις το χωρίον Ίσαρι των Φαρρών όπου υπεχρέωσε τους κατοίκους να ενεργήσουν “εκλογάς” προς ανάδειξιν “Λαϊκού Συμβουλίου Αυτοδιοίκησης”, όπερ και εγένετο».⁶⁹ Και ένα ακόμα δημοσίευμα για την περιοχή της Λακωνίας: «Εις τα υπό τον έλεγχόν των χωριά, οι συμμορίται..., υποχρεώνουν τους κατοίκους να εκλέγουν τοπικάς επιτροπάς “αυτοδιοίκησης” και “λαϊκών δικαστηρίων”».⁷⁰

Σύμφωνα με αναδημοσίευση της *Αλήθειας* από το *Αντρωτή*, όργανο του Αρχηγείου Πάρνωνα του ΔΣΠ, στις εκλογές που έγιναν στην περιοχή του Πάρνωνα για τη Λαϊκή Εξουσία, είχαν λάβει μέρος: στη Ζαράφωνα 182 άτομα από τα οποία οι 102 ήταν γυναίκες, στο Πλατανάκι 75 από τα οποία 39 γυναίκες, στα Χρύσαφα 206 από τα οποία 108 γυναίκες και στην Πέρπαινη 96 από τα οποία 54 γυναίκες.⁷¹ Η συμμετοχή των γυναικών στις εκλογές εξασφάλιζε και την εκλογή γυναικών στα συμβούλια της τοπικής αυτοδιοίκησης. Όπως αναφέρει ο Κένεθ Μάθιους, σχετικά με συνάντηση που είχε με τα μέλη ενός Λαϊκού Συμβουλίου, στο οποίο συμμετείχε και μια γυναίκα, σε ένα από τα χωριά στα οποία βρέθηκε τις ημέρες που πέρασε κοντά

⁶⁵ Δελτίο Ειδήσεων του ΔΣΕ, 22/9/1948, σ. 2

⁶⁶ *Κυνουρία*, 1/5/1948, σ. 1

⁶⁷ *Εμπρός*, 28/3/1948, σ. 8 και *Η Σημερινή*, 28/3/1948, σ.4

⁶⁸ *Αλήθεια*, 4/4/1948, σ.2

⁶⁹ *Νεολόγος*, 20/7/1948, σ.5

⁷⁰ *Λακωνικόν Βήμα*, 6/6/1948, σ.2

⁷¹ *Αλήθεια*, 20/6/1948, σ.2

στους αντάρτες: « Η παρουσία της γυναίκας διακήρυττε το επαναστατικό πνεύμα σε μια κοινωνία όπου οι γυναίκες δεν μπορούσαν καν να συχνάσουν στα καφενεία, πραγματικά ήταν η κυρίαρχη φιγούρα και έκανε τις πιο πολλές ερωτήσεις.»⁷²

Σημαντικές πληροφορίες για τις αντίστοιχες εκλογές στο χωριό Πάος (Σκούπι) Καλαβρύτων μας παρέχει η μαρτυρία του Δ. Παλαιολογόπουλου, ο οποίος μάλιστα είχε αναλάβει χρέη γραμματέα στις εκλογές αυτές. Πραγματοποιήθηκαν την ίδια περίπου περίοδο με τις εκλογές στον Κοσμά και στα Αρφαρά, δηλαδή μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 1948 και την ευθύνη για τη διενέργειά τους ανέλαβε το εκκλησιαστικό συμβούλιο του χωριού, όπως έγινε και στα υπόλοιπα χωριά, τουλάχιστον της περιοχής Καλαβρύτων. Η επιλογή του εκκλησιαστικού συμβουλίου ως υπεύθυνου για τη διαδικασία, αφ' ενός αποδείκνυε το σεβασμό του Δημοκρατικού Στρατού στους υπάρχοντες, τοπικούς, παραδοσιακούς θεσμούς και αφ' ετέρου εξασφάλιζε κύρος και νομιμότητα.⁷³ Οι κάτοικοι του χωριού ειδοποιήθηκαν από την προηγούμενη μέρα από την καμπάνια της εκκλησίας του χωριού. Στις εκλογές που έγιναν στο σχολείο του χωριού πήρε μέρος το σύνολο σχεδόν των κατοίκων, άντρες και γυναίκες, όπως είχε γίνει και το 1944 στις εκλογές για την ανάδειξη της Πανελλήνιας Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ). Υπήρχαν συγκεκριμένοι υποψήφιοι αλλά ο κανονισμός έδινε τη δυνατότητα να ψηφιστούν από τους εκλογείς και όσοι δεν είχαν δηλώσει υποψηφιότητα. Η διαδικασία ανέδειξε το νέο κοινοτικό συμβούλιο, το οποίο σε μεγάλο ποσοστό ήταν το ίδιο με το υπάρχον διορισμένο συμβούλιο.⁷⁴ Υπήρξε, σύμφωνα με τη μαρτυρία, σύσταση από τα περιφερειακά πολιτικά στελέχη του ΔΣΕ, αν οι κάτοικοι ήταν ικανοποιημένοι από τα υπάρχοντα κοινοτικά συμβούλια, να ψηφιστούν για τα λαϊκά συμβούλια τα ίδια πρόσωπα, ακόμα και αν αυτοί δεν ήταν μέλη του ΚΚΕ. Την ίδια περίοδο έγιναν εκλογές σε όλα τα χωριά των Καλαβρύτων, όπως και στα γειτονικά της Γορτυνίας. Σε κάποιες περιοχές η εκλογή του Λαϊκού Συμβουλίου έγινε δια βοής.⁷⁵ Τα αποτελέσματα αυτών των εκλογών έγιναν σεβαστά από όλους και τα Λαϊκά Συμβούλια λειτούργησαν κανονικά.⁷⁶

Η συμμετοχή ατόμων όλων των πολιτικών αποχρώσεων όχι μόνο στις εκλογές αλλά και στα Συμβούλια επιβεβαιώνεται και από τις πηγές της παράταξης της εθνοφροσύνης: « Εις την συμμοριοκρατούμενην Γορτυνίαν επέβαλλον οι αναρχικοί την “Λαϊκήν τους Δημοκρατίαν” κατά το πρότυπον των Σλαβικών τσιμεντένιων, με

⁷² Matthews Kenneth, *Memories of a mountain war. 1944-1949*, Longman, London 1972, σ.229. Ο Κένεθ Μάθιους ήταν Άγγλος, ανταποκριτής του BBC, που έπεσε θύμα «απαγωγής» από τους αντάρτες, πιθανότατα με τη συναίνεσή του. Αφού έμεινε μαζί τους περίπου δύο εβδομάδες και πήρε συνέντευξη από το Γκιουζέλη, μεταφέρθηκε πίσω στην περιοχή που έλεγχε ο Εθνικός Στρατός.

⁷³ Τα εκκλησιαστικά συμβούλια είχαν διατηρηθεί ως θεσμός από τους αντάρτες και ασκούσαν κανονικά τα καθήκοντά τους τα σχετικά με τη φροντίδα των ναών. Βλ. Λάζαρη, ό.π., σ.180

⁷⁴ Τα υπάρχοντα κοινοτικά συμβούλια και οι κοινοτάρχες είχαν διοριστεί τα προηγούμενα χρόνια από τον υπουργό Εσωτερικών και τις κατά τόπους νομαρχίες με βάση τον Αναγκαστικό Νόμο «Περί διατάξεων αφορμών εις τους Δήμους και Κοινότητες». Βλ. *Εμπρός*, 3/3/1945, σ.4 και Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος ...*, ό.π., σ. 89

⁷⁵ Συνέντευξη Δ. Παλαιολογόπουλου

⁷⁶ Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος...*, ό.π., σ.90

κάποιαν όμως διαφοράν που οφείλεται εις τον γνωστόν σατανικόν σκοπόν των: Έκαμαν λαϊκά δικαστήρια, τοπική αυτοδιοίκηση και άλλες λαϊκές αρχές στα περισσότερα χωριά. Όμως συνεκρότησαν τις “αρχές” αυτές με αμιγήν σύνθεσιν εξ εθνικοφρόνων. Το δόλωμα είναι τόσον χονδροειδές που και ο πλέον αφελής αναγνωρίζει τι επιδιώκουν οι δούλοι των Σλαύων. Επαναλαμβάνονται τα κόλπα της Εαμοκρατίας, τότε όταν υπεχρέωναν επί απειλή χατζάρας τη συμμετοχή των προκρίτων και ακραιφνών Ελλήνων εις τον δόλιον σκοπόν των...».⁷⁷

Σε περίπτωση που για οποιουσδήποτε λόγους δεν ήταν δυνατή η διενέργεια εκλογών, τα Λαϊκά Συμβούλια διορίζονταν απ’ ευθείας από το Αρχηγείο της περιοχής⁷⁸: «Ο Νικ. Αντωνακόπουλος, γεωργός, εκ Πορτών – Αχαΐας, τεθείς εκουσίως από του παρελθόντος Μαΐου εις την υπηρεσίαν των συμμοριτών, διορίσθη ολίγον αργότερον υπ’ αυτών, πρόεδρος της “Λαϊκής αυτοδιοίκησης του χωρίου του. Ούτος υπό την ιδιότητά του αυτήν, προέβαινεν εις συγκεντρώσεις τροφίμων, ενέργειαν εράνων υπέρ των εκεί δρώσων συμμοριών, προπαγάνδιζεν υπέρ του Κ.Κ. και υπεχρέωσε τον απολυθέντα νόμιμον κοινοτάρχην Πορτών, Παπαδόπουλον, όπως του παραδώση την σφραγίδα της κοινότητος, βάσει της οποίας αντήλλασεν αλληλογραφίαν μετά των διαφόρων υπηρεσιών, ιδίως δια την λήψιν των παντοειδών τροφίμων των κατοίκων της εκεί περιφερείας, άτινα παρέδιδεν εις τους συμμορίτας.»⁷⁹

⁷⁷ Αλήθεια, 21/12/1947, σ.1

⁷⁸ Λέφας, ό.π., τ. Α΄, σ. 311

⁷⁹ Νεολόγος, 24/11/1948, σ.4

4. Η Λαϊκή Εκπαίδευση

Με την Πράξη αρ. 5 έχοντας υπόψη την ανάγκη να τεθούν στις απελευθερωμένες περιοχές οι βάσεις για μια λαϊκή εκπαίδευση προσιτή σε όλα τα παιδιά του λαού, το ΓΑ του ΔΣΕ θέσπιζε εξάχρονη, υποχρεωτική και δωρεάν στοιχειώδη εκπαίδευση. Τα λαϊκά συμβούλια υποχρεώνονταν να οργανώσουν σχολεία σε κάθε χωριό ακόμα και αν δεν υπήρχαν διπλωματούχοι δάσκαλοι. Στην περίπτωση αυτή διορίζονταν ως δάσκαλοι όσοι είχαν την απαραίτητη μόρφωση για να διδάξουν. Τα λαϊκά συμβούλια φρόντιζαν για το μισθό των δασκάλων, για τα βιβλία, τη γραφική ύλη κλπ ιδιαίτερα των άπορων παιδιών. Σε περίπτωση που δε γινόταν δυνατό να βρεθούν βιβλία η διδασκαλία έπρεπε να γίνεται προφορικά. Ως επίσημη γλώσσα καθοριζόταν η δημοτική ενώ για τα παιδιά που ανήκαν σε εθνικές μειονότητες έπρεπε να ιδρυθούν ειδικά σχολεία και η διδασκαλία να γίνεται στη γλώσσα της μειονότητας.⁸⁰

Με την Απόφαση αριθ. 8 το Γενικό Αρχηγείο του ΔΣΕ, για τη συντομότερη έναρξη του σχολικού έτους, εξουσιοδότησε τα λαϊκά Συμβούλια, ή τα υπάρχοντα Κοινοτικά Συμβούλια όπου δεν είχαν εκλεγεί λαϊκά Συμβούλια ή της Επιτροπές Διευθέτησης και Συμφιλίωσης να αναλάβουν την άμεση επισκευή των κατεστραμμένων σχολικών κτιρίων με εθελοντική προσωπική εργασία των κατοίκων. Τα απαραίτητα υλικά (ξυλεία κλπ.) αποφασίστηκε να εξασφαλιστούν από εκείνα που εγκατέλειπαν οι φυγάδες έμποροι και οι μεγαλοϊδιοκτήτες πριονιών αλλά και με ξύλευση από τα κοινοτικά και δημόσια δάση ενώ η διδακτική ύλη θα αποτελούνταν από τα υπάρχοντα διδακτικά βιβλία αλλά και από εκδόσεις (εφημερίδες, περιοδικά κλπ.) των λαϊκών δημοκρατικών οργανώσεων των νέων. Επίσης αποφασίστηκε να οργανωθούν παιδικά συστήματα και να εξασφαλιστούν τα σχολικά βιβλία και η γραφική ύλη, με πόρους από τη φορολογία, όπως οριζόταν από το άρθρο 11 της Πράξης αριθ. 1 του Γενικού Αρχηγείου ΔΣ.⁸¹

Στην περίπτωση της Πελοποννήσου, στην οποία, όπως έχει ήδη ειπωθεί, ο Δημοκρατικός Στρατός έλεγχε από της αρχές του 1948 ένα μεγάλο μέρος των ορεινών, κυρίως, όγκων της, υπήρχαν μεγάλες ελλείψεις από δασκάλους και τα παιδιά ήταν καταδικασμένα στον αναλφαβητισμό. Το γεγονός αυτό απασχόλησε σοβαρά τα τοπικά στελέχη της ΠΔΚ. Οι υπάρχουσες ανάγκες σε συνδυασμό με τη θέσπιση του νομικού πλαισίου οδήγησαν σε συγκεκριμένες αποφάσεις. Αρχικά πάρθηκαν κάποια άμεσα μέτρα, όπως η ενθάρρυνση όσων δασκάλων δεν είχαν φύγει να παραμείνουν στις θέσεις τους, η απόσπαση σε σχολεία όσων δασκάλων ή καθηγητών υπηρετούσαν σε αντάρτικες μονάδες και δεν ήταν απολύτως απαραίτητοι σε αυτές, ακόμα και ο διορισμός κάποιων (απόφοιτοι γυμνασίου, συνταξιούχοι, ιερείς) που η κατάρτιση τους θα τους επέτρεπε, έστω και μερικώς, να εκτελέσουν χρέη δασκάλων. Όπως αφηγείται ένας από αυτούς: «Έτσι αποφάσισα και πήγα ‘γω στο Παγκράτι κι άνοιξα το Σχολείο, γιατί που να ‘ρθουν δάσκαλοι εκεί στα χωριά!

⁸⁰ Πράξεις και Αποφάσεις, ό.π., , σ.16

⁸¹ Πράξεις και Αποφάσεις (Τεύχος Β'(6-11), Σεπτέμβρης-Οκτώβρης 1947, σ. 5-6

Μόνος μου το ζήτησα και πήγα, γιατί μέχρι τότε ήμουν [στις πληροφορίες] για τις κινήσεις του στρατού και των τμημάτων των δικών μας. Και πήγα λοιπόν το Σεπτέμβριο, με πρωτοβουλία μου, κι άνοιξα το Σχολείο. Είχα 70 παιδιά. Τα ‘κανα ξιφτέρια για τρεις μήνες που ήμουν κει.»⁸² Από την ίδια πηγή παρατίθεται και η παρακάτω πληροφορία που αναδημοσιεύεται από το Ημερολόγιο Επιχειρήσεων του 618 Τάγματος Πεζικού: «Τάγμα κινήθη δια πολλαπλών φαλάγγων εξ υψωμάτων Χόβολης (Καλαβρύτων), εξερευνήσαν χωρία και περιοχάς: Δάφνη – Βεσσίνι – Δεχούνι – Τσαρούχλι – Χόβολη – Μυγδαλιά. Συνελήφθη ένας συνεργάτης συμμοριτών και ο ιερέυς χωρίου Χόβολης και Τσαρούχλι, ως εκτελώντες χρέη Λαϊκών Διδασκάλων εις τα χωρία των, διορισθέντες υπό συμμοριτών». Για μια ακόμα περίπτωση διορισμένης δασκάλας που ήταν απόφοιτος Γυμνασίου μας πληροφορεί και η εφημερίδα *Αλήθεια Τριπόλεως*: « Συνεχιζομένης της εξερευνήσεως του Πάρνωνος εφονεύθη... η συμμορίτισσα Μαρία Στασινάκη απόφοιτος Γυμνασίου εκ Λεωνιδίου η οποία είχεν “διορισθή” υπό του λησταρχείου ως δασκάλισσα Χρύσαφας».⁸³

⁸² Πριόβολος Γιάννης, *Μια Αλυσίδα Μνήμες. Αχαΐα και Βόρεια Πελοπόννησος 1940-1949*, Αλφειός, Αθήνα χ.χ, σ.392

⁸³ *Αλήθεια*, 3/7/1949, σ.2

4.1 Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου

Επειδή ούτε με αυτόν τον τρόπο επιτεύχθηκε η λειτουργία όλων των σχολείων των ανταρτοκρατούμενων περιοχών αποφασίστηκε η ίδρυση σχολής, ένα είδος Παιδαγωγικής Ακαδημίας, που θα πραγματοποιούσε την επιμόρφωση των δασκάλων που θα συμπλήρωναν τις κενές θέσεις στα σχολεία των περιοχών αυτών. Η σχολή αυτή ονομάστηκε Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου, αλλά ήταν ευρύτερα γνωστή ως Ακαδημία. Λειτουργήσε σε δύο περιόδους που η κάθε μια είχε διάρκεια δύο μηνών περίπου, η πρώτη τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1948 και η δεύτερη από τα μέσα Οκτωβρίου μέχρι τις 21 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Από κάθε σειρά αποφοίτησαν 35 σπουδαστές και όλοι τους πήραν πτυχία και διοριστήρια. Οι σπουδαστές της πρώτης σειράς δίδαξαν για ένα περίπου τρίμηνο, από το Σεπτέμβριο μέχρι το Δεκέμβριο του 1948. Τα σχολεία στο διάστημα αυτό λειτουργήσαν κανονικά και όλα τα παιδιά, στα χωριά, πήγαιναν κανονικά στα μαθήματα, άσχετα αν οι δικοί τους υποστήριζαν ή όχι το Δημοκρατικό Στρατό.⁸⁴ Μάλιστα, ο χρόνος αυτός αναγνωρίστηκε αργότερα, ανεπίσημα, και από το υπουργείο Παιδείας της Αθήνας σαν κανονική εκπαίδευση και έτσι τα παιδιά δεν έχασαν τη χρονιά. Οι σπουδαστές της δεύτερης σειράς, παρ' όλο που και αυτοί διορίστηκαν στα χωριά της περιοχής δεν πρόλαβαν να διδάξουν εξ' αιτίας των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του στρατού που άρχισαν το Δεκέμβριο του 1948.⁸⁵ Από έγγραφο της Ανωτάτης Στρατιωτικής Διοικήσεως Πελοποννήσου (ΑΣΔΠ) προκύπτει ότι: «Παιδιά του δήμου Ηραίας φοιτούν υποχρεωτικώς εις ιδρυθέν Παιδαγωγικόν Σχολείον εις Κοντοβάζαιναν. Τοιαύτα σχολεία εκ διδασκάλων αποφοίτων Γυμνασίου, ειδικώς εκπαιδευθέντων εις την Παιδαγωγικήν Ακαδημίαν Τροπαίων, λειτουργούν και εις την περιοχήν της Ηλείας.»⁸⁶ Για τη δεύτερη περίοδο του Διδασκαλείου ο ραδιοφωνικός σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα μετέδωσε την εξής είδηση: «Στις 20 του Δεκεμβρίου έληξε η δεύτερη περίοδος του λαϊκού διδασκαλείου. Στην ελεύθερη κωμόπολη Τρόπαια, έγινε η τελετή της απονομής των πτυχίων. (Βλ. Παράρτημα φωτ.2) Την ίδια μέρα έγινε λαϊκό γλέντι. Από το λαϊκό Διδασκαλείο στη δεύτερη περίοδο αποφοίτησαν 43 καινούργιοι δάσκαλοι: 34 νέοι και 9 κορίτσια. Έτσι ανοίχτηκαν στην ελεύθερη περιοχή 34 καινούργια σχολεία και 9 άλλα απ' αυτά που λειτουργούσαν ήδη, ενισχύθηκαν με δεύτερο δάσκαλο. Οι καινούργιοι δάσκαλοι έφυγαν αμέσως για τις θέσεις τους.»⁸⁷

Τη θέση του διευθυντή του Λαϊκού Διδασκαλείου ανέλαβε ο Πάνος Γεωργόπουλος από την Κερπινή Αρκαδίας που είχε διοριστεί από την ΠΔΚ εκπρόσωπος της Λαϊκής Παιδείας για την Πελοπόννησο. Για την καλύτερη λειτουργία του θεσμού της Λαϊκής Παιδείας, είχαν διοριστεί ως άμεσοι συνεργάτες

⁸⁴ Συνεντεύξεις Ν. Κανελλόπουλου, Δ. Παλαιολογόπουλου

⁸⁵ Παλαιολογόπουλου, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο...*, ό.π., σ, 13-16. Βλ. και Λέφας, ό.π., τ. Α', σ. 278-287

⁸⁶ Παρατίθεται στο Λάζαρη, ό.π., σ.219

⁸⁷ Αρχείο Ραδιοφωνικού Σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα, ΑΣΚΙ

του Γεωργόπουλου, εκπρόσωποι και σε κάθε νομό της Πελοποννήσου.⁸⁸ Ο Γεωργόπουλος ήταν καθηγητής γυμναστικής αλλά και πτυχιούχος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Εκτός από τη Γυμναστική, δίδασκε Υγιεινή και Κατασκηνωτικά, ενώ δίδαξε και Φιλοσοφία κατά τη δεύτερη περίοδο της σχολής. Τα μαθήματα της Παιδαγωγικής, της Διδακτικής και της Ψυχολογίας διδάσκονταν από το δάσκαλο Γιώργη Κολλίντζα από τη Βλαχέρνα Αρκαδίας, ο οποίος είχε και την ευθύνη του πολιτιστικού τομέα. Το τρίτο μόνιμο μέλος του διδακτικού προσωπικού ήταν η δασκάλα Γωγώ Μαντά – Παπαϊωάννου από την Τρίπολη που δίδασκε Ιστορία, Τεχνικά και Ωδική. Η Παπαϊωάννου κατείχε και τη θέση της επιθεωρήτριας των δημοτικών σχολείων της Αρκαδίας. Στην πρώτη περίοδο δίδαξαν ακόμα ο καθηγητής Ανδρέας Μερκεκούλιας από το Καστόρι Λακωνίας, που έπειτα ανέλαβε τη διεύθυνση του Γυμνασίου Τροπαίων, τα μαθήματα της Ιστορίας και της Φιλολογίας και το μάθημα της Φιλοσοφίας ο δημοσιογράφος Αντώνης Δημόπουλος από την Καλαμάτα, υπεύθυνος του Τμήματος Διαφώτισης και διευθυντής της εφημερίδας *Ο Μωρηάς*, που ήταν το δημοσιογραφικό όργανο της 3^{ης} Μεραρχίας του ΔΣΕ. Το μάθημα της Γυμναστικής γινόταν από το Λυκούργο Δημόπουλο που ήταν καθηγητής στο Λαϊκό Γυμνάσιο Τροπαίων. Ιδιαίτερη βαρύτητα δινόταν στο μάθημα της Υποδειγματικής Διδασκαλίας, δηλαδή στην πρακτική εφαρμογή των μαθημάτων στα σχολεία που ήδη λειτουργούσαν, την οποία παρακολουθούσαν τουλάχιστον ένας καθηγητής αλλά και οι υπόλοιποι σπουδαστές.

Οι σπουδαστές του Λαϊκού Διδασκαλείου προερχόντουσαν κυρίως από την κεντρική Πελοπόννησο, οι περισσότεροι από χωριά της Αρκαδίας, μερικοί από την περιφέρεια Καλαβρύτων και λιγότεροι από άλλες περιοχές, την Ολυμπία, την Αιγιαλεία κλπ. (Βλ. Παράρτημα, φωτ.3) Υπήρχαν και κάποιοι που προερχόντουσαν από τις μάχιμες μονάδες του ΔΣΠ αλλά για διάφορους λόγους (αναπηρίες, τραύματα, ασθένειες) δε μπορούσαν να παραμείνουν εκεί. Οι περισσότεροι ήταν μαθητές των τελευταίων τάξεων του Γυμνασίου ή και απόφοιτοι. Ως έδρα της σχολής είχε οριστεί το χωριό Κοντοβάζαινα Αρκαδίας. Οι συνεχείς εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Εθνικού Στρατού ανάγκαζαν το διδασκαλείο να μετακινείται διαρκώς. Έτσι τα περισσότερα χωριά της περιοχής γύρω από την Κοντοβάζαινα: Βάχλια, Μοναστηράκι, Καλλιάνι, Σπάθари, Δόξα, Βυζίκι, Δίβρη, Δάφνη και ιδιαίτερα τα Τρόπαια έγιναν προσωρινά η έδρα του Λαϊκού Διδασκαλείου.⁸⁹

Το Λαϊκό Διδασκαλείο αποτελούσε ανεξάρτητο αντάρτικο τμήμα και η εσωτερική του οργάνωση ήταν προσαρμοσμένη στις ανάγκες του πολέμου. Συγκεκριμένα οι σπουδαστές του αποτελούσαν μια διμοιρία που χωριζόταν σε τρεις ομάδες. Αντίστοιχα υπήρχε ο επικεφαλής διμοιρίτης και οι ομαδάρχες. Στο τέλος της δεύτερης περιόδου οι σπουδάστριες της σχολής συγκρότησαν και τέταρτη ομάδα. Τη νύχτα, πολλές φορές και τη μέρα, οι σπουδαστές φύλαγαν σκοπιά χρησιμοποιώντας το μοναδικό όπλο της διμοιρίας. Υπήρχαν επίσης σε αυτό εκτός από τους σπουδαστές, αποσπασμένοι αντάρτες υπεύθυνοι για την επιμελητεία και για τη

⁸⁸ Συνέντευξη Δ. Παλαιολογόπουλου

⁸⁹ Παλαιολογόπουλου, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο...*, ό.π., σ.17-28.

διατροφή του τμήματος. Στη διάθεση των σπουδαστών ήταν τα βιβλία της βιβλιοθήκης της σχολής, ελάχιστα παιδαγωγικά αλλά πολλά πολιτικά, λογοτεχνικά, ιστορικά, ακόμα και σχολικά. Υπήρχαν ακόμα τα τεύχη των περιοδικών *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, *Μόρφωση*, *Ανταίος*, *Επονίτης* και *Νέα Γενιά*. Τα μαθήματα γινόντουσαν καθημερινά με εντατικούς ρυθμούς, τόσο το πρωί όσο και το απόγευμα.⁹⁰ Κάθε Σάββατο οι ομάδες της σχολής συνεδρίαζαν ξεχωριστά και κάθε Κυριακή πραγματοποιούνταν γενική συνέλευση ολόκληρης της σχολής στην οποία συζητούνταν όλα τα ζητήματα που απασχολούσαν τη σχολή είτε είχαν σχέση με τα μαθήματα και τη διδασκαλία, είτε γενικότερα με τη ζωή των σπουδαστών.⁹¹ Τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα, οι σπουδαστές διοργάνωναν ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, που αλλιώς τις έλεγαν εύθυμες βραδιές. Την προετοιμασία τους την αναλάμβανε μια ομάδα κάθε φορά και μπορούσαν να περιλαμβάνουν θεατρικές παραστάσεις, απαγγελία ποιημάτων, δημοτικά αλλά και επαναστατικά τραγούδια ακόμα και ανέκδοτα. Στις εύθυμες βραδιές συμμετείχε επίσης το διδακτικό αλλά και το βοηθητικό προσωπικό της σχολής, ενώ συνήθως καλούνταν και οι κάτοικοι του χωριού στο οποίο γινόταν η εκδήλωση.⁹² Μια τέτοια παράσταση με «απλό, ξεκάθαρο και εξαιρετικό» ηθικό δίδαγμα παρακολούθησε ο Κένεθ Μάθιους κατά τη διάρκεια της ολιγοήμερης παραμονής του στα βουνά της Πελοποννήσου.⁹³

⁹⁰Το υλικό της βιβλιοθήκης της Σχολής είχε άδοξο τέλος καθώς στα τέλη Νοεμβρίου του 1948 εγκαταλείφθηκε στα Τρόπαια μετά από έναν αιφνιδιασμό του τμήματος από μονάδα του στρατού. Όλα τα βιβλία κάηκαν σε φωτιά στην κεντρική πλατεία του χωριού. Στο ίδιο, σ.29-32. Βλ. και *Εμπρός*, 25/11/1948, σ.4 όπου αναφέρεται η καταστροφή των εγκαταστάσεων του Διδασκαλείου και της «Στρατιωτικής Ακαδημίας».

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 37

⁹² Στο ίδιο, σ. 33

⁹³ Matthews,ό.π., σ. 249

4.2 Το Λαϊκό Γυμνάσιο

Το Λαϊκό Γυμνάσιο λειτούργησε στα Τρόπαια Αρκαδίας από το Σεπτέμβρη μέχρι το Δεκέμβρη του 1948 και σε αυτό εκτός από τα παιδιά των κατοίκων της περιοχής φοίτησαν και παιδιά ή αδέρφια ανταρτών που είχαν εγκαταλείψει τα χωριά τους επειδή βρίσκονταν στην περιοχή που ελεγχόταν από τον Εθνικό Στρατό. Για τα παιδιά αυτά που δεν κατάγονταν από την περιοχή λειτούργούσε οικοτροφείο με υπεύθυνο τον φυσικομαθηματικό Κων. Νέζη που ήταν και ένας από τους καθηγητές του Γυμνασίου. Οι υπόλοιποι καθηγητές ήταν: ο Α. Μερκεκούλιας που δίδασκε Ιστορία και Ψυχολογία και ήταν ο διευθυντής του γυμνασίου, ο Λ. Δημόπουλος που δίδασκε Γυμναστική αλλά και Ιστορία και Γεωγραφία στις μικρές τάξεις, ο Αγησίλαος Τσέλαλης, έφορος της βιβλιοθήκης της Ανδρίτσαινας που δίδαξε Αρχαία Ελληνικά, ο Αντώνης Παναγόπουλος από τη Βρύνα Ολυμπίας, τελειόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής της Αθήνας που δίδαξε Αρχαία ελληνικά στις μικρές τάξεις, ο Μιχάλης Αλεξόπουλος από τη Βάχλια, επίσης τελειόφοιτος της Φιλοσοφικής που δίδαξε φιλολογικά μαθήματα και ο Σπήλιος Σπηλιόπουλος ιδιώτης από τα Τρόπαια που δίδαξε Γαλλικά τα οποία γνώριζε από την πολυετή μετανάστευση του στη Μαδαγασκάρη.⁹⁴ Σύμφωνα με την τοπική εφημερίδα *Αλήθεια*, στο γυμνάσιο δίδεξαν ακόμα ο γυμναστής Μεγακλής Κανελλόπουλος και ο Ν. Δάλκος.⁹⁵

Όπως έγινε και με τα παιδιά των δημοτικών σχολείων, η ύλη των μαθημάτων του Λαϊκού Γυμνασίου αναγνωρίστηκε σιωπηρά (δηλαδή, χωρίς νόμο) από την κυβέρνηση της Αθήνας και έτσι οι μαθητές του γυμνασίου δεν έχασαν τη χρονιά τους.⁹⁶ Λαϊκό Γυμνάσιο λειτούργησε και στην Ανδρίτσaina Ηλείας, όπως επιβεβαιώνεται από πολλές πηγές: «Παραλλήλως οι συμμορίται περιερχόμενοι τα χωρία διορίζουν πολιτοφύλακας και υποχρεώνουν τους κατοίκους να στείλουν τα παιδιά τους εις τα “Δημοκρατικά σχολεία” που λειτουργούν εις Τρόπαια και Ανδρίτσαιναν και διδάσκουν σημαίνοντες κομμουνισταί ως διαφωτισταί. Δια να κερδίσουν την εμπιστοσύνην των χωρικών και προς παραπλανησίν των τους λέγουν ότι δεν θα “πληρώσουν τίποτε”, ούτε βιβλία ούτε εγγραφές, διότι η “Λαϊκία εκπαίδευσις γίνεται τζάμπα”.⁹⁷ Επίσης, σύμφωνα με το *Δελτίο Ειδήσεων* του ΔΣΕ το φθινόπωρο του 1948 λειτούργούσαν στην Πελοπόννησο τρία γυμνάσια.⁹⁸

⁹⁴ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.287-289

⁹⁵ *Αλήθεια*, 22/8/1948, σ. 2

⁹⁶ Παλαιοιολόγος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο...* ό.π., σ.18

⁹⁷ *Αλήθεια*, 28/11/1948, σ.2

⁹⁸ *Δελτίο Ειδήσεων*, 6/11/1948, σ. 2

4.3 Λοιπές δραστηριότητες για τη Λαϊκή Παιδεία

Το καλοκαίρι του 1948 πραγματοποιήθηκε στην Κοντοβάζαινα ένα πρόγραμμα παιδικών κατασκηνώσεων, σε δύο περιόδους, για παιδιά από 7-13 ετών με υπεύθυνη τη δασκάλα Κούλα Κιντή από τα Τρόπαια. (Βλ. Παράρτημα, φωτ.4) Τα παιδιά που φιλοξενήθηκαν ήταν παιδιά ανταρτών αλλά και των χωρικών της γύρω περιοχής. Στο πρόγραμμα υπήρχαν μαθήματα γενικής φύσεως, σχετικά π.χ. με την ατομική υγιεινή ή με τους τρόπους καλής συμπεριφοράς και διάφορες ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Στο τέλος της περιόδου μάλιστα κάθε παιδί πήρε ως δώρο ένα μπλουζάκι που για τα περισσότερα, αν όχι για όλα, υπερέβαινε την ετήσια προμήθεια σε είδη ένδυσης.⁹⁹ Οι κατασκηνώσεις οργανώθηκαν από την υπηρεσία λαϊκής υγείας και πρόνοιας Αρκαδίας και λειτούργησαν για 22 μέρες. Τα παιδιά που παραθέρισαν ήταν 63 και προέρχονταν από περιοχές που υπέφεραν από την ελονοσία. Η έκθεση που αναφέρεται στις κατασκηνώσεις αυτές επισημαίνει ότι η υγεία των παιδιών βελτιώθηκε αισθητά και ότι το βάρος τους αυξήθηκε από μισή ως τρεις οκάδες για το καθένα.¹⁰⁰ Η εφημερίδα *Αλήθεια* επιβεβαιώνει την ύπαρξη των παιδικών κατασκηνώσεων: « Παιδικάς εξοχάς και κατασκηνώσεις παιδιών από 4 – 10 ετών διέταξε το λησταρχείον της Πελ]σου να γίνουν. Ούτω οι αιμοσταγείς παιδοκτόνοι στραγγαλισταί μετάβησαν εις τα χωριά της Γορτυνίας (Δόξα, Καλλιάνι, Ράχες κ. λ. π.) και εζήτησαν από τους έρημους γονείς να τους..... εμπιστευθούν τα παιδιάτων διότι τα καυμένα “έχουν αβιταμίνωσιν” και ανάγκην προστασίας.»¹⁰¹

Οι υπεύθυνοι για τη Λαϊκή Παιδεία στην Πελοπόννησο προσπαθούσαν με διάφορες ενέργειες να βελτιώσουν τις συνθήκες εκπαίδευσης των παιδιών των περιοχών που έλεγχαν και έκαναν διάφορες ακόμα εκδηλώσεις σε αυτή την κατεύθυνση. Οργανώθηκαν ακόμα και σεμινάρια επιμόρφωσης των κατοίκων, όπως στο χωριό Σπάθαρι στις 31/10/1948: «Σήμερα έγινε από τη δασκάλα του χωριού Κούλα Κιντή μια συγκέντρωση των Σπαθαραίων. Θέμα της ομιλίας της ήταν “Σχέσεις μεταξύ σχολείου και σπιτιού”. Το βράδυ έγινε συζήτηση και κριτική πάνω στην ομιλία της».¹⁰²

Μια ακόμα σημαντική εκδήλωση που αξίζει να μνημονευθεί είναι η διοργάνωση του «Παναρκαδικού Διδασκαλικού Συνεδρίου» που πραγματοποιήθηκε στις 28 και 29 Νοεμβρίου 1948 στο δημοτικό σχολείο της Βάχλιας Αρκαδίας. Σε αυτό πήραν μέρος είκοσι περίπου δάσκαλοι από διάφορα χωριά της Αρκαδίας, πολλοί από τους οποίους ήταν απόφοιτοι του Λαϊκού Διδασκαλείου ενώ το παρακολούθησαν και όλοι οι σπουδαστές της δεύτερης σειράς. Παραβρέθηκαν επίσης ο Γ. Κολλίντζας ως εκπρόσωπος της Λαϊκής Παιδείας Αρκαδίας και η Γ. Παπαϊωάννου ως επιθεωρήτρια της ίδιας περιοχής. Οι εισηγήσεις και οι ομιλίες είχαν

⁹⁹ Παλαιογλόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο...* ό.π., σ. 26 και Μπρούσαλης, ό.π., σ.426

¹⁰⁰ *Δελτίο Ειδήσεων*, 22/9/48, σ. 3

¹⁰¹ *Αλήθεια*, 16/5/1948, σ.2

¹⁰² Παλαιογλόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο...*, ό.π., σ.54

σχέση με τα εκπαιδευτικά προβλήματα του νομού αλλά και με γενικότερα πρακτικά και θεωρητικά ζητήματα. Μερικά από τα θέματα που συζητήθηκαν ήταν: «Το νέο αναλυτικό πρόγραμμα», «Πως πρέπει να διδάσκονται τα μαθήματα – αλλαγή μεθόδων διδασκαλίας», «Πως πρέπει να οργανωθεί ένα σύγχρονο λαϊκό σχολείο» κλπ. Στις αποφάσεις του συνεδρίου υπήρξε η πρόθεση για την πρόσκληση σε άμιλλα στους δασκάλους της ελεύθερης περιοχής της Βόρειας Θεσσαλίας, που φυσικά ήταν μια από τις ενέργειες που δεν πρόλαβε ποτέ να πραγματοποιηθεί.¹⁰³

¹⁰³ Παλαιοιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο...*, ό.π., σ.40

5. Η Λαϊκή Δικαιοσύνη

Με την Πράξη αρ. 2 του ΓΑ του ΔΣΕ *Προσωρινές διατάξεις για τη λαϊκή δικαιοσύνη* τονιζόταν η ανάγκη να οργανωθεί πάνω σε λαϊκές βάσεις και ομοιόμορφα η δικαιοσύνη στις απελευθερωμένες περιοχές. Σε κάθε πόλη ή χωριό σχηματιζόταν τριμελές λαϊκό δικαστήριο, το οποίο για να θεωρείται νόμιμο έπρεπε να συμπληρώνεται από το λαϊκό επίτροπο που θα εξέφραζε την γνώμη του χωριού χωρίς δικαίωμα ψήφου και το γραμματέα, υπεύθυνο για την τήρηση των πρακτικών. Σε μεγάλες πόλεις και χωριά μπορούσαν να συσταθούν περισσότερα λαϊκά δικαστήρια. Τα μέλη του δικαστηρίου, τακτικά και αναπληρωματικά, ο λαϊκός επίτροπος και ο αναπληρωτής του, έπρεπε να εκλέγονται κάθε χρόνο με καθολική και μυστική ψηφοφορία στην οποία μπορούσαν να πάρουν μέρος και να εκλεγούν άντρες και γυναίκες από 18 χρονών και πάνω. Αποκλείονταν από την ψηφοφορία μόνο όσοι είχαν καταδικαστεί για αντεθνική πράξη ενώ δεν είχαν δικαίωμα εκλογής τα μέλη του λαϊκού συμβουλίου ή όσοι ήταν σε απαγόρευση. Το 1/3 των εκλογέων μπορούσε να ζητήσει την ανάκληση ενός ή πολλών μελών του λαϊκού δικαστηρίου η οποία γινόταν με ψηφοφορία όπως και οι εκλογές. Με το άρθρο 6 σημειωνόταν ότι: «Το αξίωμα του μέλους του λαϊκού δικαστηρίου και του λαϊκού επιτρόπου είναι τιμητικό, υποχρεωτικό και άμισθο» ενώ παρακάτω γινόταν αναφορά στις υποθέσεις που είχε στην αρμοδιότητα του το λαϊκό δικαστήριο (ιδιωτικές διαφορές με επείγοντα χαρακτήρα ανάμεσα σε κείνους που κατοικούσαν ή διέμεναν στην περιφέρειά του καθώς και όλα τα αδικήματα που έγιναν μέσα στην περιφέρειά του και που δεν υπάγονταν στα στρατοδικεία), στο τι θα έπρεπε να γίνει σε περιπτώσεις μη εντοπιότητας ενός εκ των διαδίκων αλλά και στις ποινές που μπορούσαν να επιβληθούν με μεγαλύτερες τη φυλάκιση ή την εργασία σε κοινωφελή έργα για 5 χρόνια. Σύμφωνα με το άρθρο 10 οι δικαστές: «... δικάζουν σύμφωνα με τη συνείδησή τους χωρίς να δεσμεύονται από τις κείμενες νομοθετικές διατάξεις».

Υπήρχαν επίσης άρθρα που αναφέρονταν στο δικαίωμα ανακοπής, στις περιπτώσεις προφυλάκισης, στην αναστολή της ποινής ή στη μετατροπή της σε χρηματική ή σε είδος, στην κοινοποίηση και την εκτέλεση των αποφάσεων και στη λειτουργία των Αναθεωρητικών λαϊκών δικαστηρίων (δικαστήρια δεύτερου βαθμού) τα οποία ήταν πενταμελή και εκλέγονταν από τη γενική συνέλευση των μελών, τακτικών και αναπληρωματικών, όλων των λαϊκών δικαστηρίων της περιφέρειας. Μπορούσαν να εκλεγούν και πρόσωπα που δεν μετείχαν στη συνέλευση και οι Λαϊκοί Δικαστές που εκλέγονταν μέλη του Αναθεωρητικού έπαυαν να είναι μέλη λαϊκού δικαστηρίου. Από τη συνέλευση των λαϊκών δικαστών εκλεγόταν και ο λαϊκός επίτροπος του Αναθεωρητικού δικαστηρίου και ο αναπληρωτής του οι οποίοι εκτελούσαν και χρέη συμβολαιογράφου και υποθηκοφύλακα.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Πράξεις και Αποφάσεις, ό.π., σ. 10-13

Τα πρωτοβάθμια δικαστήρια εκδίκαζαν υποθέσεις αγροζημιών, ξυλοδαρμών, κλοπών, ζωοκλοπών και οικονομικών διαφορών μεταξύ των κατοίκων. Στην πλειοψηφία τους οι αποφάσεις ήταν συμβιβαστικές και σε περίπτωση κλοπής ή ζημίας υποχρεωνόταν ο κατηγορούμενος να πληρώσει πρόστιμο στον παθόντα.¹⁰⁵ Οι λαϊκοί δικαστές ήταν συνήθως πρόσωπα με αυξημένο κύρος στις τοπικές κοινωνίες και είχαν το πλεονέκτημα της γνώσης των πραγματικών καταστάσεων και των συνθηκών μέσα στις οποίες λάμβαναν χώρα οι οποιεσδήποτε διαφορές.¹⁰⁶ Οι δικαστές μπορούσαν, λόγω της μόνιμης παρουσίας τους στον ίδιο τόπο με τους διαδίκους, να πραγματοποιούν αυτοψίες και να αποκτούν άμεση γνώση π. χ. για κτηματικές διαφορές και να λύνουν έτσι ακόμα και διαφορές οι οποίες χρονίζαν. Η κλήτευση των διαδίκων για να παραστούν στη δίκη γινόταν με έγγραφο που έστελναν οι λαϊκοί δικαστές, όπως έγγραφη ήταν και η κλήση των μαρτύρων ακόμα και αν αυτοί έμεναν σε περιοχές εκτός της ελεύθερης ζώνης.¹⁰⁷

Στη στελέχωση των Λαϊκών δικαστηρίων συμμετείχαν και γυναίκες: «Δια να περιβάλλουν με κάποια νομιμοφάνεια τα εγκλήματά των οι δυνάσται της Κυνουρίας έχουν διορίσει “Λαϊκούς δικαστάς” οίτινες “δικάζουν” εις το ύπαιθρον τα θύματά των. Το “δικαστήριον” τούτο αποτελείται από πέντε ειδικούς κακούργους τους 1) Παν. Γκουβάτσον με βαθμόν ανθ’γού 2) Κωνστ. Τραϊφόρον εκ Γερακίου Σπάρτης τέως σαγματοποιόν με βαθμόν επιλοχίου 3) Μαρία Σαπουνάκη, μια μέγαιρα εκ Τυρού φέρουσα τον βαθμόν λοχίου και δύο άλλοι αγνώστου επωνύμου.»¹⁰⁸ Όπως λέει και κάποιος που είχε άμεση αντίληψη της κατάστασης: «Για τα απλά ζητήματα τα ποινικά ή τις αγροζημιές η απονομή της δικαιοσύνης σε κάθε χωριό είναι εύκολη και κρίνονταν το ζήτημα δικαιότερα από τα ειρηνοδικεία που είναι εκτός τόπου και χρόνου».¹⁰⁹

Στην έκθεση του κυβερνητικού αντιπροσώπου της ΠΔΚ στην Πελοπόννησο, την οποία έχουμε ήδη αναφέρει σημειώνεται ότι μέχρι το δεύτερο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου του 1948 σε 323 χωριά στα οποία έγιναν εκλογές για την ανάδειξη λαϊκών συμβουλίων, εξελέγησαν και οι λαϊκοί δικαστές. Μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν γίνει έξι συνελεύσεις λαϊκών δικαστών, στις οποίες συμμετείχαν 600 άτομα και είχαν εκλεγεί έξι αναθεωρητικά δικαστήρια.¹¹⁰

¹⁰⁵ Λέφας, ό.π., τ. Α΄, σ.311

¹⁰⁶ Μπρούσαλης, ό.π., σ.425

¹⁰⁷ Συνέντευξη Χ. Πανόπουλου

¹⁰⁸ Αλήθεια, 21/11/1948, σ.2

¹⁰⁹ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β΄, σ.682

¹¹⁰ Δελτίο Ειδήσεων, 22/9/1948

5.1 Τα Στρατοδικεία (Ανταρτοδικεία)

Για τις σοβαρές αξιόποινες πράξεις αλλά και για τα αδικήματα που σχετίζονταν με το διεξαγόμενο πόλεμο, η ΠΔΚ δημοσίευσε το Νόμο αριθ. 9 *Για την οργάνωση της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης*. Με το νόμο αυτόν ιδρύονταν στην έδρα κάθε Αρχηγείου περιοχής ή μεραρχίας από ένα στρατοδικείο με 3 μέλη, τον λαϊκό επίτροπο και το γραμματέα. Σε εξαιρετικές περιστάσεις μπορούσε να λειτουργεί στρατοδικείο και σε έδρα Αρχηγείου περιφέρειας ή κλιμακίου περιοχής αφού εγκρίνονταν προηγούμενα από το Γενικό Αρχηγείο. Η διοίκηση του Αρχηγείου μπορούσε να διορίζει σε κάθε περίπτωση τον πρόεδρο, το λαϊκό επίτροπο και τους δύο στρατοδίκες. Σε περίπτωση που δικαζόταν πολίτης μόνος ή με μαχητή, ο ένας στρατοδίκης εκλεγόταν από το Λαϊκό Δικαστήριο του τόπου κατοικίας ή διαμονής του και μόνο σε μεγάλη ανάγκη μπορούσε να εκλεγεί στρατοδίκης από άλλο λαϊκό δικαστήριο. Τα υπόλοιπα άρθρα του νόμου αναφέρονταν στη Δικαστική Υπηρεσία, στα αδικήματα που ήταν στην αρμοδιότητα των στρατοδικείων, στις ποινές των πλημμελημάτων και των κακουργημάτων, όριζαν ποιά αδικήματα θεωρούνταν κακουργήματα (σε αυτά περιλαμβάνονταν μεταξύ άλλων η ζωοκλοπή, το σαμποτάζ και η κατασκοπία) και ποιά στρατιωτικά αδικήματα (λιποταξία, εγκατάλειψη θέσης, άρνηση υπηρεσίας, εξύβριση, δυσφήμιση, συκοφάντηση, άδικη επίθεση και τραύματα κατά κατώτερου ή ανώτερου, ψευδείς διαδόσεις, δειλία και αυτοτραυματισμός που τιμωρούνταν σαν κακουργήματα και οι αντιλαϊκές πράξεις και συμπεριφορές από οπλίτες ή στελέχη του ΔΣΕ και της πολιτοφυλακής που τιμωρούνταν σαν πλημμελήματα). Υπήρχαν επίσης διατάξεις για την ανάκριση, την προανάκριση, την προφυλάκιση, τις διαδικασίες της συνεδρίασης και της διάσκεψης, για την απόφαση, για το ευεργέτημα της χάρης, για τη θανατική εκτέλεση, για την επανάληψη της δίκης και για τη δημιουργία φυλακών.¹¹¹

Παρ' όλες τις λεπτομερείς προβλέψεις του και τις καινοτομίες του, όπως ο θεσμός του λαϊκού δικαστή στη σύνθεση του στρατοδικείου, ο συγκεκριμένος νόμος στην εφαρμογή του, προσέκρουε διαρκώς σε υποκειμενικά, αντικειμενικά αλλά και πρακτικά εμπόδια. Ο πόλεμος επέβαλλε τους δικούς του κανόνες και η πολύπλευρη πίεση που προέκυπτε, πολλές φορές από εξωγενείς παράγοντες δεν άφηνε πολλά περιθώρια ώστε να μπορούν να εφαρμοστούν με άψογο τρόπο οι προβλεπόμενες, από το νόμο, διαδικασίες.¹¹² Το σημαντικότερο πρόβλημα φαίνεται να ήταν οι παρεμβάσεις της διοίκησης στο έργο των στρατοδικών: «Με διαταγή του Αρχηγείου τοποθετήθηκα πρόεδρος του έκτακτου στρατοδικείου. Δουλειά άχαρη και αηδιαστική, όπως την αντιλαμβάνονταν ο επίτροπος του Αρχηγείου,... πριν συνεδριάσει το στρατοδικείο ανοιχτά, ο επίτροπος έκανε μια προσυνεδρίαση κλειστή με τα μέλη του στρατοδικείου. Εκεί δεν συζητιόνταν η υπόθεση, αλλά μόνο ο επίτροπος έλεγε τη γνώμη της διοίκησης, δηλαδή αν πρέπει να καταδικαστεί ή όχι ο

¹¹¹ Νόμοι ΠΔΚ, ό.π., σ. 50-59

¹¹² Μπρούσαλης, ό.π., σ.438

κατηγορούμενος. Βέβαια στο τέλος έλεγε ότι τα μέλη του στρατοδικείου ήταν ελεύθερα να κρίνουν».¹¹³ Το γεγονός αυτό προέτρεψε τον υπεύθυνο της νομικής υπηρεσίας του Αρχηγείου Πελοποννήσου, δικηγόρο Νίκο Γκότση από τη Ζαχάρω, να στείλει σε όλα τα τοπικά αρχηγεία τον Αύγουστο του 1948 διαταγή με την οποία προσπαθούσε να διορθώσει τις ατέλειες στην εφαρμογή του νόμου για τη λειτουργία των στρατοδικείων. Στις σειρές αυτής της διαταγής φαίνονται τόσο οι δυσλειτουργίες στην εφαρμογή του νόμου, όπως επισημαίνονται από το Γκότση, όσο και η προσπάθειά του να μεταδώσει ένα ενιαίο πνεύμα δικαιοσύνης που θα εξυπηρετούσε καλύτερα τον αγώνα: «...Το γεγονός ότι τα ίδια πρόσωπα ενεργούν τη σύλληψη, ανακρίνουν, δικάζουν, καταδικάζουν και εκτελούν καταρρακώνει το κύρος και το γόητρο του Δ. Σ. και της κρατικής μας εξουσίας, παράλληλα ενσπείρει τον πανικό στους πολίτες που βλέπουν με πόση προχειρότητα και ελαφρότητα συγκροτούνται στρατοδικεία από οποιονδήποτε και εκτελούνται επί τόπου οι αποφάσεις τους. Αυτό είναι απαράδεκτο... Η τοποθέτηση με διαταγή μας ορισμένων συναγωνιστών στη θέση του Λαϊκού Στρατοδίκη, προϋποθέτει ότι αυτοί κατά τεκμήριο, έχουν τα απαιτούμενα προσόντα και ικανότητες. Δηλαδή πολιτικό προσανατολισμό, πλατεϊά κοινωνική αντίληψη, δικανικό κριτήριο, ατομικό χαρακτήρα ολοκληρωμένο και ψυχραιμία, να καλλιεργούν προς όλες τις κατευθύνσεις ενιαίο πνεύμα (νομολογία) Στρατ. Ποιν. Δικαιοσύνης σε σταθερή γραμμή. Ν' ασκούν ομοιόμορφα την εξουσία τους και να εφαρμόζουν ομοιόμορφα τις διατάξεις κ.λπ. Κατ' αυτόν τον τρόπο κατακτούμε την εμπιστοσύνη του Λαού και των δικαζομένων στα Στρατοδικεία μας, εμπεδώνουμε την πραγματική τάξη, ασφάλεια και ελευθερίες και πετυχαίνουμε την ανατροπή των προσπαθειών του εχθρού να μας παραστήσει σαν τρομοκράτες και εγκληματίες».¹¹⁴ Απ' ότι φαίνεται η παρέμβαση του καταρτισμένου νομικά Γκότση, επέφερε κάποια αποτελέσματα: «Αργότερα που συγκροτήθηκε η διοίκηση της Μεραρχίας τότε το νομικό τμήμα οργανώθηκε καλά, γιατί το ανέλαβε ο Νίκος Γκότσης από τη Ζαχάρω που ήταν δικηγόρος... Είμαστε ακόμη στο Μάτεσι που ήρθε ο Νίκος Γκότσης... Έκαμε μια συνεδρίαση και μας μίλησε για όλα. Μας ρώτησε πως τα πάμε. Τότε του είπαμε τι γίνεται. Κάλεσε σε κοινή συνεδρίαση και τη διοίκηση. Τότε έκαμε αυστηρή παρατήρηση στη διοίκηση για τις επεμβάσεις της... Το μεγάλο κακό σταμάτησε.»¹¹⁵

Οι δύο πιο γνωστές περιπτώσεις στρατοδικείων που έχουν απασχολήσει εκτεταμένα τη βιβλιογραφία είναι η δίκη του Αλέκου Τσουκόπουλου και η δίκη του Βάγιου Βαΐτση¹¹⁶. Ο Αλέκος Τσουκόπουλος, διοικητής τάγματος του ΔΣΠ, θεωρήθηκε υπεύθυνος για τον αιφνιδιασμό και τον αποδεκατισμό του τμήματός του στον Άγιο Βασίλειο Κυνουρίας στις 22 Γενάρη 1949 και δικάστηκε, καταδικάστηκε και εκτελέστηκε στις αρχές του επόμενου μήνα παρ' όλες τις αντιρρήσεις της

¹¹³ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.682

¹¹⁴ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.300-302, Μπρούσαλης, ό.π., σ.442-443

¹¹⁵ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.682 και 685. Περισσότερες πληροφορίες για μερικά από τα ανταρτοδικεία που συνήλθαν στην Πελοπόννησο δίνει ο Λέφας. Βλ. Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.303-310

¹¹⁶ Για τη δίκη του Τσουκόπουλου βλ. Μαραγκός Νίκος, *Αδικαίωτη Θυσία. Αλέκος Τσουκόπουλος, οι Σύντροφοί του, η Εποχή τους. Αλθανία – ΕΛΑΣ – Δημοκρατικός Στρατός, Αλφειός*, Αθήνα 2002 και για τη δίκη του Βαΐτση βλ. Παλαιολογόπουλου Δημήτρη, *Το χρονικό...*, ό.π.

πλειονηφίας των μαχητών του ΔΣΠ για την απόφαση αυτή. Ο Βάγιος Βαΐτσης ήταν ένας από τους ναύτες του καϊκιού που μετέφερε όπλα για το ΔΣΠ από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας¹¹⁷ και βυθίστηκε από περιπολικό του κυβερνητικού ναυτικού στον όρμο του Φωκιανού Αρκαδίας στις 6 Σεπτέμβρη 1948. Ο Βαΐτσης, που ξέχασε το προσωπικό του ημερολόγιο στο καϊκι με αποτέλεσμα αυτό να πέσει στα χέρια του Εθνικού Στρατού και να δημοσιευθεί σε εφημερίδες της Αθήνας τον επόμενο μήνα, παραπέμφθηκε σε δίκη στις 23 Δεκέμβρη 1948 με την κατηγορία ότι «Εβλαψε τον αγώνα του ΔΣΕ και του Ελληνικού λαού, αφού παράδωσε σοβαρότατα στρατιωτικά μυστικά στους μοναρχοφασίστες που τα χρησιμοποίησαν σε βάρος του Ελληνικού λαού» καταδικάστηκε και εκτελέστηκε την επόμενη μέρα.

Οι ιδιαιτερότητες αυτών των δύο περιπτώσεων δεν μας επιτρέπουν να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα για τη λειτουργία των ανταρτοδικείων καθώς, αυτές οι δύο δίκες αποτελούν ένα μικρό ποσοστό από το σύνολο των δικών που εκδίκασαν τα ανταρτοδικεία που σίγουρα δεν ήταν πάντα τόσο αυστηρά και άτεγκτα, όπως για παράδειγμα στη δίκη που έγινε με πρόεδρο τον Πέρδικα (Μήτσο Γιαννακούρα από το χωριό Βάγγο Μεγαλόπολης) στη Σκοτεινή Αργολίδας. Σε αυτή την περίπτωση κατηγορούμενος ήταν ένας κάτοικος του χωριού που με επιστολή του προς την Εφορία Άργους ενημέρωνε ποιοι από τους υπόλοιπους κατοίκους του χωριού χρησιμοποιούσαν για τη βοσκή των κοπαδιών τους τα κρατικά βοσκοτόπια της περιοχής, ενώ οι υπεύθυνοι του ΔΣΠ επέτρεπαν την ελεύθερη βόσκηση των ζώων σε αυτά. Οι θιγμένοι κτηνοτρόφοι της περιοχής, που θα υποχρεώνονταν από την εφορία να πληρώσουν βαριά φορολογία για τη χρήση των βοσκοτόπων ζητούσαν ο κατηγορούμενος να τιμωρηθεί αυστηρά, ακόμα και με την ποινή του θανάτου. Μετά από παρέμβαση του παπά του χωριού και με τη σύμφωνη γνώμη του προέδρου του ανταρτοδικείου η ποινή που επιβλήθηκε ήταν τελική θανατική, αλλά με ένα χρόνο αναστολή.¹¹⁸ Σε μια ακόμα περίπτωση όπως σημειώνει στο ημερολόγιό του ο Δ. Παλαιολογόπουλος: « Σάββατο 18.12.48...άλλο γεγονός είναι η δίκη από το Στρατοδικείο μας, μερικών σαμποταριστών του Δ.Σ.Ε. Κυριακή 19.12.48... Παρασταθήκαμε και λίγο στη δίκη που συνέχιζε. Αργά το βράδυ βγήκε η απόφαση. Από τους 15 περίπου, δύο καταδικάστηκαν σε θάνατο, 1 κρατήθηκε για να ξαναδικαστεί και οι υπόλοιποι απαλλάχτηκαν».¹¹⁹ Στη συγκεκριμένη δίκη, συνήγορος υπεράσπισης είχε αναλάβει νομικός που είχε εμπειρία από την προηγούμενη θητεία του στο Ειρηνοδικείο Τροπαίων.¹²⁰

Μια ερμηνεία που μπορεί να περιλαμβάνει και τις δύο αυτές δυσεξήγητες καταδίκες είναι ότι οι συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί από το φθινόπωρο του 1948 και μετά στην Πελοπόννησο, δηλαδή τα πενιχρά σε ενίσχυση σε ανθρώπινο

¹¹⁷ Για τις δύο, μια επιτυχημένη και μια αποτυχημένη, προσπάθειες ενίσχυσης του ΔΣΠ με όπλα και πυρομαχικά από το Γενικό Αρχηγείο του ΔΣ, μέσω Αλβανίας βλ. Παλαιολογόπουλου, *Το χρονικό...*, ό.π., σ.65-92, Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.264-265 και σ.332-336 και Μπρούσαλης, ό.π., σ.416-419 και σ.477-481

¹¹⁸ Κριμπάς, *Πέρδικας*, ό.π., σ.315-317

¹¹⁹ Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο...*, ό.π., σ.66-67

¹²⁰ Συνέντευξη Δ. Παλαιολογόπουλου

δυναμικό και ταυτόχρονα καταστροφικά στις σχέσεις με τον τοπικό πληθυσμό αποτελέσματα της υποχρεωτικής επιστράτευσης από τη μια και η αδυναμία να εξασφαλιστεί πολεμικό υλικό μετά την αποτυχία του καϊκιού από την Αλβανία από την άλλη, δημιούργησαν ένα αδιέξοδο που προσέκρουε στους συντριπτικούς, σε βάρος του αντάρτικου, πολιτικοστρατιωτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και διεθνείς συσχετισμούς δυνάμεων. Αυτή η πίεση δημιουργούσε υπερβολικές απαιτήσεις και οι αντιδράσεις μπροστά στη μη πραγματοποίηση του ακατόρθωτου μπορούσαν να οδηγήσουν, αντί για την παραδοχή του αδιεξόδου, σε ανώμαλες καταστάσεις όπως η αναζήτηση ενόχων και αποδιοπομπαίων τράγων. Επίσης, στην απάνθρωπη λογική του πολέμου η δικαιοσύνη υποτάσσεται πολλές φορές στην πολιτική σκοπιμότητα ή σε αδυσώπητες ανάγκες της στιγμής.¹²¹

¹²¹ Μπρούσαλης, ό.π., σ.591-592. Οι περιπτώσεις εκούσιας ή ακούσιας κακοδικίας της περιόδου δεν αφορούν βέβαια μόνο τα ανταρτοδικεία του ΔΣ. Την ίδια περίοδο τα στρατοδικεία που είχαν εγκατασταθεί σε όλες τις μεγάλες πόλεις την Πελοποννήσου έστελναν μετά από δίκες-ταχείες, κατά δεκάδες τους αριστερούς και τους δημοκρατικούς πολίτες στο εκτελεστικό απόσπασμα. Βλ. π.χ. στο ίδιο, σ.450-454 και σ.529-548. Βλ. επίσης Δελαπόρτα Παύλου, *Το Σημειωματάριο ενός Πιλάτου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977

6. Οι επιστρατεύσεις

Ο Νόμος αριθ. 7 της ΠΔΚ *Στρατιωτικές Διατάξεις* στο πρώτο του άρθρο αναφερόταν στη δυνατότητα του υπουργού Στρατιωτικών να καλέσει στις γραμμές του ΔΣΕ ορισμένες ηλικίες αξιωματικούς και οπλίτες από ολόκληρη την Ελλάδα ή από ορισμένες περιοχές. Στα επόμενα άρθρα γινόταν αναφορά στους ανυπότακτους και στην τιμωρία τους που μπορούσε να φτάσει, σε σοβαρές περιπτώσεις, στη θανατική ποινή, στη επιστράτευση των γυναικών και στο δικαίωμά τους να επιλέξουν οι ίδιες αν θα υπηρετήσουν σε μάχιμη μονάδα ή όχι και στην αποδοχή ελλήνων εθελοντών στο Δημοκρατικό Στρατό καθώς και στον τρόπο με τον οποίο ορίζονταν οι βαθμοί τους ανάλογα με τυχόν προϋπηρεσία τους στο στρατό ή σε δυνάμεις αντίστασης ή με τις ικανότητες και τις γνώσεις τους.¹²²

Η στρατολογία νέων μαχητών ήταν πολύ σημαντικό ζήτημα για το Δημοκρατικό Στρατό, όπως και για την αντίπαλη πλευρά. Η μετατροπή των καταδιωκόμενων σε στρατιωτικά συγκροτήματα, η ανασυγκρότηση των συγκροτημάτων σε στρατό, η δημιουργία ελεύθερων περιοχών αλλά πολύ περισσότερο οι συνεχείς απώλειες σε μικροσυγκρούσεις, ανημαχίες και μάχες, (ας μην ξεχνάμε ότι ο ανεφοδιασμός του ΔΣ στην Πελοπόννησο γινόταν σχεδόν αποκλειστικά από τον αντίπαλο, πράγμα που είχε μεγάλο κόστος στο έμψυχο δυναμικό του) δημιουργούσαν την ανάγκη, όχι μόνο για την αναπλήρωση των όποιων απωλειών αλλά για την αριθμητική αύξηση τόσο της παρατακτής όσο και της βοηθητικής δύναμης του ΔΣΠ.

Για ένα μεγάλο διάστημα, περίπου μέχρι τα μέσα του 1947, ο ΔΣΠ δεν στρατολογούσε παρά μόνο όσους προσέρχονταν εθελοντικά στις τάξεις του: «...25μελής συμμορία υπό τον Πέρδικαν την 12^η τρ. μετέβη εις Χειράδες όπου εστρατολόγησεν εκουσίως προσελθόντας τρεις ομοϊδεάτες των άρτι επανελθόντας εξ Ικαρίας όπου είχαν εκτοπισθή». ¹²³ Στους πρώτους πυρήνες των καταδιωκόμενων που είχαν παραμείνει στο βουνό μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, είχαν προστεθεί κάποιοι, κυρίως νέοι, αγρότες ή μαθητές γυμνασίου που ενστερνίζονταν τα ιδανικά του κομμουνιστικού κινήματος και κάποιοι άλλοι που ήταν δυσαρεστημένοι από την υπάρχουσα κατάσταση που τους είχε βουτήξει στη φτώχεια και την ανασφάλεια. ¹²⁴ Όπως μαρτυράει και η άλλη πλευρά: «Οι περισσότεροι των συμμοριτών της Πελοποννήσου επήραν τα βουνά όχι δια να υπηρετήσουν τους εχθρούς της πατρίδος, αλλά δια να εξασφαλίσουν τη ζωήν των.» ¹²⁵

Κατά την περίοδο αυτή η σημαντικότερη στιγμή για την αριθμητική ενίσχυση του ΔΣΠ, ήταν η επιχείρηση κατά των φυλακών της Σπάρτης που έγινε τη νύχτα της

¹²² Νόμοι της ΠΔΚ, ό.π., σ.46

¹²³ *Αλήθεια*, 21/9/1947, σ.2

¹²⁴ Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος...*, ό.π., σ.100

¹²⁵ *Ελευθερία*, 29/8/1948, σ.1

12^{ης} προς 13^{ης} Φεβρουαρίου 1947. Μετά από μια άριστα οργανωμένη επιχείρηση με μηδαμινές απώλειες απελευθερώθηκαν από τις φυλακές Σπάρτης πάνω από 200 κρατούμενοι, οι περισσότεροι από τους οποίους ακολούθησαν τα τμήματα του ΔΣΠ. Η προσθήκη αυτών των μαχητών κυριολεκτικά διπλασίασε τις δυνάμεις των ανταρτών της Πελοποννήσου.¹²⁶ Αυτή η επιτυχία όμως δεν ήταν αρκετή για να τα καταφέρουν οι αντάρτες να ανταπεξέλθουν στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις του πολέμου: «Η ζωή μας ήταν δύσκολη. Έπρεπε όλα να τα κάνουμε εμείς. Δεν είχαμε πληροφορίες, δεν είχαμε όπλα, δεν είχαμε φυσίγγια, δεν είχαμε φαρμακευτικό υλικό, ούτε ρούχα και παπούτσια. Μέσα σε τρεις μήνες ήρθαν μόνο πέντε νέοι αντάρτες. Οι δρόμοι για την Αθήνα είχαν κλείσει».¹²⁷ Σύμφωνα με μια άλλη μαρτυρία που αναφέρεται σε διαταγή του Αρχηγείου Πελοποννήσου προς το Συγκρότημα Ταυγέτου, η οποία προέβλεπε την αύξηση της παρατακτής του δύναμης κατά 50-60%: «Πως, όμως, θα γινόταν αυτή η ανασυγκρότηση που το τελευταίο δίμηνο ελάχιστοι εθελοντές αντάρτες είχαν έρθει από την Αθήνα στο Συγκρότημά μας, ύστερα από τη μεγάλη ζημιά που πάθαμε στο Σάλεσι, στις 21 Φλεβάρη, και μετά από τη σύλληψη των μελών μιας άλλης ομάδας καταδιωκόμενων αγωνιστών, που έρχονταν από την Αθήνα για να καταταγούν στο Δημοκρατικό Στρατό;».¹²⁸

Γενικά, με ελάχιστες εξαιρέσεις,¹²⁹ στην περίπτωση της Πελοποννήσου δεν υπήρξε άφιξη συγκροτημένων ή μεμονωμένων ομάδων ανταρτών από άλλες περιοχές, όπως γινόταν στη Βόρεια Ελλάδα, ή άλλες χώρες (η αποστολή Γκιουζέλη από το Μπούλκες αριθμούσε μόλις 14 άτομα). Αυτό το μειονέκτημα αποτελούσε τροχοπέδη στις εξελίξεις, ειδικότερα από τη στιγμή που οι ανάγκες σε προσωπικό, στρατιωτικό αλλά και επικουρικό, αυξήθηκαν. Οι ανεπιτυχείς προσπάθειες επαναπατρισμού των εκατοντάδων στελεχών που είχαν καταφύγει στην Αθήνα μετά τη Βάρκιζα, καταδείκνυναν το βαθμό απομόνωσης της περιοχής και τις ιδιαιτερότητες μέσα στις οποίες έπρεπε να οργανωθεί και να διευρυνθεί το αντάρτικο στην Πελοπόννησο.¹³⁰ Μια σημαντική παράμετρος στο επίπεδο της ενίσχυσης του ΔΣΠ με έμπυχο δυναμικό ήταν η ομαδική προσχώρηση σε τρεις τουλάχιστον περιπτώσεις, μετά από μάχη, των αιχμαλώτων του κυβερνητικού Στρατού καθώς και η

¹²⁶ Περισσότερα για την επιχείρηση κατά της Σπάρτης και για τη στρατιωτική, πολιτική αλλά και διπλωματική της σημασία βλ. Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Α', σ.272-287, Μπρούσαλης, ό.π., σ.159-173, Καμαρινός, ό.π., σ.151-154 και Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.106-110

¹²⁷ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Α', σ.315

¹²⁸ Καμαρινός, ό.π., σ.209. Στις 21 Φλεβάρη 1947 20μελής ομάδα ανταρτών που είχε φύγει από την Αθήνα για να προσχωρήσει στον Δημοκρατικό Στρατό, αιφνιδιάστηκε στην περιοχή του χωριού Σάλεσι (Μακρύσιο)Μεγαλόπολης με αποτέλεσμα να σκοτωθούν οι 10 από αυτούς και οι 3 να επιστρέψουν στην Αθήνα. Οι υπόλοιποι συνδέθηκαν με τα Συγκροτήματα Μαινάλου και Ταυγέτου. Για τη μάχη στο Σάλεσι βλ. στο ίδιο, σ.122-124

¹²⁹ Βλ. Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Α', σ.436, σχετικά με την οδύσσεια τριών υποψήφιων ανταρτών από την Αθήνα και Πριόβολος, ό.π., σ.263-264 για μια αποτυχημένη προσπάθεια σύνδεσης 5μελούς ομάδας από την Αθήνα με τους αντάρτες.

¹³⁰ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ.522-523

προσχώρηση μιας ομάδας μακρονησιωτών μετά από συνεννόηση με στελέχη του ΔΣΠ.¹³¹

Όταν οι εθελοντικές προσχωρήσεις ελαχιστοποιήθηκαν και, αντίθετα, οι ανάγκες μεγάλωσαν, άρχισε η υποχρεωτική στρατολογία, αρχικά νέων οι οποίοι πρόσκεινταν φιλικά στον αγώνα του Δημοκρατικού Στρατού, αλλά για διάφορους λόγους δίσταζαν να ακολουθήσουν. Παρ' όλες τις δυσκολίες και τους δισταγμούς οι περισσότεροι πειθάρχησαν και ακολούθησαν. Η υποχρεωτική στρατολογία γινόταν πάντα στο όνομα και με βάση τη νομοθεσία της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης. Όταν όμως οι ανάγκες του πολέμου οδήγησαν στη διεύρυνση της στρατολογικής βάσης σε νέους ασχέτως πολιτικών πεποιθήσεων τότε άρχισαν και τα σημαντικά προβλήματα στις σχέσεις του Δημοκρατικού Στρατού και του τοπικού πληθυσμού.¹³²

Αρχικά, όπως είπαμε, η υποχρεωτική στρατολογία απευθυνόταν σε φίλους του αγώνα του ΔΣΕ (Κομμουνιστές, ΕΑΜίτες και ΕΠΟΝίτες) και η επιστράτευση γινόταν με τη συγκατάθεση όχι μόνο των επιστρατευμένων αλλά και των γονιών τους: «Ερχεται ένα τμήμα ανταρτών στην Κουνινά, στο χωριό, σ' ένα καφενείο. Ειδοποιούνε τώρα τους πρώην Ελασίτες να παρουσιαστούν εκεί».¹³³ Σε άλλη μια περίπτωση: «Εγώ ήμουν αριστερός και πήγα [μόνος μου αντάρτης]... εμείς είμαστε στην Οργάνωση, και μεις [οι ίδιοι] το αποφασίσαμε. Δεν μας επηρέασε κανείς. Γιατί εμείς είμαστε και σαν “υπεύθυνοι” του Κόμματος εκεί στο χωριό... Η καθοδήγηση ότι “πρέπει να βοηθήσουμε τον αγώνα”, γινότανε κάθε μέρα στο χωριό. Άλλος λοιπόν πήγαινε μόνος του στο αντάρτικο, άλλους τεχνικά μας επιστρατεύουν... Η υπόθεση είναι ότι ούλοι καταλήξαμε στο αντάρτικο, και ας μη θέλαμε να πάμε, ας υποθέσουμε, λόγω της κακουχίας. Ήμασταν αριστεροί, επιστεύαμε πολύ στον αγώνα, αλλά εσκεφτόμαστε και την κακουχία εσκεφτόμαστε ότι θελα μας καταστρέψουν και το σπίτι “οι άλλοι”. Ήταν πολλά. Το αποφεύγαμε στην αρχή. Αλλά τελικά καταλήξαμε εκεί.»¹³⁴ Κάποιες ακόμα περιπτώσεις εθελούσιας στρατολόγησης στο ΔΣΠ: «Την 9^η νυκτερινή της παρ. Τρίτης 10 συμμορίται (προφανώς αυτοαμυνήται εκ της περιοχής) εισέβαλλον εις Παρθένιον... Τους συμμορίτας φεύγοντας ηκολούθησαν εθελουσίως οι εκ Παρθενίου Κ. Μπούσαλης στρατιώτης επ' αδεία του Γ'. Τάγματος Σκαπανέων και ο άρτι αφιχθείς εξ Ικαρίας κομ)στής Θ.

¹³¹ Οι τρεις αυτές μάχες ήταν στη Βορδώνια Ταυγέτου, στο Βάγγο Μεγαλόπολης και στα Τρόπαια Γορτυνίας. Ο συνολικός αριθμός των προσχωρήσεων υπολογίζεται περίπου στις 100. Βλ. Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.196-204, Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Α', σ.547-582, *Κομμουνιστοσυμμοριτισμός*, ό.π., σ.427. Για την προσχώρηση της διμοιρίας του ΕΤΑΞ βλ. Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.368, Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.849-853

¹³² Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος...*, ό.π., σ.100

¹³³ Πριόβολος, ό.π., σ.286

¹³⁴ Στο ίδιο, σ.289. Οι φόβοι αυτοί για την καταστροφή του σπιτιού φαίνεται ότι ήταν απολύτως δικαιολογημένοι. Η εφημερίδα *Αλήθεια* σε τρεις τουλάχιστον ημερομηνίες δημοσιεύει καταλόγους 450 περίπου «συμμοριτών» καταγόμενων από την Αρκαδία, καθώς μετά από συνεδρίαση της αρμόδιας επιτροπής του ψηφίσματος Μ' της νομαρχίας Αρκαδίας αποφασίστηκε η δήμευση «των κινητών και ακινήτων περιουσιών υπέρ του Κράτους ή υπέρ των συμμοριοπληκτών κατά τα διατεταγμένα». Βλ. *Αλήθεια*, 25/3/1948, 2/5/1948 και 18/7/1948.

Μελιδώνης.»¹³⁵ Επίσης: «Την 22αν Ιαν. 65 συμμαρτίται υπό τον Κωνστανταράκον, επέδραμον εις το χωρίον Άγιος – Δημήτριος Ζάρακος και επεστράτευσαν 10 κομμουνιστάς.»¹³⁶ και «Εις τα υπό τον έλεγχόν των χωριά οι συμμαρτίται προβαίνουιν... εις στρατολογίαν πολιτών, ιδίως αριστερών φρονημάτων, τους οποίους εντάσσουιν εις τας τάξεις των.»¹³⁷

Η προηγούμενη όμως περίοδος, της Λευκής Τρομοκρατίας, είχε κάνει πολύ κόσμον να φοβάται να εκδηλωθεί ανοιχτά υπέρ του Δημοκρατικού Στρατού. Έτσι λοιπόν, αυτή την περίοδο, η στρατολογία ήταν μια διαδικασία μέσω της οποίας τα στελέχη του ΔΣ επισκέπτονταν τους αριστερούς πολίτες της Πελοποννήσου και προσπαθούσαν να τους πείσουν να επιτρέψουν στα παιδιά τους να καταταγούν στο ΔΣ, τονίζοντας τη σημασία του αγώνα για «Λευτεριά, Ανεξαρτησία και Λαϊκή Κυριαρχία». Η επιστράτευση αυτή εμφανιζόταν, σκόπιμα, ως υποχρεωτική για όλους τους νέους, ανεξάρτητα από την ιδεολογία τους και την πολιτική τους τοποθέτηση, αφ' ενός για να αποφύγουν οι οικογένειες των επιστρατευμένων διώξεις από το επίσημο κράτος ή από τις παρακρατικές συμμαρτίες αλλά και αφ' ετέρου για να είναι δυνατή, σε έκτακτες περιστάσεις, η απόλυση των «βιαίως επιστρατευθέντων», χωρίς αυτοί να αντιμετωπίσουν σημαντικά προβλήματα.¹³⁸ Οι πρώτες βίαιες στρατολογίες, τόσο από το Αρχηγείο Πάρνωνα όσο και από το Αρχηγείο Ταυγέτου, σύμφωνα με τις καταθέσεις του Κονταλώνη, έγιναν το καλοκαίρι του 1947.¹³⁹

Όσον αφορά τη διαδικασία, συνήθως υπήρχε μια κατάσταση με τους υποψήφιους για στρατολογία, που είχε συνταχθεί από την πολιτική οργάνωση κάθε χωριού: «... συμμαρτίται υπό τον καπ. Αττίλαν επέδραμον την νύκτα της παρ. Τρίτης εις Σκοπήν... και προέβησαν εις στρατολογίαν των στρατευσίμων κλ. 45 – 46. Τους συμμαρτίτας ηκολούθησαν βιαίως ή εθελουσίως οι [ακολουθούν τα ονόματα]... Ως πληροφορούμεθα προ τριημέρου ο καπ. Αττίλας είχε δώσει εντολήν εις τινα εκ των ως άνω στρατευσίμων να καταρτίση πίνακα των εκ του χωρίου του στρατευσίμων. Βάσει του πίνακος τούτου ο Αττίλας προέβη εις την στρατολογίαν».¹⁴⁰ Η κατάσταση αυτή μέσω του επαρχιακού οργάνου, έφτανε στα χέρια των υπεύθυνων των στρατιωτικών συγκροτημάτων για τη στρατολογία και ακολούθως ένα τμήμα ανταρτών πήγαινε στο χωριό για να παραλάβει την ομάδα των νεοστρατολογημένων και να τους μεταφέρει στα έμπεδα για τη βασική εκπαίδευση.¹⁴¹ Συνήθως, όπως και στις περισσότερες περιπτώσεις που ένα τμήμα του Δημοκρατικού Στρατού έμπαινε σε κατοικημένη περιοχή, οι αντάρτες έστηναν χορό στην πλατεία του χωριού και ακολούθως ξεκινούσαν τη διαδικασία της επιστράτευσης: « Δια να παραπλανήσουν τους δυστυχείς νέους και νεανίδας και τους συγκεντρώσωσι εις τα χωριά που εισβάλλουιν οι συμμαρτίται, δημιουργούν εκεί μιαν διασκέδασιν με εγχώρια όργανα

¹³⁵ Αλήθεια, 4/1/1948, σ.2

¹³⁶ Λακωνικόν Βήμα, 1/2/1948, σ.2

¹³⁷ Λακωνικόν Βήμα, 6/6/1948, σ.2

¹³⁸ Καμαρινός, ό.π., σ.210-211

¹³⁹ Κομμουνιστοσυμμαρτισμός, ό.π., σ.415 και 416

¹⁴⁰ Αλήθεια, 25/4/1948, σ.2

¹⁴¹ Παλαιολογόπουλος, Ο Εμφύλιος Πόλεμος..., ό.π., σ.100-101

και ακολούθως χορεύουσι.¹⁴² Αφού συγκεντρωθούν από περιέργειαν οι κάτοικοι εις ένα νεύμα του καπετάνιου γίνεται η διαλογή και η απαγωγή νέων και νεανίδων. Τους οδηγούν εις το πλησιέστερον χωρίον όπου εκεί έχουσιν προετοιμάσει πλούσια γεύματα και τους γίνεται “εγκαρδία” υποδοχή. Επακολουθεί γλέντι και φαγοπότι και ύστερα υπό συνοδείαν μεταφέρονται εις τα “έμπεδα”». ¹⁴³Την περίοδο που η ανάπτυξη του ΔΣΠ έφτασε στο μέγιστο σημείο της, δηλαδή περίπου στα μέσα του 1948, είχαν οργανωθεί έμπεδα σε όλα τα Αρχηγεία (Πάρνωνα, Ταϋγέτου, Μαινάλου, Αργολιδοκορινθίας και Αχαϊοήλιδας). ¹⁴⁴Σύμφωνα με εφημερίδα της Πάτρας: « Κατά πληροφορίας των αρχών οι συμμορίται έχουν δημιουργήσει έμπεδον δια τους στρατολογουμένους εξ Αρκαδίας την ορεινήν τοποθεσίαν Χρυσοβιτσίου, δια τους εκ Λακωνίας και Μεσσηνίας έτερον έμπεδον επί του Ταϋγέτου εις περιοχήν Ριζανά. Έτερον έμπεδον βρίσκεται εις Κάπελην παρά τα σύνορα Αρκαδίας – Ηλείας δια τους στρατολογουμένους εξ Αχαΐας και Ηλείας.» ¹⁴⁵

Η σημασία που δινόταν από το ΔΣΠ στη στρατολογία αλλά και οι άμεσες αντιδράσεις του τοπικού πληθυσμού περιγράφονται χαρακτηριστικά στο παρακάτω απόσπασμα: «Ήταν 23 Αυγούστου 1948 ημέρα της γιορτής του πανηγυριού μας... Η εκκλησία μας γέμισε από κόσμο. Μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας ο επικεφαλής του τμήματος των ανταρτών Μανώλης ¹⁴⁶ από τα σκαλοπάτια της εκκλησίας εκφώνησε λόγο. Αφού ευχήθηκε τα χρόνια πολλά για τη γιορτή του πανηγυριού εξέφρασε παράπονα για τη μη συμμετοχή του χωριού μας. Στο τέλος του λόγου του είπε τα εξής: “Παιδιά είναι η τελευταία στιγμή που χρειαζόμαστε χέρια και θα τα πάρουμε από εσάς και όποιος ακούσει το όνομά του θα βγαίνει πέρα”. Το τι επακολούθησε δεν περιγράφεται. Αγκαλιές, φιλιά στα παιδιά που έπαιρναν, οι μανάδες φώναζαν: μη μου παίρνεται το παιδί μου κ.λπ. Τα παιδιά που είχαν ακούσει τα ονόματά τους τα είχαν πάει προς το σχολείο. Λόγω της γιορτής τα άφησαν να πάνε να φάνε με τις οικογένειές τους και μετά να συγκεντρωθούν στο σχολείο. Το κάθε παιδί για να μην φύγει και κρυφτεί το συνόδευε και ένας αντάρτης.» Ακολουθεί ο κατάλογος της ομάδας των επιστρατευμένων αλλά και η σημείωση ότι 7 (από τους συνολικά 24) επέστρεψαν στα σπίτια τους αμέσως με διάφορες δικαιολογίες. ¹⁴⁷ Από το γεγονός αυτό, δηλαδή την πρόωρη «απόλυση» των 7 επιστρατευμένων φαίνεται ότι παρ’ όλη τη «βία» αυτών των επιστρατεύσεων υπήρχε παράλληλα και μια

¹⁴² Ο χορός στην πλατεία του χωριού ήταν από τις πρώτες ενέργειες των αντάρτικων τμημάτων όταν έμπαιναν σε κατοικημένη περιοχή. Ένας από τους λόγους που γινόταν αυτό ήταν για να σπάσει ο πάγος και να διευκολυνθεί η επικοινωνία μεταξύ ανταρτών και κατοίκων. Σύμφωνα με μια περιγραφή του Μπελά: «Το βραδάκι πριν σουρουπώσει μπήκαμε στο χωριό... Εμείς φάγαμε, ήπιαμε και μπήκαμε στα κέφια. Αντί να ξεκουραστούμε το ρίξαμε στο χορό. Χόρευε όλο το χωριό μαζί μας. Χόρευε και ο διορισμένος πρόεδρος του χωριού που ήταν δεξιός.» Βλ. Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Α’, σ.413. Βλ. επίσης, Παράρτημα, φωτ. 5 και 6

¹⁴³ *Αλήθεια*, 24/10/1948, σ.2

¹⁴⁴ Κομμουνιστοσυμμορισμός, ό.π., σ.435

¹⁴⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, 1/11/1948, σ.4. Βλ. επίσης και *Αλήθεια*, 24/10/1948, σ.2

¹⁴⁶ Πρόκειται για το Μανώλη Σταθάκη από το χωριό Ασωπός Λακωνίας. Στο ΔΣΕ έφτασε μέχρι το βαθμό του αντισυνταγματάρχη και ήταν ο επικεφαλής του 5^{ου} Συγκροτήματος του ΔΣΠ ή αλλιώς του Αρχηγείου Αργολιδοκορινθίας.

¹⁴⁷ Αλεξόπουλος Θ. Βασίλειος, *Πλανητέρου Καλαβρύτων. Ιστορική διαδρομή-Λαογραφία*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1998, σ.155-157

χαλαρότητα. Η παραμονή των επιστρατευμένων στο ΔΣΠ εξαρτιόταν από διάφορους παράγοντες και ήταν συνηθισμένο φαινόμενο να ασκείται πίεση από τους συγγενείς τους προς τους υπεύθυνους για τέτοιες «πρόωρες απολύσεις». Μια τέτοια περίπτωση αφηγείται και ο Μάθιους όταν ένας γέρος χωρικός πλησίασε τον πολιτοφύλακα που τον συνόδευε και του ζήτησε να αποδεσμεύσει το γιο του που είχε μόλις επιστρατευθεί από τους αντάρτες.¹⁴⁸

Παρ' όλο τον υποχρεωτικό και το «βίαιο» χαρακτήρα της επιστράτευσης, υπήρχαν, τελικά, περιπτώσεις κατά τις οποίες η παρέμβαση, ακόμα και ενός κατώτερου στελέχους του ΔΣΠ, ήταν αρκετή ώστε να αναστείλει τέτοιες ενέργειες. Φαίνεται ότι οι υπάρχουσες σχέσεις με τις τοπικές κοινωνίες δεν λειτουργούσαν αποκλειστικά σε βάρος του πληθυσμού, όπως βλέπουμε στο παρακάτω απόσπασμα: «Τότε ήτανε η “απόφαση” 30 τοις εκατό γυναίκες στο Δημοκρατικό Στρατό, το οποίο πήγαμε να εφαρμόσουμε εμείς. Ήταν και πολλές γυναίκες από την Κουνινά εκεί στο Μαζαράκι. Είχαν ανέβει για ν' αποφύγουν τις “εκκαθαριστικές” [του στρατού], γιατί είχαν αδερφούς αντάρτες... Πήγαμε τότε εμείς εκεί να τις επιστρατεύσουμε. Άρχισαν τις διαμαρτυρίες. Επενέβηκα ‘γώ... και δεν πήραμε καμία. Μου πέρναγε εμένα. Ήμουν τότε διμοιρίτης στο λόχο του Παπαβασιλείου. Εγώ διοικούσα, ήξερα και τα χωριά και τους ανθρώπους.»¹⁴⁹ Επίσης: «Στις 12 Νοέμβρη 1948 το βράδυ, ήρθε στο χωριό μου μια ομάδα ανταρτών με επικεφαλής το Θωμά. Ανάμεσά τους μια γυναίκα και ο Στέλιος. Το Στέλιο τον ξέραμε όλοι γιατί περνούσε συχνά από το χωριό. Είχε και ψευδώνυμο τον φωνάζανε “Βούλγαρο”... Σκοπός των ανταρτών που ήρθαν νυχτιάτικα στο χωριό ήταν να κάνει επιστράτευση. Ξεχώρισαν 5 νεαρούς και 2 κοπέλες. Ανάμεσά τους και μένα.Μας οδήγησαν στην άκρη του χωριού. Ως εκεί ακολούθησαν οι γονείς μας και ο θείος μου ο Μήτσος. Αυτός είχε τελειώσει το σχολαρχείο και ήταν ο “γραμματιζούμενος” του χωριού. Ο Μήτσος, λοιπόν, απευθύνθηκε στο Στέλιο, το “Βούλγαρο”, που τον ήξερε και του είπε: “ Στέλιο τ' αγόρια καλά. Να τα πάρεις. Τα κορίτσια όμως άφησέ τα. Της Σαραντάκου; (ήταν η μια από τις δυο κοπελιές), έχετε επιστρατεύσει τον αδερφό της. Δεν πάει πολύ δυο παιδιά από το ίδιο σπίτι;” Και πραγματικά με σύμφωνη γνώμη του Θωμά τις άφησε».¹⁵⁰

Η επιστράτευση ήταν, έτσι κι αλλιώς, μια δύσκολη και ψυχοφθόρα κατάσταση και για τους ίδιους τους αντάρτες που την πραγματοποιούσαν: «Ξαναγυρίσαμε στη Γορτυνία. Καθήσαμε στο χωριό Κοντοβάζαινα. Από εκεί ο λόχος μας πήρε εντολή να κατεβεί στα χωριά Νιοχώρι – Χώρες – Ράχες – Μοναστηράκι για να κάνει στρατολογία. Η δουλειά αυτή ήταν σιχαμερή. Τι να κάναμε όμως. Αυτούς που στρατολογούσαμε ήταν όλοι δικοί μας, δηλαδή παιδιά από αριστερές οικογένειες. Όμως τα κλάματα δεν έλλειπαν.»¹⁵¹

¹⁴⁸ Matthews, ό.π., σ.235

¹⁴⁹ Πριόβολος, ό.π., σ.401

¹⁵⁰ Κριμπά, *Ο Εμφύλιος...*, ό.π., σ.232

¹⁵¹ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.709

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η στρατολογία ήταν το κυριότερο, ίσως, σημείο «ανταλλαγής υπηρεσιών» του ΔΣΠ με την τοπική κοινωνία. Η στρατολογία προκάλεσε ένα βασικό και ηθικό λειτουργικό δίλλημα στα στελέχη του ΔΣΕ. Αν η ένταξη στις γραμμές του έπαινε να γίνεται εθελοντικά και γινόταν με βίαιο ή υποχρεωτικό τρόπο, τότε χανόταν το ηθικό πλεονέκτημα που θα μπορούσαν να επικαλούνται οι αντάρτες έναντι της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων ενώ η παύση της προσέλευσης εθελοντών κραύγαζε την έλλειψη επαρκών κοινωνικών ερεισμάτων. Η αναμονή, όμως, αποκλειστικά εθελοντών μαχητών περιόριζε τις επιχειρησιακές δυνατότητες του ΔΣ αλλά και τις πιθανότητες να μετατραπεί σε κανονικό στρατό με μεγάλο αριθμό μαχητών.¹⁵² Παρ' όλα αυτά η δεξαμενή των εθελοντών ήταν πολύ περιορισμένη για πολλούς λόγους και η υποχρεωτική στρατολογία επιβλήθηκε από τις εξελίξεις.

Εφ' όσον ο ΔΣ ήταν ο στρατός μιας κυβερνητικής εξουσίας, της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, αποκτούσε όπως κάθε κράτος το δικαίωμα, να προβαίνει σε στρατολόγηση νέων για τις ανάγκες του στρατού. Για τους υπεύθυνους και τα στελέχη του Δημοκρατικού Στρατού η επιστράτευση ήταν μια νόμιμη διαδικασία, που αντλούσε τη νομιμότητα αυτή ακριβώς από την ύπαρξη μιας κυβέρνησης και από τους νόμους που η κυβέρνηση αυτή είχε θεσπίσει. Η στρατολογία αυτή εξαρτιόταν από τη ροή των εθελοντών και τη διαθεσιμότητα όπλων και πυρομαχικών αλλά και από το κλίμα που δημιουργούσαν οι πολεμικές επιτυχίες του ΔΣΠ. Μέχρι το τέλος του καλοκαιριού του 1948 η υποχρεωτική στρατολογία ήταν επιλεκτικού χαρακτήρα. Μετά τη μάχη της Δημητσάνας¹⁵³ και τις σοβαρές απώλειες του ΔΣΠ σε αυτή, η υποχρεωτική στρατολογία επανήλθε ως πρακτική, με τους υπεύθυνους γι' αυτή να συνυπολογίζουν τόσο τις εξελίξεις στο Γράμμο και το Βίτσι, όσο και, λίγο αργότερα, τις επερχόμενες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού.¹⁵⁴ Παραθέτουμε ένα χαρακτηριστικό δημοσίευμα: « Από εβδομάδος και πλέον η κατάσταση εις την ύπαιθρον επεδεινώθη εις βαθμόν που να εμπνέη ανησυχίας δια την αύριον και ιδία δια την εν όψει χειμερινήν περίοδον. Οι ερυθροί δυνάσται, προφανώς λαβόντας ειδικάς εντολάς από το λησταρχείον του Μάρκου, εξαπέλυσαν τα τσακάλια των και εφαρμόζουν ήδη εις ευρείαν έκτασιν βιαίαν στρατολογίαν νέων και νεανίδων, ίσως δια να αναπληρώσουν τα τεράστια κενά που ηνοιγήσαν εις τας τάξεις των συμμοριτών μετά την πανωλεθρίαν των εις Βλασίαν, Δημητσάναν, Ζαχάρων και αλλαχού. Εξ άλλου εικάζεται, ότι οι συμμορίται ενισχυόμενοι εις οπλισμόν και πυρομαχικά είτε δια θαλάσσης, είτε δια ρίψεως εξ αεροπλάνων, έχουν την ευχέρειαν του εξοπλισμού των ούτω βιαίως στρατολογουμένων.»¹⁵⁵

¹⁵² Μαραντζίδης Νίκος, *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. 1946-1949*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, σ. 138

¹⁵³ Για τη μάχη της Δημητσάνας που ήταν η πιο πολύνεκρη, μέχρι εκείνη τη στιγμή για το ΔΣΠ και αποτέλεσε σημείο καμής για τις εξελίξεις στην Πελοπόννησο βλ. Καμαρινός, ό.π., σ.466-476, Κριμπά, *Πέρδικας...*, ό.π., σ.321-331, Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.320-332, Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.745-775

¹⁵⁴ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ.582-583

¹⁵⁵ *Αλήθεια*, 24/10/1948, σ.2

Από το φθινόπωρο του 1948, μετά τη σύσκεψη στο Βελημάχι,¹⁵⁶ ο ΔΣΠ, σε εφαρμογή των οδηγιών της 4^{ης} ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, προχώρησε σε ευρείας κλίμακας επιστράτευση, αυτή τη φορά και γυναικών.¹⁵⁷ Η επιστράτευση αυτή τη φορά πραγματοποιήθηκε σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, καθώς η περιπέτεια του Εμφυλίου πλησίαζε ήδη τη διάρκεια των δύο ετών και τα χωριά της Πελοποννήσου είχαν ήδη προσφέρει τόσο σε υλικά αγαθά, όσο και σε προσωπικό και στους δύο αντιμαχόμενους στρατούς. Οι παρακάτω αφηγήσεις, μία από την περιοχή των Καλαβρύτων και μία από την περιοχή της Μεγαλόπολης, παρουσιάζουν εύγλωττα τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν την κατάσταση οι επιστρατευμένοι, οι συγγενείς τους αλλά και οι αντάρτες: «Κάνουμε επιστράτευση στο χωριό μου, στα Γαρδενά. Και μεταξύ των άλλων πήρα εγώ έναν Μπατάλη, τον Αντώνη. Η μάνα του ακολούθησε μέχρι τον Ερύμανθο, αποκοντά, για να πάρει πίσω το παιδί της. Να την διώχνω, να την..., τίποτα! Να την απομονώνω, τίποτα! Ήθελε να πάρει το παιδί της. Αλλά αν της έδινά πίσω τον Αντώνη, μετά έπρεπε να δώσω κι άλλον, θα ήταν κακή αρχή. Αφού ήτανε εντολή τώρα. Ήτανε ονόματα τα οποία είχανε προαποφασιστεί»¹⁵⁸ και η δεύτερη: «Η διαταγή όμως ήταν διαταγή και αρχίσαμε να την εφαρμόζουμε. Κατεβήκαμε λοιπόν με τη διμοιρία, (από το Μαίναλο) περάσαμε τον κάμπο της Μεγαλόπολης και φωτίσαμε κάτω από του Χρούσα. Θα αρχίζαμε την επιστράτευση από τους Χράνους. Από τους Χράνους πήραμε καμιά 10ριά παιδόπουλα και κοπέλες, δεν ξεπερνούσε κανένα τους τα 18 χρόνια και όπως ήτανε κακοπερασμένα ήταν να τα λυπάσαι. Ο Θεός να τα κάνει αυτά τα νιάνια μαχητές του ΔΣ... Από τους Χράνους ανεβήκαμε στο Ίσσαρη. Επιστρατεύσαμε και από εδώ 6-7 λιανόπαιδα και κακοπερασμένα, περάσαμε και από άλλα χωριά, Ντερμπούνι, Καρυές κτλ. κι επιστρατεύσαμε συνολικά πάνω από 60 άτομα. Από τα χωριά αυτά δεν έλειψαν τα κλάματα από τις μανάδες παρόλα που ήταν δικές μας.»¹⁵⁹

Εκτός από το άμεσο πρόβλημα που δημιουργήσε στις σχέσεις των ανταρτών με τον τοπικό πληθυσμό η βίαια επιστράτευση (ας μην ξεχνάμε ότι η διαδικασία γινόταν με άμεση επαφή, πολλές φορές οι στρατολογημένοι παραλαμβάνονταν από τα σπίτια τους από μαχητές του ΔΣΠ και όχι μέσω απρόσωπων κρατικών εγγράφων), τελικά οι στρατολογημένοι με αυτόν τον τρόπο, κατά τη περίοδο των μεγάλων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, μετά το Δεκέμβρη του 1948, ήταν οι πρώτοι που παραδίνονταν με τον οπλισμό τους δίνοντας σημαντικές πληροφορίες για τις μονάδες αλλά και για τις αποθήκες τροφίμων και πολεμικού υλικού του ΔΣΠ, επισπεύδοντας έτσι την κατάρρευση του αντάρτικου στην Πελοπόννησο.¹⁶⁰ (Βλ. Παράρτημα, φωτ.7

¹⁵⁶ Στις 25/08/1948 συνήλθε στο χωριό Βελημάχι Γορτυνίας ευρεία σύσκεψη στην οποία πήραν μέρος σχεδόν όλα τα υψηλόβαθμα στελέχη του ΔΣΠ και του ΚΚΕ, με θέμα τα καθήκοντα του ΔΣΠ στη νέα κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στον εμφύλιο μετά τη μάχη του Γράμμου στη Βόρεια Ελλάδα. Βλ. Καμαρινός, ό.π., σ.460-466 και Κριμιάς, Πέρδικας..., ό.π., σ.340-341

¹⁵⁷ Για τη συμμετοχή των γυναικών στο ΔΣΕ βλ. Βερβενιώτη Τασούλα, *Οι μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας* στο Νικολακόπουλος – Ρήγος – Ψαλλίδας (επιμ.), ό.π., σ.125-142 και στο Γκριτζώνας Κώστας, *Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού. Η τολμηρότερη ιστορία που γράφτηκε στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2001

¹⁵⁸ Πριόβολος, ό.π., σ.403

¹⁵⁹ Κωστόπουλου Γιάννη, *Αντάρτες. Οι Αθώοι Οραματιστές*, Κυριακίδη, Αθήνα 2001, σ.235-236

¹⁶⁰ Καμαρινός, ό.π., σ.466 και Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος...*, ό.π., σ.101

και 8). Μέσα στις ασφυκτικές συνθήκες που δημιουργούσαν οι ελλείψεις σε τρόφιμα και ρούχα, το τσουχτερό κρύο και ο κλοιός των τμημάτων του στρατού οι «βιαίως επιστρατευθέντες» μετατρέπονταν σχετικά εύκολα σε «αυθορμήτως παρουσιασθέντες» και προκειμένου να σώσουν τη ζωή τους συνεργάζονταν με τις στρατιωτικές αρχές καταδικάζοντας με τις μαρτυρίες τους πολλούς από τους μέχρι πρότινος συναγωνιστές τους. Έτσι κι αλλιώς οι βίαια επιστρατευμένοι αντάρτες αντιμετώπιζονταν διαφορετικά από τις κυβερνητικές δυνάμεις, κάτι που ήταν γνωστό και στους ίδιους τους μαχητές του ΔΣΕ.¹⁶¹

Τα παρακάτω δημοσιεύματα σκιαγραφούν την κατάσταση που προέκυψε: «Ενταύθα ελήφθησαν πληροφορίες καθ' ας οι συμμορίται αφίνουν ελευθέρους πολλούς εκ των βιαίως στρατολογηθέντων, οίτινες επιστρέφουν εις τα χωρία των. Το μέτρον εξηγείται αφ' ενός μεν εις την έλλειψιν στρατιωτικού υλικού, αφ' ετέρου δε εις την έλλειψιν εμπιστοσύνης προς τους βιαίως στρατολογηθέντας, οίτινες κατά την διάρκειαν συγκρούσεων εγένοντο πρόξενοι διαρροής των συμμοριτών»¹⁶², επίσης «οι αιχμάλωτοι ομιλούν περί σχεδίου συγκεντρώσεως εις τα όρια Αρκαδίας και Ηλείας και εν συνεχεία εξορμήσεως των συμμοριτών κατά των πλησιέστερων αστικών κέντρων. Στην πραγματικότητα μετεβλήθησαν εις συρφετούς πειναλέων λύκων, ενεργούντων επιδρομάς κατά απομεμακρυσμένων χωρίων.»¹⁶³ και «Εκ καταθέσεων συλλαμβανομένων και παραδιδομένων συμμοριτών καταφαίνεται η άνευ προηγουμένου απαθλίωσις που επικρατεί εις τας τάξεις των συντρόφων των. Όλοι έχουν πεισθεί περί του ματαίου του αντεθνικού των αγώνος και περί του επικείμενου αναπόφευκτου τέλους των δια τούτο προσπαθούν να εκμεταλλευθούν πάσαν ευκαιρίαν και να παραδοθούν εις τας αρχάς.»¹⁶⁴

¹⁶¹ Μαραντζίδης, σ.116. Η απόδειξη βίαιης επιστράτευσης αποτελούσε ελαφρυντικό για τους πρώην μαχητές του ΔΣ στις δίκες τους, βλ. και Κριμπά, *Εμφύλιος...*, σ.510 και 518

¹⁶² *Ελευθερία*, 2/12/1948, σ.6

¹⁶³ *Αλήθεια*, 6/2/1949, σ.1

¹⁶⁴ *Λακωνικόν Βήμα*, 27/2/1949, σ.2

7. Η Υπηρεσία Επιμελητείας

Η αριθμητική ανάπτυξη του ΔΣΠ, ο έλεγχος όλο και περισσότερων περιοχών και η προσαρμογή των τακτικών του σε αυτές τις νέες συνθήκες προκάλεσαν, φυσιολογικά, αύξηση των αναγκών για επισιτισμό, ένδυση, υπόδηση, φάρμακα κλπ. Έτσι ιδρύθηκε ειδική υπηρεσία που θα μπορούσε να επιφορτιστεί με τα συγκεκριμένα καθήκοντα, η Επιμελητεία, κάτι ανάλογο με την Επιμελητεία του Αντάρτη της εποχής της κατοχικής Αντίστασης. Επικεφαλής της Επιμελητείας ορίστηκε ο Γιάννης Παπαδόπουλος από το χωριό Βασιλικό Μεσσηνίας που είχε σπουδάσει σε σχολή μελισσοκομίας. Στην ιεραρχία του ΔΣΠ έφερε το βαθμό του ταγματάρχη. Η Επιμελητεία κάθε περιοχής που αποτελούνταν από μια ολιγομελή ομάδα ανταρτών ή αυτοαμυντικών είχε την ευθύνη της προμήθειας με τρόφιμα του Αρχηγείου της περιοχής αλλά και της παρασκευής συσσιτίου για κάθε αντάρτικο τμήμα που διερχόταν από την περιοχή ευθύνης της. Η υπηρεσία Επιμελητείας αναπτυσσόταν σαν πυραμίδα από τον υπεύθυνο Πελοποννήσου μέχρι τον υπεύθυνο σε κάθε χωριό που σε κάποιες περιπτώσεις μπορούσε να είναι ο πρόεδρος του Λαϊκού Συμβουλίου.¹⁶⁵ Ο υπεύθυνος του κάθε χωριού όριζε την ποσότητα σε τρόφιμα που έπρεπε να συνεισφέρει η κάθε οικογένεια και φρόντιζε για το δίκαιο μοίρασμα στα σπίτια των ομάδων των ανταρτών που περνούσαν από τα χωριά.¹⁶⁶

Η Επιμελητεία του ΔΣΠ εξελίχθηκε βαθμιαία, σε τρία στάδια και το προσωπικό της, δουλεύοντας σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, βοήθησε σημαντικά στην ανάπτυξη του αντάρτικου στην Πελοπόννησο. Στο πρώτο στάδιο, περίπου από τον Απρίλη του 1945 μέχρι τον Ιούνιο του 1946, την περίοδο του μονόπλευρου εμφυλίου, οι οργανώσεις του ΕΑΜ, της ΕΠΟΝ και του ΚΚΕ εφοδίαζαν τους καταδιωκόμενους αγωνιστές που είχαν καταφύγει κυρίως στους ορεινούς όγκους του Πάρνωνα και του Ταΰγετου, περισσότερο με τρόφιμα που προέρχονταν από το υπαρκτό ή συνήθως το ανύπαρκτο περίσσειμα των οικογενειακών τους οικονομιών.

Τα τρόφιμα και τα υπόλοιπα εφόδια για τη συντήρηση των ανταρτών η Επιμελητεία τα προμηθευόταν από: εξορμήσεις και στρατιωτικά χτυπήματα σε περιοχές, πόλεις ή χωριά που ελέγχονταν από τον Εθνικό Στρατό, από τα χωριά που βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο του με τη φορολογία: «Υπό δρώντων εις Αιγιαλείαν τμημάτων ανευρέθησαν φορολογικοί κατάλογοι, συνταχθέντες υπό των συμμοριτών και επί τη βάσει των οποίων θα διενηργείτο η επιβαλλόμενη υπό των συμμοριτών φορολογία επί της παραγωγής εις την ύπαιθρον»¹⁶⁷ αλλά και μέσω δικτύων μαύρης αγοράς που αναπτύσσονταν με τη βοήθεια έμπιστων ανθρώπων.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Συνέντευξη Δ. Παλαιολογόπουλου

¹⁶⁶ Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος...*, σ.98

¹⁶⁷ *Νεολόγος*, 4/9/1948, σ.3

¹⁶⁸ Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος...*, ό.π., σ. 97

Από τους υπεύθυνους της Επιμελητείας αναπτύχθηκε ένα δίκτυο υπηρεσιών, σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου με την κάθε μια να αναλαμβάνει την παρασκευή ή την παραγωγή συγκεκριμένων ειδών ή τροφίμων που στη συνέχεια διανέμονταν στα αντάρτικα τμήματα. Στη «Γελαδοσπηλιά» Ταυγέτου κοντά στην Τρύπη Λακωνίας υπήρχαν φούρνοι στους οποίους αντάρτισσες αλλά και άλλες γυναίκες παρασκεύαζαν ψωμιά και παξιμάδια για τα στρατιωτικά τμήματα. (Βλ. Παράρτημα, φωτ. 9). Στην τοποθεσία «Βελιτσί» Ταυγέτου και στην Κοντοβάζαινα Γορτυνίας συνεργεία υποδηματοποιών και ραπτών έραβαν και επιδιόρθωναν ρούχα και αρβύλες για τις ανάγκες των ανταρτών.¹⁶⁹ Το «Βελιτσί» ήταν το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της ελεύθερης περιοχής Ταυγέτου από τον Απρίλη του 1947: «Εκτός από τη στρατηγική του σημασία, στο “Βελιτσί” υπήρχαν δύο αγροικίες (των αδελφών Λιακακέα, που ήταν αντάρτες) και δύο μεγάλες αχυροκαλύβες (“ωραίοι” θάλαμοι ύπνου, για μας τους αντάρτες)... Λίγες μέρες μετά την εγκατάστασή μας στο “Βελιτσί” άρχισαν να λειτουργούν το “αρτοποιείο” μας (μεγαλώσαμε το φούρνο που υπήρχε και φτιάξαμε έναν μεγαλύτερο δίπλα του, αφού οι ανάγκες μας σε ψωμί μέρα με τη μέρα μεγάλωναν), το “τσαγκαράδικο” μας..., το “ραφτάδικο” μας, στο οποίο ράβονταν ντρίλινες στολές για τους αντάρτες και ανάλογος ρουχισμός για τους καταδιωκόμενους που ζούσαν κοντά μας, και για το “αναρρωτήριο” μας, που λειτουργούσε σ’ ένα αγροτόσπιτο, πιο κάτω από τα Λιακακέικα καλύβια, κοντά στον κτηνοτροφικό οικισμό “Βίντολη”»¹⁷⁰. Ένας επισκέπτης των ανταρτών μπορούσε να παρατηρήσει: «Υπό το φως της μέρας το χωριό [Σκοτεινή Αργολίδας] εμφανίστηκε ως ένα στρατόπεδο ενόπλων. Άντρες και κοπέλες με στολές, οι Βρετανικές στολές υπερτερούσαν, περιφέρονταν στους δρόμους με όπλα στο ισχίο ή στον ώμο τους. Οι λίγοι που δεν είχαν όπλα ήταν νεοαφιχθέντες που περίμεναν να εξοπλιστούν και να εκπαιδευτούν. Κάτω από τον πλάτανο, στην πλατεία ανακάτευαν ένα μεγάλο καζάνι, ενώ προσφέρονταν και άλλες υπηρεσίες όπως ο κουρέας που είχε εγκατασταθεί στη βεράντα ενός από τα καλύτερα σπίτια κουρεύοντας αντάρτες και ξυρίζοντας τις γενειάδες τους.»¹⁷¹ Στην Κερέσοβα (Κερασέα) Καλαβρύτων υπήρχαν επίσης, ραφτάδικα και τσαγκαράδικα.¹⁷²

Γενικά σε διάφορα ορεινά σημεία υπήρχαν εγκαταστάσεις τροφοδοσίας ακόμα και καταλύματα: «... ημέτεροι ελαφροί δυνάμεις εισέδυσαν εις το δάσος Χρυσοβιτισίου και προσέβαλλον τα ενδιαίτηματα των συμμοριτών εις τοποθεσίαν Ξηρόκαμπος. Επυρπολήθησαν 70 ξύλινοι καλύβαι και γενικώς κατεστράφησαν αι εγκαταστάσεις διαχειμάσεως των συμμοριτών.»¹⁷³ και «Συνεχιζομένης της εις την ύπαιθρον της Βορείου Πελοποννήσου δραστηριότητος των ημετέρων δυνάμεων, κατά χθεσινάς επιθετικάς αναγνωρίσεις εις την περιοχήν της ορεινής Ηλείας ανευρέθησαν και κατεστράφησαν εγκαταστάσεις εμπέδου των συμμοριτών, 22 παραπήγματα

¹⁶⁹ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ. 272

¹⁷⁰ Καμαρινός, ό.π., σ.188

¹⁷¹ Matthews, ό.π., σ.232

¹⁷² Πριόβολος, ό.π., σ.459

¹⁷³ Αλήθεια, 28/11/1948, σ.2

στρατωνισμού, μαγειρεία και συνεργείον υποδηματοποιίας, παρεδόθησαν δε και τέσσαρες συμμορίται.»¹⁷⁴

Σύμφωνα με μια ακόμα εφημερίδα της εποχής κατά τη διάρκεια εκκαθαριστικών επιχειρήσεων: «...εις τας δασώδεις περιοχάς του Μέσου Ταϋγέτου ανεκαλύφθησαν και κατεστράφησαν πολλά αποθήκαι τροφίμων και ιματισμού, συνεργεία ραφείων, υποδηματοποιείων, αρτοποιείων, υγειονομικού. Ανευρέθη εν οπλοδιορθωτήριον εις αρίστην κατάστασιν, μία πετρελαιομηχανή παραγωγής ηλεκτρισμού δυνάμεως 20 ίππων, δύο πιεστήρια μετά σημαντικής ποσότητος δημοσιογραφικού χάρτου, και σημαντικά ποσότητες λεηλατηθέντων ειδών ρουχισμού. Επίσης εις χείρας των ημετέρων περιήλθον εκατοντάδες αιγοπροβάτων – τα α οποία κατά διαστήματα οι συμμορίται αφήρεσαν από διάφορους ποιμένας της περιοχής – και εκ των οποίων τα περισσότερα επεστράφησαν εις ποιμένας υποστάντας λεηλασίαν.»¹⁷⁵ Ακόμα και τα κοπάδια που είχαν κατασχέσει οι αντάρτες τα παρέδιδαν σε δικούς τους τσοπάνηδες για να τα φροντίσουν¹⁷⁶: «Ερίξα σε κάθε κοπάδι χωρικών και 10-15 δικάμας. Αυτό χωρίς να το μάθει κανείς για να μη βρει ο κτηνοτρόφος το μπελά του... Τα μεγάλα ζώα τα έδωσα στους χωρικούς να τα χρησιμοποιούν.»¹⁷⁷ και «Εις την περιοχή της ορεινής Αργολίδος εξ άλλου, κατά εξερευνητικήν κίνησιν στρατιωτικού τμήματος συνελήφθησαν 6 αυτοαμυνίται και εις πληροφοριοδότης ανευρέθησαν δε αποθήκη με μεγάλη ποσότητα σίτου και ποίμνιον των συμμοριτών.»¹⁷⁸

Από τον Ιούλη του 1946, όταν οι καταδιωκόμενοι άρχισαν σιγά-σιγά να αυξάνονται αριθμητικά και να μετατρέπονται σε ένοπλες ομάδες και ακόμα περισσότερο μετά την απελευθέρωση των κρατούμενων στις φυλακές της Σπάρτης (Φλεβάρης 1947), εκτός από τη γνωστή μέθοδο της ενίσχυσης σε τρόφιμα από τους φίλους και τους συμπαθούντες, άρχισε να εφαρμόζεται για την ανεύρεση τροφίμων, φαρμάκων και ιματισμού η μέθοδος της εφόδου¹⁷⁹, που εξασφάλιζε τρόφιμα για τις άμεσες ανάγκες αλλά και εφεδρικά εφόδια (τρόφιμα, φάρμακα, πυρομαχικά κτλ) που άρχισαν πλέον να φυλάσσονται σε ειδικές κρύπτες. Ο επιθετικός αυτός τρόπος επίλυσης του επισιτιστικού προβλήματος των ανταρτών επιβλήθηκε από τα πράγματα αφού η απουσία των πολιτικών οργανώσεων και κατ' επέκταση των δικτύων ανεφοδιασμού και πληροφοριών υποχρέωνε τους αντάρτες να διευρύνουν το ζωτικό τους χώρο, διεισδύοντας στα πεδινά και διεκδικώντας τα χωριά που βρίσκονταν στις προσβάσεις των ορεινών χώρων. Ήταν επίσης, μια προσπάθεια επανάληψης των

¹⁷⁴ Νεολόγος, 12/12/1948, σ.1

¹⁷⁵ Λακωνικόν Βήμα, 30/11/1948, σ.2. Το δημοσιογραφικό χαρτί χρησιμοποιούνταν για την έκδοση των δύο εφημερίδων του ΔΣΠ, του Μωρηά και του Ταϋγέτου. Ο Μωρηάς ήταν το όργανο της 3^{ης} Μεραρχίας του Δημοκρατικού Στρατού και εκδιδόταν στη Γορτυνία. Ο Ταϋγέτος εκδιδόταν στην περιοχή του ομώνυμου βουνού από την Υπηρεσία Τύπου και Διαφώτισης. Για τον Τύπο του ΔΣΠ, βλ. Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.276-278

¹⁷⁶ Πριόβολος, ό.π., σ.426

¹⁷⁷ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.672

¹⁷⁸ Νεολόγος, 12/12/1948, σ.1

¹⁷⁹ Η έφοδος που είχε σκοπό την επιμελητειακή εκμετάλλευση ονομάζονταν από τους αντάρτες «σαλαμπρέντα»

γνωστών πρακτικών από την περίοδο της κατοχής και οι επιθέσεις σε κατοικημένους τόπους είχαν κυρίως σα στόχο τις κρατικές αποθήκες, συνήθως της UNRRA.¹⁸⁰

Οι εξορμήσεις για την ανεύρεση τροφίμων κλπ., οι λεγόμενες και «επιμελητειακές ενέργειες» μπορούσε να είναι απλές ενέδρες όπως αυτές που περιγράφονται παρακάτω: «Το απόσπασμα Σαραντόπουλου (20 αντάρτες) που κινιόταν στο δυτικό τμήμα της Ελεύθερης Περιοχής μας στον Ταΰγετο,... έκανε ελέγχους κατά διαστήματα (δε μας συνέφερε να διακοπεί εντελώς η οδική συγκοινωνία Καλαμάτα-Τρίπολη) στα λεωφορεία και φορτηγά αυτοκίνητα σ' αυτή την οδική αρτηρία και μας έστελνε στον Άκοβο δυο-τρία φορτία κάθε φορά, με διάφορα τρόφιμα, φάρμακα, τσιγάρα κτλ. που τα πρόσφεραν οι ιδιοκτήτες των αυτοκινήτων ή κατάσχονταν, όταν διαπιστωνόταν ότι προορίζονταν για κρατικές υπηρεσίες, ή για παρακρατικές οργανώσεις.»¹⁸¹ αλλά και επιδρομές σε κατοικημένες περιοχές με αποκλειστικό στόχο την ενίσχυση σε τρόφιμα και άλλα υλικά: «Χωρισμένοι σε δύο ομάδες, εξήντα περίπου αντάρτες,... μπήκαμε στα χωριά Σίτσοβα και Πηγές Αλαγονίας, κατά τα χαράματα της μέρες εκείνης. Σύμφωνα με τις διαταγές που είχαμε, έπρεπε να ακινητοποιήσουμε με τα πυρά μας τους χωροφύλακες στο κτίριο που συνήθως βρίσκονταν, ενώ ταυτόχρονα άλλοι αντάρτες θα μπαίνανε στα σπίτια, κατά προτίμηση ΕΑΜιτών αγροτών, για να μη φανατίζονται οι Δεξιό κάτοικοι των χωριών αυτών εναντίον μας, και σύντομα θα αφαιρούσαν τα μισά από όσα τρόφιμα ή φάρμακα έβρισκαν σε κάθε σπίτι, αδιαφορώντας, αναγκαστικά, για τις αντιδράσεις των νοικοκυραίων, που συνοδεύονταν από τα κλάματα των μικρών παιδιών τους! Ίσα που δεν κλαίγαμε και εμείς μ' αυτό που γινόταν...» και σε μια άλλη περίπτωση: «Μετά την εξόντωση των χωροφυλάκων στο Χαλκό ακολουθεί αμέσως επιμελητειακή δραστηριότητα. Εκμεταλλευόμενοι οι αντάρτες ασφαλώς και τον πανικό στις κυβερνητικές δυνάμεις κατεβαίνουν χαμηλά στον ανατολικό Πάρνωνα κοντά στην παραλία, χτυπώντας τώρα την αποθήκη της UNRRA στο Άστρος της Κυνουρίας. Αποκομίζουν άφθονα τρόφιμα σε κονσέρβες, γάλατα, ζάχαρη, αλεύρι κι άλλα... Το Μάη συνεχίζεται αυτή η δραστηριότητα συγκεντρώνοντας κι αποθηκεύοντας σε ειδικές κρύπτες στο βουνό, φασόλια, φακές, λάδι, αλεύρι»¹⁸².

Η αποθήκευση και η απόκρυψη τροφίμων, οπλισμού και άλλου υλικού ήταν μια ιδιαίτερη και απαιτητική διαδικασία. Μια από τις πιο σημαντικές δυσκολίες ήταν η εύρεση των υλικών για τη συσκευασία και τη συντήρηση. Τη λύση έδιναν συνήθως τα σακιά, τα πιθάρια και τα καζάνια που είχαν για οικιακή χρήση οι χωρικοί.¹⁸³ Οι αποθήκες που χρησιμοποιούνταν, κατασκευάζονταν κάτω από τη γη με τέτοιο τρόπο

¹⁸⁰ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ.538

¹⁸¹ Καμαρινός, ό.π., σ.286. Η «συνδιαχείριση» των οδικών αρτηριών της Πελοποννήσου και η έκτακτη «φορολογία» των αυτοκινητιστών ήταν μια από τις συνηθισμένες τακτικές των ανταρτών. Βλ. π.χ. Αλήθεια, 20/6/1948: «Την 7^η εσπερινήν ώραν της παρ. Τετάρτης δέκα συμμορίται ενεδρεύοντες παρά τον Αχλαδόκαμπον και εις θέσιν "νταούλι" εσταμάτησαν υπερτριάκοντα αυτοκίνητα προερχόμενα εκ Τριπόλεως και εξ Αθηνών και ελήστευσαν ταύτα, παραλαβόντες, τρόφιμα, σιγάρα κ.λ.π. είδη.».Επίσης στις 21/12/1947 και 28/11/1948.

¹⁸² Μπρούσαλης, ό.π., ,σ.188

¹⁸³ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.671

ώστε να είναι κυριολεκτικά αόρατες. Η ανακάλυψη μιας από αυτές αποκαλύπτει την τεχνική που χρησιμοποιούσαν οι αντάρτες: « Κατόπιν συντόνων ενεργειών και εκμεταλλεύσεως πληροφοριών ανεκαλύφθησαν εις την περιοχήν Τσιτζίνων του Πάρνωνος δύο αποθήκαι οπλισμού ανήκοντος εις την άλλοτε 55 ληστοταξιαρχίαν του Πρεκεζέ. Αι αποθήκαι αυταί τεχνικώς κατασκευασμέναι με τοιχοποιϊαν εντός βράχων, διαστάσεων 2Χ3 μέτρων ήσαν κεκαλυμμέναι κατά στρώματα από ξυλείαν, σανίδας και τσίγκους. Επ' αυτών στρώμα χώματος 50 εκ. πεφυτευμένου δια ελάτων ουδόλως έδιδε την εντύπωσιν κρύπτης, καθ' όσον ειδική υπηρεσία συμμοριτών κατά εβδομάδα ανανέωνε τους κλάδους ελάτων.»¹⁸⁴

Αλλά και στις μεγάλες μάχες που έδωσε ο ΔΣΠ στις μεγάλες πόλεις της Πελοποννήσου, μάχες μεγάλης στρατιωτικής αλλά και πολιτικής σημασίας, η επιμελητειακή εκμετάλλευση ήταν ένα από τα σημαντικότερα μελήματα των ανταρτών. Στη μάχη των Καλαβρύτων π.χ. ο ΔΣΠ αποκόμισε περίπου 500 φορτία με τρόφιμα και είδη ιματισμού από τις αποθήκες του κυβερνητικού τάγματος που φρουρούσε την πόλη και από αυτές της UNRRA.¹⁸⁵

Η δημιουργία της υπηρεσίας Επιμελητείας που σηματοδοτεί την έναρξη του τρίτου σταδίου ανάπτυξης της έγινε το Μάρτη του 1947 σε σύσκεψη στην περιοχή του Ταΰγετου στην οποία συμμετείχαν σχεδόν όλα τα ανώτερα στελέχη του ΔΣΠ της Νότιας Πελοποννήσου και στην οποία, μεταξύ άλλων, πάρθηκαν αποφάσεις για τη στρατηγική και την τακτική του ΔΣΠ. Το σχέδιο για τη δημιουργία της Επιμελητείας καταργούσε τις ανάλογες εφόδους και πρότεινε ένα σύστημα προοδευτικής φορολογίας, που θα ξεκινούσε από ένα ελάχιστο ποσοστό και θα αυξανόταν ανάλογα με την περιουσιακή κατάσταση του κάθε φορολογούμενου.¹⁸⁶

Παρ' όλο που υπήρξαν περιστατικά κατά τα οποία ή προσφορά των ανθρώπων του λαού συγκινούσε τους αντάρτες όπως αυτό που περιγράφει στο βιβλίο του ο Μπελάς: «Ζητήσαμε ένα αρνί και τότε είδαμε κάτι που μας συγκλόνισε. Σαν να ήταν επόμενο ο υπεύθυνος του ΕΑΜ φώναξε τον υπεύθυνο της επιμελητείας του ΕΛΑΣ και τον ρώτησε ποιος έχει σειρά να δώσει αρνί. Κι αυτός σαν να ήταν χθες, απάντησε. Ο Χρήστος έχει σειρά. Δεν είχε δώσει τότε στον ΕΛΑΣ. Και ο Χρήστος που ήταν εκεί απάντησε. Ναι εγώ είχα σειρά τότε. Πάω να το φέρω. Τα χάσαμε! Προσπαθήσαμε να τους εξηγήσουμε ότι θα το πληρώσουμε. Δεν άκουσαν τίποτε. Είχε σειρά»¹⁸⁷, γενικά το ζήτημα του ανεφοδιασμού των ανταρτών από τα φτωχά στο σύνολό τους χωριά των ορεινών περιοχών της Πελοποννήσου δημιούργησε πολλές δυσάρεσκες στους κατοίκους των περιοχών αυτών.¹⁸⁸ Η εθελοντική, εκτός αλλά και εντός εισαγωγικών, εισφορά των κατοίκων δημιουργούσε εχθρότητες, αρκετές φορές. Η υποχρεωτική κατανομή των πόρων, που συνήθως δεν ήταν καν αρκετοί να καλύψουν τις περιορισμένες ανάγκες των οικογενειών των χωρικών, δεν ήταν πάντα

¹⁸⁴ Αλήθεια, 14/8/1949, σ.2

¹⁸⁵ Καμαρινός, ό.π., σ.366

¹⁸⁶ Για τα τρία στάδια ανάπτυξης της φορολογίας βλ. στο ίδιο, σ.167-170

¹⁸⁷ Παπακωνσταντίνου, ό.π.,τ. Α', σ.505

¹⁸⁸ Παλαιολογόπουλος, Ο Εμφύλιος Πόλεμος..., ό.π., σ.98

κάτι που μπορούσε να γίνει με ευκολία, πολύ περισσότερο στην περίπτωση που αυτή η συνδρομή θα έπρεπε να επαναλαμβάνεται αρκετά τακτικά. Η δυσφορία και η οργή των κατοίκων των χωριών δεν εκφράζονταν άμεσα, αλλά είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα εκδηλώνονταν όταν το επέτρεπε ο συσχετισμός δυνάμεων.¹⁸⁹

Μια σημαντική παράμετρος για την ανάπτυξη του ΔΣΠ ήταν η εξασφάλιση χρημάτων. Τη διαχείριση των χρημάτων του Αρχηγείου Πελοποννήσου την είχε αναλάβει η Επιμελητεία. Τα χρήματα αυτά προέρχονταν κυρίως από λάφυρα που έπαιρναν οι αντάρτες του ΔΣΕ μετά από μάχες, από δημόσια ταμεία, από τράπεζες κλπ. και από άλλες πηγές όπως π.χ. το τσεχοσλοβάκικο αεροπλάνο που έπεσε στον Ταΰγετο το Δεκέμβρη του 1948.¹⁹⁰ Η πληρωμή, με χρήματα, των ειδών που έπαιρναν οι αντάρτες από τα χωριά μπορούσε να ελαττώσει ή και να απαλείψει τις δυσарέσκειες των κατοίκων, ειδικά στις περιπτώσεις που τα ποσά της αποζημίωσης ήταν κατά πολύ μεγαλύτερα από την πραγματική αξία των αφαιρούμενων αγαθών.

Όταν από τα στελέχη του ΔΣΠ έγινε αντιληπτό ότι η διάθεση σημαντικών χρηματικών ποσών θα μπορούσε εύκολα να δελεάσει μικρούς ή μεγάλους παράγοντες της τοπικής οικονομικής ζωής και επίσης να προσελκύσει άτομα πρόθυμα να ρισκάρουν για να προμηθεύσουν τα αναγκαία είδη στους αντάρτες, άρχισε να αναπτύσσεται ένα είδος μαύρης αγοράς με τη συμμετοχή μάλιστα συνήθως, ατόμων υπεράνω υποψίας, τουλάχιστον ως προς τα πολιτικά τους φρονήματα. Τα δίκτυα αυτά ήταν αρκετά εκτεταμένα τόσο ώστε να είναι απαραίτητη, με το αζημίωτο, και η ανοχή των τοπικών οργάνων της πολιτείας. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι τακτικές αυτές, η διαφθορά και η διάθεση των ειδών της Πρόνοιας και της ξένης βοήθειας στην παράλληλη οικονομία ήταν γενικευμένο φαινόμενο την περίοδο εκείνη.¹⁹¹ «Πραγματικά μετά από δύο μέρες ήρθε ο άνθρωπος. Ήταν πολύ γνωστός μου. Ήταν δεξιός αλλά ήταν πληροφοριοδότης μας. Τον ήξερα από τότε που περάσαμε για πρώτη φορά από εκείνα τα χωριά. Τότε κινδύνεψε, αλλά αυτό έγινε αιτία να συνεργαστούμε. Δοκιμαστικά τον χρησιμοποιήσαμε και μας βοήθησε καλά. Τώρα νάτος πάλι μπροστά μας. Ήταν ένας δεξιός που τα έκανε όλα και αρμένιζε μ' όλους τους καιρούς. Το επάγγελμά του ήταν έμπορος-μπακάλης. Δεν αποκλείεται να έπαιζε διπλό παιχνίδι. Τελικά μας βοήθησε τόσο, όσο κι ένας αριστερός... Αναλάμβανε να μας προμηθεύει από τον Πύργο ότι θέλαμε, φάρμακα, προκάκια, κλωστές, σόλες, καρμπόν, μελάνι, μεμβράνες, κλπ. Αλλά με λίρες ή δολλάρια και με χρήματα αν δεν υπάρχουν λίρες και δολλάρια. Ζητούσε μια λίρα για μια ένεση πενικιλίνης. Τόσο υπολόγιζε ότι θα χρειαστεί. Δεν σήκωνε παζάρια... Μετά από τέσσερις μέρες ήρθαν τα χρήματα. Παραγγείλαμε δέκα πενικιλίνες και άλλα φάρμακα. Έφυγε μόνος του. Σε τρεις μέρες γύρισε με τα φάρμακα. Αυτή η πηγή δούλεψε μέχρι την κατάρρευση. Δεν αποκαλύφθηκε. Τις άλλες τις ανακάλυψαν και πέρασαν από στρατοδικείο στην Πάτρα, ένας ανώτερος αξιωματικός και μερικοί πολίτες.»¹⁹²

¹⁸⁹ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1 σ.544

¹⁹⁰ Καμαρινός, ό.π., σ.390

¹⁹¹ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ.546-547

¹⁹² Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.663-664

Είδαμε ότι από την ΠΔΚ, είχε θεσπιστεί νομικά η εφαρμογή βαριάς φορολογίας για τους προδότες, που σε κάποιες περιπτώσεις μπορούσε να φτάσει μέχρι τη δήμευση. Όσοι λοιπόν θεωρούνταν υπεύθυνοι για προδοτικές ή άλλες πράξεις ενάντια στο ΔΣΕ τιμωρούνταν με κατάσχεση της περιουσίας τους ή των κοπαδιών τους. Το μέτρο της κατάσχεσης εφαρμοζόταν από τους αντάρτες σε βάρος οικογενειών λιποτακτών από το ΔΣΠ αλλά και σε άλλες οικογένειες για να αποτρέψουν τα παιδιά τους από το να παρουσιαστούν για τη θητεία τους στον Εθνικό Στρατό ή στη Χωροφυλακή.¹⁹³ Μερικά παραδείγματα: « Την πρωϊαν της παρ. Παρασκευής 200 συμμορίται προερχόμενοι εκ Πάρνωνος εισέβαλλον διαδοχικώς εις Αγ. Ανδρέαν, Καρακοβούνιον, Μεσ. Άστρος. Εις Αγ. Ανδρέαν ελήστευσαν και επυρπόλησαν οικίας εθνικοφρόνων. Εις Μεσ. Άστρος απήγαγον περί τα 50 άτομα, οικείους στρατευθέντων και ελεηλάτησαν καταστήματα και οικίες.»¹⁹⁴ και «... οι συμμορίται προέβησαν εις αντίποινα, πυρπολήσαντες τας οικίας των διαφυγόντων ή συλλαβόντες ομήρους τους γονείς των έσυραν εις τα όρη αγνοουμένης μέχρι στιγμής της τύχης των. Ούτω εις Νεστάνην ενέπρησαν αφού ελεηλάτησαν την οικίαν του Αθ. Μαριόλου, όστις διέφυγε των συμμοριτών παρά των οποίων είχε στρατολογηθή την 26 Απριλίου».¹⁹⁵ Επίσης: « εν των μεταξύ στα Καλάβρυτα είχαν πιάσει τον κουνιάδο του αδερφού μου. Αλλά αυτός, κοντά στο χωριό μας, δραπέτευσε απ' τους αντάρτες. Και νευρίασαν αυτοί. Έρχονται λοιπόν στο χωριό και του λεηλατούνε το σπίτι. Παίρνουν τα πρόβατά τους, τα βόδια τους... Το σπιτικό τους το ξεσήκωσαν όλο.»¹⁹⁶ Σε άλλη μια περίπτωση: «Το βράδυ ήρθε και ο υπόλοιπος λόχος με τον Κουτρουλάκη και μας είπαν ότι είχαν πάει στην Καρύταινα και πήρανε κάτι στάνες με πρόβατα αυτών που είχαν πάει με το στρατό».¹⁹⁷ Επίσης οι κατασχέσεις στρέφονταν και εναντίον όσων λόγω της αντίθεσής τους με τον αγώνα του ΔΣΕ είχαν αποχωρήσει από τα χωριά τους και είχαν προσφύγει σε μεγαλύτερες πόλεις ως ανταρτόπληκτοι: «Αυτός είχε πάει στον Πύργο, σαν ανταρτόπληκτος, είχε φύγει γιατί ήταν εναντίον των ανταρτών,...τα πήρανε γιατί πρόδιδε, γι' αυτό... και πήγαινε και [πρόδιδε] και ανθρώπους αθώους»¹⁹⁸ και «[Αυτοί] κατά κανόνα εγκατέλειπαν τα χωριά και φεύγανε, είτε γιατί κάνανε κάποιες πράξεις που ήταν ενάντια στο Δημοκρατικό Στρατό, είτε γιατί ήταν να στρατολογηθούν και φεύγανε. Εκεί, απάνω, πολλές φορές τους παίρναν ολόκληρη την κινητή περιουσία... Συνήθως αυτοί όλοι φεύγανε. Αυτά “ξεσηκώνανε” κατά κανόνα. Ήτανε πολύ προσεκτικοί. Πάρα πολύ προσεκτικοί δηλαδή. Κι όχι σε όλους. Έπρεπε να φτάσουν στο τελευταίο στάδιο. Να μην υπάρχει άλλη λύση για να πάνε να τους “ξεσηκώσουν”»¹⁹⁹.

Η σκληρότητα αυτών των μέτρων αλλά και τα συναισθήματα που προκαλούσαν στους αντάρτες αυτές οι καταστάσεις αποτυπώνονται στο παρακάτω απόσπασμα: «Η πρώτη μου σύγκρουση ήρθε μετά από λίγες μέρες, σ' ένα

¹⁹³ Μπρούσαλης, ό.π., σ.391

¹⁹⁴ Αλήθεια, 4/4/1948, σ.2

¹⁹⁵ Αλήθεια, 24/10/1948, σ.2

¹⁹⁶ Πριόβολος, ό.π., σ.372

¹⁹⁷ Βασιλόπουλος, ό.π., σ.60

¹⁹⁸ Συνέντευξη Ν. Κανελλόπουλου

¹⁹⁹ Συνέντευξη Δ. Παλαιολογόπουλου

“ξεσήκωμα” που πήγαμε να κάνουμε στα Χηνέικα καλύβια, έξω από το Μουλάτσι (Ελληνικό), όπου έμεναν 5-6 οικογένειες κτηνοτρόφοι. Ο ένας από αυτούς είχε δυο γιούς στρατιώτες και τρεις κόρες μικρές πίσω από είκοσι χρονών η πιο μεγάλη. Ειδοποίησαν (από το ΔΣΕ) τη μάνα τους να φύγουν τα παιδιά της από το στρατό, γιατί άμα δε φύγουν θα την τιμωρήσουμε... Έστειλαν λοιπόν (την ομάδα του Αργυρόπουλου) να τους πάρουμε όλα τα υπάρχοντα... Πήγαμε στο σπίτι κι άρχισε το ξεσήκωμα. Αρχίσαμε από τα τρόφιμα, ψωμί, σιτάρια κι ότι άλλο μπορεί να έχει το νοικοκυριό. Η μάνα με τα κορίτσια να σπαράζουν στο κλάμα. Πίστεψαν ότι το κακό θα περιοριστεί στα ψιλοπράγματα. Δυστυχώς έξω είχαν δέσει ένα βόδι τετράπαχο. Το πήραμε κι αυτό. Το μεγαλύτερο κακό έγινε όταν τους πήραμε καμιά 60ριά πρόβατα και μια γίδα μαρτίνα. Έκλαιγε η καρδιά μου μπροστά σ’ αυτή την κατάσταση. Τέσσερις γυναίκες έμεναν στους πέντε δρόμους, χωρίς μιας βραδιάς αλάτι.»²⁰⁰

Οι κατασχέσεις εξυπηρετούσαν διπλά το ΔΣΠ, αφ’ ενός τιμωρούνταν οι παραβάτες και οι φυγάδες και αφ’ ετέρου καλύπτονταν οι ανάγκες του ΔΣΠ σε τρόφιμα και σε άλλα είδη, τα οποία διαφορετικά ήταν υποχρεωμένοι να τα παρέχουν οι κάτοικοι που παρέμεναν στα χωριά τους, των οποίων η συντριπτική πλειοψηφία ήταν φτωχοί αγρότες. Την άχαρη ευθύνη των κατασχέσεων, την είχαν αναλάβει οι υπηρεσίες της επιμελητείας, με τη βοήθεια συνήθως της λαϊκής πολιτοφυλακής αλλά και των πολιτικών οργανώσεων. Αυτή η διαδικασία της κατάσχεσης ονομαζόταν «ξεσήκωμα» αλλά αρχικά από τους κατοίκους και έπειτα και από τους ίδιους τους αντάρτες χρησιμοποιήθηκε η λέξη «μπάχαλα».²⁰¹

²⁰⁰ Κωστόπουλου, ό.π., σ.181

²⁰¹ Παλαιογλόπουλος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος...*, ό.π., σ.103-104

7.1 Οι Επιτάξεις

Ο Νόμος αριθ. 8 *Για τις επιτάξεις της ΠΔΚ* αναφερόταν στο δικαίωμα των στρατιωτικών μονάδων να προβαίνουν σε επιτάξεις διαφόρων ειδών για τις ανάγκες τους. Σύμφωνα με αυτόν, όλες οι επιτάξεις που γίνονταν από στρατιωτικές μονάδες αναγνωρίζονταν σα δημόσιο χρέος και θα εξοφλούνταν μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες. Έκτακτες επιτάξεις θεωρούνταν όσες δεν περιλαμβάνονταν στις κανονικές εισπράξεις από εισφορές ή φορολογίες ή από κατασχέσεις περιουσιών που ανήκαν σε προδότες. Υπήρχε πρόβλεψη, όταν σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, επιτάσσονταν ορισμένα είδη από τον πληθυσμό, αυτό να γίνεται σε συνεννόηση με το τοπικό Λαϊκό συμβούλιο, παρουσία του προέδρου του συμβουλίου ή του αναπληρωτή του. Στην περίπτωση αυτή έπρεπε να συντάσσεται πρακτικό επίταξης από το διοικητή και τον πολιτικό επίτροπο της μονάδας που την έκανε, το οποίο έπρεπε να υπογραφεί από τους ίδιους και τον πρόεδρο του συμβουλίου ή τον αναπληρωτή του. Στο πρακτικό έπρεπε να καταγραφούν λεπτομερώς τα επιταγμένα είδη και η αξία τους και να δοθεί αντίγραφο στον δικαιούχο. Έπρεπε επίσης να γράφεται ότι η ΠΔΚ αναγνώριζε σα δημόσιο χρέος την αξία των ειδών που επιτάχθηκαν και ότι αναλάμβανε την υποχρέωση να εξοφλήσει το χρέος μόλις θα το επέτρεπαν οι συνθήκες. Χωρίς το πρακτικό η επίταξη θεωρούνταν παράνομη και ο ενδιαφερόμενος μπορούσε να την αρνηθεί.²⁰²

Για μια περίπτωση επίταξης μας πληροφορεί και η εφημερίδα *Αλήθεια*: «... οι συμμορίται του Χρυσοβιτισίου... αφήρεσαν τα φορτηγά ζώα από τους ιδιοκτήτες, των οποίων τα τέκνα εστρατεύθησαν και υπηρετούν εις τάγματα Εθνοφρουράς. Έδωσαν εις τους ιδιοκτήτες από μίαν απόδειξιν και τους υπεσχέθησαν ότι θα τα αποδώσουν ευθύς ως οι στρατευθέντες οικείοι των εγκαταλείψουν τον “φασιστικόν στρατόν”.»²⁰³ Μια άλλη μαρτυρία: «Οι ομάδες έφυγαν μπροστά, αλλά εγώ έμεινα ημιονηγός με άλλα τέσσερα παιδιά. Φορτώσαμε τα ζώα το βραδάκι, και ξεκινήσαμε. Κι αφού περάσαμε το Λάδωνα στο Πήδημα, μιάμιση ώρα νύχτα περίπου φτάσαμε στα Τρόπαια... Τα ζώα τα παρέδωσα στην ασφάλεια επί αποδείξει να τα στείλουν πάλι στη Βάχλια.»²⁰⁴

Οι συνεχείς ελλείψεις σε είδη πρώτης ανάγκης και σε άλλα απαραίτητα είδη αλλά και οι συνθήκες του πολέμου προξενούσαν, κάποιες φορές, διαφορετικά επίπεδα αξιολόγησης της συγκεκριμένης πρακτικής από τα στελέχη του ΔΣΠ: «Ήταν και ένα μαγαζί και ξύπνησε ο ιδιοκτήτης του και με έστειλε ο Τηλέμαχος να πάρω τσιγάρα και ρέγκες και του είπα “με τι λεφτά;” Και μου λέει να του υπογράψω απόδειξη με το όνομα καπετάν Καραφωτιάς.»²⁰⁵

²⁰² Νόμοι ΠΔΚ, σ.49

²⁰³ *Αλήθεια*, 4/4/1948, σ.2

²⁰⁴ Παλαιοιολόγπουλος, *Το Λαϊκό...*, ό.π., σ.65

²⁰⁵ Βασιλόπουλος, ό.π., σ.98

8. Η Λαϊκή Πολιτοφυλακή

Με την απόφαση Αρ. 10 και έχοντας υπόψη την ανάγκη να περιφρουρηθεί και να εξασφαλιστεί η τάξη στις ελεύθερες περιοχές αλλά και για να ενισχυθεί το έργο του Δημοκρατικού Στρατού, το Γενικό του Αρχηγείο προχώρησε στην ίδρυση του σώματος της Λαϊκής Πολιτοφυλακής που ορίστηκε ως ένοπλο σώμα με στρατιωτική ιεραρχία και υπαγόταν στο Γενικό Αρχηγείο του ΔΣΕ. Αργότερα με το Νόμο αριθ. 2 *Για την υπαγωγή της Λαϊκής Πολιτοφυλακής στο Υπουργείο Εσωτερικών* της ΠΔΚ μετά την ίδρυσή της, η Πολιτοφυλακή υπάχθηκε απ' ευθείας στο υπουργείο των Εσωτερικών.²⁰⁶

Σκοπός της Λαϊκής Πολιτοφυλακής ήταν η φρούρηση των ελευθεριών και των δικαιωμάτων των πολιτών, σύμφωνα με τις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας, όπως αυτές είχαν διακηρυχτεί με τις καταστατικές διατάξεις του ΓΑ του ΔΣΕ. Η Πολιτοφυλακή επιφορτιζόταν με την περιφρούρηση της εσωτερικής ησυχίας, της τάξης και της ασφάλειας. Αναλάμβανε να προστατεύει τη ζωή, την τιμή και την περιουσία του κάθε πολίτη και την εργασία από τις παραβιάσεις της ανάλογης νομοθεσίας. Επίσης αναλάμβανε να βοηθάει τα Λαϊκά Συμβούλια στην αντιμετώπιση των βιοτικών και των άλλων αναγκών του λαού και γενικά να ενεργεί για την τήρηση των νόμων και των αποφάσεων του Γενικού Αρχηγείου αλλά και των αποφάσεων των οργάνων της πολιτικής εξουσίας, δηλαδή των Λαϊκών Συμβουλίων και των Λαϊκών Δικαστηρίων. Η Πολιτοφυλακή είχε υποχρέωση να προστατεύει όλους τους πολίτες χωρίς διάκριση πολιτικών φρονημάτων. Έπρεπε να καταδιώκει κάθε φασιστική ενέργεια, οργάνωση και δράση, κάθε προσπάθεια που αποσκοπούσε στη διαίρεση του ελληνικού λαού, κάθε κίνηση και ενέργεια για φυλετική διαίρεση και γενικά κάθε ξενόδοουλη και σωβινιστική προπαγάνδα. Επίσης να καταδιώκει κάθε αντεθνική κατασκοπεία και να αναφέρει αρμόδια πληροφορίες για κινήσεις του εχθρού και των οργάνων του. Η δράση της Λαϊκής Πολιτοφυλακής έπρεπε να είναι και προληπτική και κατασταλτική.

Η οργανωτική συγκρότηση της Πολιτοφυλακής ξεκινούσε από τη Διεύθυνση Λαϊκής Πολιτοφυλακής του Γενικού Αρχηγείου, περνούσε στις αντίστοιχες Διευθύνσεις στα Αρχηγεία Περιοχών ή στις Μερarchίες και στη συνέχεια, ανάλογα με τις ανάγκες κάθε περιοχής, διακλαδιζόταν σε Διοικήσεις, Υποδιοικήσεις και Τμήματα Λαϊκής Πολιτοφυλακής. Η ιεραρχία της ήταν αντίστοιχη με εκείνη του Δημοκρατικού Στρατού. Η κατάταξη στην Πολιτοφυλακή ήταν εθελοντική, μονοετής και μπορούσε να ανανεωθεί μόνο αν θεωρούνταν ευδόκιμη. Μπορούσαν να υπηρετήσουν σε αυτή άντρες και γυναίκες από 18-40 ετών ικανοί να φέρουν όπλο και να ασκούν την υπηρεσία τους. Επίσης, οι θέσεις των στελεχών και των οπλιτών της μπορούσαν να συμπληρωθούν με μετάταξη ή και με προσωρινή απόσπαση από τις

²⁰⁶ Νόμοι της ΠΔΚ, ό.π., σ.14

τάξεις του Δημοκρατικού Στρατού.²⁰⁷ Μπορούμε γενικά να πούμε ότι η Λαϊκή Πολιτοφυλακή αποτελούσε σώμα ταυτόχρονα αστυνομικό, διοικητικό, πολιτικό και στρατιωτικό με την έννοια του στατικού στρατού σε καθήκοντα φρουράς. Συχνά αντικαθιστούσε τις απύσυχες πολιτικές οργανώσεις ενώ στήριζε τις αρχές της ΠΔΚ και των εκπροσώπων της στην Πελοπόννησο.²⁰⁸

Η Λαϊκή Πολιτοφυλακή Πελοποννήσου ιδρύθηκε το Μάη του 1948 και ο αριθμός των πολιτοφυλάκων κάθε τμήματος ξεκινούσε από 5-6 άτομα, φτάνοντας τους 20-25 ανάλογα με τις ανάγκες κάθε περιοχής. Σε κάθε νομό υπήρχε Διοίκηση Πολιτοφυλακής και σε κάθε επαρχία Υποδιοίκηση ενώ κάθε Τμήμα είχε υπό την ευθύνη του 3-5 χωριά. Διοικητής της Λαϊκής Πολιτοφυλακής Πελοποννήσου ήταν ο Ηλίας Κιαπές (Μπαρμπαλιάς) από το Ραψομάτι Μεγαλόπολης που στο ΔΣΠ έφερε το βαθμό του αντισυνταγματάρχη. Ήταν συνηθισμένο επικεφαλής των τμημάτων της Πολιτοφυλακής να είναι πρώην χωροφύλακες που μετέφεραν στις νέες συνθήκες την προηγούμενη εμπειρία τους. Σε περιπτώσεις μαχών, οι πολιτοφύλακες αναλάμβαναν να ενισχύσουν τις δυνάμεις του ΔΣΠ, κάτι που προβλεπόταν και από τη νομοθεσία της ΠΔΚ.²⁰⁹

Η Λαϊκή Πολιτοφυλακή συνεργαζόταν με τις υπόλοιπες υπηρεσίες του ΔΣ, με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με τα Λαϊκά Δικαστήρια (αντιπρόσωποί της παραβρίσκονταν και στα Στρατοδικεία που καταδίκαιζαν πολίτες και πολλές φορές μετατρέπονταν σε μάρτυρες υπερασπίσεως²¹⁰), με τα Κέντρα Πληροφοριών (ενημέρωναν με συνδέσμους τα Αρχηγεία για τις κινήσεις του κυβερνητικού στρατού) και με την Επιμελητεία: «Ο ίδιος [ο διοικητής της Πολιτοφυλακής]... καλεί τους κατοίκους να δηλώσουν την παραγωγή καρυδιών και φασολιών. “Όποιος δεν συμμορφωθεί με τις διαταγές της Δημοκρ. Κυβέρνησης θα υποστή τις κυρώσεις του Δημοκρατικού Στρατού”»²¹¹ και «Όσον αφορά την συμμοριακή δραστηριότητα, εγνώσθη ότι πολιτοφύλακες εισελθόντες εις Χαλανδρίτσαν ειδοποίησαν τους κατοίκους όπως ετοιμάσουν τον “εις είδος φόρον της παραγωγής” των ίνα τον παραλάβη την προσεχή Κυριακή ο “Δημοκρατικός στρατός”».²¹² Αναλάμβανε πολλές φορές την ευθύνη της επιστράτευσης: «Κατόπιν αυτού ομάδες της πολιτοφυλακής εγκατασπαρείσαι εις τα διάφορα χωριά των δήμων Τριταίας, Δύμης και εις ολόκληρον σχεδόν την ορεινήν περιοχήν των Καλαβρύτων εκοινοποίησαν προς τους κατοίκους “διαταγήν” του “αρχηγείου Πελοποννήσου” την οποίαν και ετοιχοκόλλησαν και δια της οποίας επιστρατεύονται άπαντες οι νέοι από ηλικίας 18 έως 30 ετών οίτινες και υποχρεούνται να παρουσιασθούν εις τα

²⁰⁷ Πράξεις και Αποφάσεις Β', σ.8-10

²⁰⁸ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ.577

²⁰⁹ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.275-276, Παλαιοιολογόπουλος, Ο Εμφύλιος..., ό.π., σ.92-93

²¹⁰ Στο Πριόβολος, ό.π., σ.433-436 υπάρχει περιγραφή των προσπαθειών ενός Πολιτοφύλακα να υπερασπιστεί κατηγορούμενους συγχωριανούς του, που όπως αποδείχτηκε μετά τα «χρόνια του φόβου» είχαν όντως κάνει την ενέργεια για την οποία είχαν κατηγορηθεί από το Δημοκρατικό Στρατό.

²¹¹ Αλήθεια, 31/10/1948, σ.2

²¹² Νεολόγος, 17/9/1948, σ.4

“ορισθησόμενα κέντρα επιστρατεύσεως”²¹³, της εύρεσης λιποτακτών: «Σας αναφέρω σχετικά με την εντολή που μου δώσατε για την εξεύρεση του αυτόμολου αντάρτη Γεωργίου Δημόπουλου από το χωρίο Μάζι. Αυτός δεν εμφανίστηκε πουθενά χθες καθ’ όλην την ημέρα, τόσον αυτός όσο και η οικογένειά του.»²¹⁴ της ενημέρωσης για τη λειτουργία της Λαϊκής Παιδείας: «Ο Διοικητής της Λαϊκής Πολιτοφυλακής Καρυταίνης, Χρήστος, απευθύνει την κατωτέρω διαταγήν προς τους “Πατριώτες” : “Απαγορεύεται η φοίτηση μαθητών σε Γυμνάσια που είναι σε εχθρικές βάσεις. Κάνω γνωστό ότι λειτουργούν τα Λαϊκά Γυμνάσια Ανδριτσαίνης και Τροπαίων, τα οποία είναι πλήρη με προσωπικό εξάριετο και καταρτισμένο με άρτια επιστημονική μόρφωση. Άδειες δεν δίνουμε σε καμμία περίπτωση για το λόγο αυτό και οι παραβάτες θα τιμωρηθούν αυστηρά. Τα παιδιά σας στα Λαϊκά Γυμνάσια!”»

Εκτός από τη συγκέντρωση και τη διαβίβαση πληροφοριών, στα καθήκοντα της Πολιτοφυλακής ήταν και η έκδοση αδειών εισόδου στις πόλεις. Οι πολιτοφύλακες, που δεν κινούνταν πάντα σε φιλικά χωριά, αλλά αντίθετα πολλές φορές βρίσκονταν σε μέρη που δεν τους πρόσφεραν ιδιαίτερη ασφάλεια, φιλοξενούνταν για φαγητό «εκ περιτροπής» σε διαφορετικά σπίτια. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τη νύχτα κοιμούνταν στην ύπαιθρο αλλάζοντας τακτικά σημείο κατάλυσης.²¹⁵ Με τη συνοδεία πολιτοφυλάκων διέσχισε τα βουνά της Πελοποννήσου ο Κένεθ Μάθιους σχεδόν σε όλη τη διαδρομή από τις Μυκήνες μέχρι τη Δίβρη και από εκεί μέχρι το Σταροχώρι Αχαΐας όπου αφέθηκε ελεύθερος από τους αντάρτες.

Η Πολιτοφυλακή εξασφάλιζε, εκτός των άλλων, νησίδες παρουσίας του ΔΣΠ όταν οι υπόλοιπες δυνάμεις μετακινούνταν για να πάρουν μέρος σε επιχειρήσεις ή για να αποφύγουν τις συγκρούσεις με τις δυνάμεις του ΕΣ. «Κατά τας συγκεντρωθείσας χθες ενταύθα πληροφορίας από τινών ημερών αι συμμαριακαί ομάδες αποσυρθείσαι κατά το μέγιστον αυτών μέρος εκ της περιοχής μας... παρουσιάζουν έντονον δραστηριότητα προπαρασκευής, ενώ αι εναπομείνουσαι εις την ορεινήν περιοχήν των Καλαβρύτων ιδίως ομάδες “αυτοαμύνης” και “πολιτοφυλακής” έλαβον εντολάς προς ενέργειαν στρατολογίας...»²¹⁶

Η πολλαπλότητα των καθηκόντων της Πολιτοφυλακής, σε κάποιες περιπτώσεις τουλάχιστον, οδήγησε σε μη αναμενόμενα αποτελέσματα: «Η κατάσταση της Πολιτοφυλακής του τμήματος Φαρών –έδρα το Λεόντιο- ήταν μια περίεργη περίπτωση. Ξεκινήσαμε σαν Πολιτοφυλακή, αλλά γίναμε μετά καθοδηγητές. Και μετά γίναμε σαν περιοδεύων θίασος. Καμιά σχέση με την αποστολή που πήραμε στην αρχή. Επήγαμε σαν χωροφύλακες. Τελικά ούτε ασχοληθήκαμε με τέτοια περιστατικά: να πιάσουμε κανέναν, ή να χτυπήσω έναν, ή να κατοικήσω σε κάποιον.»²¹⁷

²¹³ Νεολόγος Πατρών, 7/9/1948, σ.4

²¹⁴ Αλήθεια, 26/6/1949, σ.1

²¹⁵ Σβώλου Θανάση, Αντάρτης στα βουνά του Μωριά, Αθήνα 1990, σ. 82

²¹⁶ Νεολόγος, 1/8/1948, σ.6

²¹⁷ Πριόβολος, ό.π., σ.431

9. Οι υπόλοιπες υπηρεσίες

Οι πολύπλευρες ανάγκες ενός στρατού, όπως ο ΔΣΕ, αλλά πολύ περισσότερο εκείνες του πολέμου επέβαλλαν τη δημιουργία μιας σειράς ενισχυτικών αλλά και υποστηρικτικών μηχανισμών. Υπήρξε, δηλαδή η δημιουργία κάποιων σωμάτων που θα μπορούσαν να βελτιώσουν ποιοτικά το Δημοκρατικό Στρατό και να ενισχύσουν την παρατακτή του δύναμη, όπως η Σχολή Αξιωματικών και η Σχολή Υπαξιωματικών αλλά και η δημιουργία μιας σειράς ειδικών σωμάτων, που ανήκαν στη μη παρατακτή δύναμη, όπως τα Κέντρα Πληροφοριών, οι Διαβιβάσεις, η Ιατρική Σχολή και τα νοσοκομεία.

9.1 Η Σχολή Αξιωματικών

Η Σχολή Αξιωματικών του ΔΣΠ είχε έδρα το μοναστήρι που βρίσκεται βορειοδυτικά του χωριού Λαμπεία (Δίβρη) Ηλείας. Ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1948, ως ανάγκη τόσο στην αριθμητική ανάπτυξη του ΔΣΠ όσο και στο έτσι και αλλιώς υπαρκτό πρόβλημα έλλειψης αξιωματικών. Διευθυντής της ήταν ο Κώστας Κανελλόπουλος από το χωριό Καλλιρόη (Μπούγα) Μεσσηνίας, αντισυνταγματάρχης του ΔΣΠ, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων. Στη Σχολή διδασκόταν στρατιωτική τακτική και γεωγραφία και φοίτησαν περίπου 130 αντάρτες και αντάρτισσες με κυριότερο κριτήριο για την επιλογή τους τις επιδόσεις τους στις μάχες μετά από πρόταση των αξιωματικών των μονάδων τους.²¹⁸ Από τον τοπικό τύπο μαθαίνουμε: « Κατά το τελευταίον 10ήμερον οι λυμαινόμενοι την επαρχίαν Ολυμπίας συμμορίται ανέπτυξαν ζωηρότητα προς βιαίαν στρατολογίαν των αποφοίτων Γυμνασίου νέων της περιοχής ταύτης. Προς τούτοις επιδίδουν ειδοποιητήρια με σχετικών απόσπασμα διαταγής του Μάρκου κατά τα οποία «καλούνται να φοιτήσουν εις την Σχολήν Εφέδρων Αξιωματικών που έγινε και λειτουργεί εις Καρυές Ολυμπίας».²¹⁹

9.2 Η Σχολή Υπαξιωματικών

Η Σχολή υπαξιωματικών πραγματοποιήθηκε στο Μαίναλο, στην περιοχή μεταξύ Στεμνίτσας και Χρυσοβιτσίου για έναν περίπου μήνα, από τα τέλη Ιουλίου μέχρι τα τέλη Αυγούστου του 1948. Διοικητής της και υπεύθυνος των μαθημάτων ήταν ο Αλέκος Τσουκόπουλος που στο διάστημα αυτό εκπαιδευσε περίπου 40 αντάρτες και αντάρτισσες.²²⁰

²¹⁸ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.291, Μπρούσαλης, ό.π., σ.430

²¹⁹ Αλήθεια, 28/11/1948, σ.2

²²⁰ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.292, Μπρούσαλης, ό.π., σ.429

9.3Τα Κέντρα Πληροφοριών

Τα Κέντρα Πληροφοριών (ΚΠ) είχαν ως κύρια αποστολή τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τη θέση, τη δύναμη και τις κινήσεις του αντιπάλου και λειτουργούσαν επίσης, ως σημεία στήριξης της επικοινωνίας, της μετακίνησης, του εφοδιασμού και της προστασίας μεμονωμένων αγωνιστών. Σε κάθε Κέντρο ανήκαν συνήθως 3-4 ένστολοι (οι λεγόμενοι Καπαπίτες, από τα αρχικά της υπηρεσίας) με επικεφαλής κάποιον αξιωματικό ή υπαξιωματικό που συνήθως για διάφορους λόγους (τραυματισμός, αναπηρία κλπ) δεν μπορούσε να ενισχύσει την παρατακτή δύναμη. Εκτός από τους ένστολους μπορούσαν να υπάρχουν και άλλα άτομα επιφορτισμένα με το καθήκον της συγκέντρωσης και της αποστολής πληροφοριών. Το συντονισμό του δικτύου των Κέντρων Πληροφοριών είχε ο Λυκούργος Γιαννούκος (Μετερίζης), ταγματάρχης του ΔΣΠ, από τους Αγίους Αναργύρους (Ζούπαινα) Λακωνίας.²²¹

9.4 Οι Διαβιβάσεις

Οι Διαβιβάσεις του ΔΣΠ, λειτούργησαν, όπως και οι υπόλοιπες υπηρεσίες του, με βασικές ελλείψεις σε μέσα επικοινωνίας. Για την επικοινωνία τους, αλλά και για την επικοινωνία με τα ανώτερα κλιμάκια του ΔΣΕ, οι αντάρτες της Πελοποννήσου χρησιμοποίησαν τους συνδέσμους που διακρίνονταν σε συνδέσμους Μεραρχίας με τα Αρχηγεία, σε συνδέσμους Αρχηγείου προς Αρχηγείο, σε συνδέσμους Τάγματος προς Τάγμα και σε συνδέσμους λόχου προς λόχο, τις γιάφκες, που διακρίνονταν σε γιάφκες Αρχηγείων και σε γιάφκες Κλιμακίων ή Δικτύων Πληροφοριών, τα τηλέφωνα που υπήρχαν και στα 5 Αρχηγεία και τους ασυρμάτους, που εκτός από τον ένα που έφερε η αποστολή Γκιουζέλη προέρχονταν από λάφυρα από τον αντίπαλο.²²² Υπεύθυνος της υπηρεσίας των ασυρμάτων ήταν ο ταγματάρχης Δημήτρης Κονδύλης από την Αρχαία Ολυμπία. (Βλ. Παράρτημα, φωτ. 10) Σύνδεσμοι υπήρχαν και σε όλα τα χωριά για να μεταφέρουν, ως ζωντανό τηλέφωνο, διαδοχικά, από χωριό σε χωριό, τα μηνύματα των μονάδων και των υπηρεσιών του ΔΣΠ. Σε κάθε χωριό οριζόταν κάθε μέρα ένας υπεύθυνος για τους συνδέσμους, που όταν χρειαζόταν όριζε, με τη σειρά του, ποιος θα αναλάβει τη σχετική υπηρεσία.²²³ Αυτοί οι σύνδεσμοι μπορούσαν να λειτουργούν και ως κανονικοί ταχυδρόμοι αφού μετέφεραν επιστολές και δέματα κυρίως μεταξύ των ανταρτών και των οικογενειών τους, αλλά και κάποιες φορές μεταξύ πολιτών. Αυτή η επικοινωνία, όπως και όλη η δραστηριότητα των συνδέσμων γινόταν μέσω των τοπικών υπεύθυνων του ΚΚΕ ή του Λαϊκού Συμβουλίου.²²⁴

²²¹ Λέφας, ό.π., τ. Α', σ.273-274

²²² Στο ίδιο, σ.274-275

²²³ Συνέντευξη Ν. Κανελλόπουλου

²²⁴ Συνέντευξη Δ. Παλαιογλόπουλου

9.5 Η Υγειονομική Υπηρεσία

Η Υγειονομική Υπηρεσία αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα²²⁵. Καθώς δεν υπήρχε η δυνατότητα της μεταφοράς των τραυματιών, όπως γινόταν στη Β. Ελλάδα, οι τραυματίες και οι ασθενείς είχαν πολύ περισσότερες πιθανότητες να πεθάνουν ή στην καλύτερη περίπτωση, να μείνουν ανάπηροι. Τα νοσοκομεία στήνονταν σε σπηλιές και σε δάση ενώ οι επεμβάσεις γίνονταν στο ύπαιθρο και οι τραυματίες έπρεπε να μετακινούνται συνέχεια ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες και με την εξέλιξη των μαχών και των επιχειρήσεων. Πολλές φορές, μετά από μάχη και μέσα στη βιασύνη της αποφυγής συγκρούσεων με το στρατό, οι τραυματίες κρύβονταν σε σπηλιές και υπόγειες κρύπτες, με ελάχιστη βοήθεια και φάρμακα, περιμένοντας τους συντρόφους τους να επιστρέψουν για να τους μεταφέρουν σε ασφαλή σημεία εφ' όσον, βέβαια, δεν είχαν στο μεταξύ εντοπιστεί και εκτελεστεί από τους παραστρατιωτικούς ή από άντρες του εθνικού Στρατού.²²⁶

Οι καθολικές ελλείψεις σε εργαλεία και υλικά οδηγούσαν τους γιατρούς του ΔΣΠ σε διάφορα τεχνάσματα για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα. Ο γιατρός Νίκος Μάστορης στον Πάρνωνα, για να εξασφαλίσει βαμβάκι, ξήλωνε τα παπλώματα και μετά το έβραζε καλά για να αποστειρωθεί, ενώ ο εμπειρικός γιατρός Λυγκίδης στον Ταΰγετο, έφτιαχνε ξύλινα χειρουργικά εργαλεία από ρείκι.²²⁷ Το αναρρωτήριο του Αρχηγείου Ταυγέτου βρισκόταν στο συνοικισμό Ρίντομο της κοινότητας Πηγαδίων που κατοικούνταν μόνο το καλοκαίρι. Τα σπίτια του χωριού ήταν χτισμένα με σκέτη πέτρα χωρίς λάσπη και σκεπασμένα με πέτρινες πλάκες.²²⁸ Ειδικά για την πρώτη περίοδο ανάπτυξης του ΔΣΠ, έχουν περιγραφεί περιστατικά, για τα οποία είναι δύσκολο να πει κανείς αν η ευρηματικότητα των ανταρτών οφειλόταν στην αφέλεια ή στην απελπισία τους ή απλά στην επίγνωση της κατάστασής τους: αφαίρεση γλώσσας, πιθανότατα σε γαγγραινώδη κατάσταση, με λίγο οινόπνευμα και ένα ψαλίδι²²⁹ ή βεντούζες με τα περιβόητα κονσερβοκούτια.²³⁰

Αργότερα, στήθηκαν υποτυπώδη νοσοκομεία σε διάφορα σημεία των ορεινών όγκων της Πελοποννήσου, μέσα σε καλύβες και σπηλιές, που λειτουργούσαν σε άθλιες συνθήκες. Η περιγραφή για το νοσοκομείο του Αρχηγείου Μαινάλου είναι χαρακτηριστική: «Στον Ταΰγετο και τον Πάρνωνα είχαν οργανωθεί κρυφά νοσοκομεία, πριν από ένα χρόνο περίπου. Εμείς το οργανώσαμε μετά τη μάχη στα

²²⁵ Γενικά για την υγειονομική υπηρεσία του ΔΣΕ, βλ. Σακελλαρίου Νώντας, *Το Υγειονομικό του Δημοκρατικού Στρατού*, Αφοί Τολίδη, Αθήνα χ.χ.

²²⁶ Μαραντζίδης, *Δημοκρατικός Στρατός...*, ό.π., σ.112. Για την περιπέτεια μιας ομάδας τραυματιών μετά τη μάχη των Καλαβρύτων βλ. Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.625-653

²²⁷ Κάποια φορά, για να στερεώσει το χέρι ενός τραυματία με κάταγμα στην ωμοπλάτη, ο Ν. Μάστορης χρησιμοποίησε ένα κόσκινο. Το τοποθέτησε ανάμεσα στα πλευρά και στο μπράτσο με τέτοιο τρόπο, που φαινόταν ότι ο τραυματίας κρατούσε το κόσκινο γεμάτο και πρόσεχε μήπως χυθεί το περιεχόμενό του. Παρ' όλη την ταλαιπωρία του, ο τραυματίας γελούσε και ο ίδιος με την ορθοπεδική ευρεσιτεχνία του γιατρού. Βλ. Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.837

²²⁸ Κριμπάς Γρηγόρης, *Χρυσούλα*, χ.ε., Αθήνα 2009, σ.80

²²⁹ Παπακωνσταντίνου, τ. Α', ό.π., σ.585

²³⁰ Μπρούσαλης, ό.π., σ.158

Τρόπαια. Ήταν ένα πρόχειρο νοσοκομείο μέσα στο βάθος του δάσους. Δεν το ήξεραν παρά μόνο δυό – τρεις. Είχε όμως αποθέματα, φάρμακα και τροφές καθώς και μερικά εργαλεία. Ήταν σκεπασμένο με σαΐσματα και τσιγκόφυλλα, για τη βροχή».²³¹ Από την ίδια πηγή περιγράφεται το νοσοκομείο που είχε στηθεί στο χωριό Βάχλια μετά τη μάχη στα Καλάβρυτα: «Το νοσοκομείο μας ήταν ένα μεγάλο χωριάτικο σπίτι με δύο μεγάλα δωμάτια που είχαν στήσει δέκα κρεβάτια κοντά κοντά. Τα κρεβάτια ήταν σανίδες και τρίποδα. Για στρώματα είχαν σαΐσματα από γίδινο μαλλί... Τα ιατρικά εργαλεία ήταν σε μια караβάνα που τα έβραζαν στο τζάκι πριν από κάθε αλλαγή. Μια σκάφη ξύλινη και ένα καζάνι, ήταν για το μπάνιο μας.»²³²

Μετά τη μάχη στο χωριό Βάγγο, στις 3 Μάρτη 1948, όταν μεταξύ των αιχμαλώτων στρατιωτών που προσχώρησαν στο ΔΣΠ, ήταν και ο γιατρός Νίκος Ζωγράφος, η ιατρική υπηρεσία αναβαθμίστηκε και ιδρύθηκε νοσοκομείο με έδρα τα χωριά Σπάθαρι, Μοναστηράκι και Κοντοβάζαινα, το οποίο στη διάρκεια της λειτουργίας του εξυπηρέτησε εκατοντάδες τραυματίες αντάρτες αλλά και πολλούς από τους κατοίκους της γύρω περιοχής. Το καλοκαίρι του 1948, στις εγκαταστάσεις του νοσοκομείου λειτούργησε και Ιατρική Σχολή,²³³ με σκοπό να εκπαιδεύσει, έστω και με τις στοιχειώδεις γνώσεις, εξειδικευμένο προσωπικό για τις ανάγκες των αντάρτικων μονάδων. Από την Ιατρική Σχολή αποφοίτησαν τρεις σειρές εκπαιδευμένου νοσηλευτικού προσωπικού που η κάθε μια είχε περίπου 30 άτομα.²³⁴

Όπως φαίνεται από τα δημοσιευμένα πρακτικά δίκης μελών και φίλων του ΔΣΠ που έγινε τον Ιούνιο του 1949, είχαν γίνει προσπάθειες για τη στρατολογία γιατρών που θα μπορούσαν να στελεχώσουν την υγειονομική υπηρεσία στην Πελοπόννησο: «Πράγματι εις τας 25 Οκτωβρίου 1947 πήγα και συνήντησα εκεί τον Μουλόπουλο με την Μαίρη Πεπονή. Με ρώτησε αν δέχομαι να κατέβω στις συμμορίες ως γιατρός και εγώ για να διασκεδάσω την φήμην ότι ο αδελφός μου ήτο “χαφιάς”, πράγμα όπερ έθετε εις κίνδυνον την ζωήν του, του είπα ότι δέχομαι.» Στην ίδια δίκη κατατέθηκε από συνεργάτη του Μουλόπουλου ότι ο ίδιος στις αρχές του 1948 μετακινήθηκε στην Αθήνα για να συνδεθεί «με εκείνον που στέλνει τους γιατρούς εις τας συμμορίας».²³⁵

²³¹ Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Α', σ.585

²³² Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.654

²³³ Βλ. Εμπρός, 20/8/1948, σ.4

²³⁴ Είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι η έδρα σε αυτές τις υπηρεσίες του ΔΣΠ δεν ήταν σε ένα σταθερό σημείο καθώς όλες οι μονάδες του ΔΣΠ (είτε πρόκειται για τα μάχιμα τμήματα, είτε για τέτοιου είδους βοηθητικές υπηρεσίες) μετακινούνταν διαρκώς ανάλογα με τις κινήσεις και με τις επιχειρήσεις του Εθνικού Στρατού. Έτσι, τα νοσοκομεία, η Ιατρική Σχολή αλλά και οι Σχολές Αξιωματικών και Υπαξιωματικών, το Λαϊκό Διδασκαλείο ακόμα και τα συνεργεία της Επιμελητείας, ειδικά σε περιπτώσεις εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του ΕΣ, ακολουθούσαν στους ελιγμούς τους τα μάχιμα τμήματα του ΔΣ. Είναι χαρακτηριστικό ότι το Λαϊκό Διδασκαλείο από τις 23/10/1948 μέχρι τις 21/12/1948 που τελείωσε τις σπουδές η δεύτερη σειρά είχε περάσει διαδοχικά από 20 περίπου χωριά της Γορτυνίας, των Καλαβρύτων και της Ηλείας. Βλ. Παλαιολογόπουλου, *Το Λαϊκό...*, ό.π., σ.51-67

²³⁵ Αλήθεια, 12/6/1949. Όπως αναφέρουν οι μάρτυρες στη συγκεκριμένη δίκη, από τους τρεις γιατρούς που προσεγγίστηκαν τελικά κανένας δε μπόρεσε ή δε θέλησε να φτάσει στην

9.6 Η γιορτή για τα δίχρονα του ΔΣΕ

Στις 28 Οκτώβρη 1948 πραγματοποιήθηκε στη Δίβρη γιορτή για τα δύο χρόνια από την ίδρυση του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού. Στο χωριό που βρίσκεται στις παρυφές του Ερυμάνθου, συγκεντρώθηκαν όλα τα τμήματα που είχαν πάρει μέρος στη μάχη της Ζαχάρως μερικές μέρες νωρίτερα και ακόμη τρεις λόχοι των Αρχηγείων Μαινάλου, Αργολιδοκορινθίας και Αχαΐας – Ηλείας. Όπως αφηγήθηκε λίγο αργότερα ο Κ. Καζάντζη: «Όταν φτάσαμε στη Δίβρη βρεθήκαμε σε μεγάλη συγκέντρωση ανταρτών. Θα ήταν πάνω από 1000 σκορπισμένοι στο δάσος και κατασκηνωμένοι. Ψήναν πρόβατα και γίδια, πίναν κρασί και γλεντοκοπούσαν. Τα αντάρτικα τραγούδια παίρναν και δίνουν. Βούιζε ο τόπος».²³⁶ Σύμφωνα με άλλες μαρτυρίες ανταρτών που ήταν παρόντες: «Τότε γιορτάζαμε τα δίχρονα του Δ.Σ. και μαζευτήκαμε εκεί γύρω κοντά δυόμισι χιλιάδες αντάρτες. Παρουσιάσαμε μια εντυπωσιακή εικόνα ενός άρτια οργανωμένου τακτικού στρατού. Στη Δίβρη έγινε το πολιτιστικό μέρος του προγράμματος. Χοροί, φαγοπότι, γλέντι. Συμμετείχαν και όλοι οι κάτοικοι του χωριού. Και δε μιλάμε για κανένα χωριουδάκι, αλλά για μια μεγάλη κωμόπολη. Η διασκέδαση είχε τέτοιο παλμό που άφησε εποχή.» και «Κάναμε εντυπωσιακές γιορτές και μια πολύ πετυχημένη παρέλαση».²³⁷

Ο εορτασμός ήταν διήμερος, επεκτάθηκε και στις 29 Οκτώβρη και περιλάμβανε όλη την τυπική διαδικασία όπως συνηθίζεται ακόμα και σήμερα σε τέτοιες περιπτώσεις. Προηγήθηκε δοξολογία, ακολούθησαν ομιλίες και καταθέσεις στεφανιών, διαβάστηκε η Ημερήσια Διαταγή του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ και στη συνέχεια έγινε παρέλαση τμημάτων του ΔΣΠ ενώ η γιορτή ολοκληρώθηκε στην πλατεία του χωριού με θεατρικές παραστάσεις από τους σπουδαστές του Λαϊκού Διδασκαλείου, της Σχολής Αξιωματικών και από το θεατρικό όμιλο της Δημοκρατικής Νεολαίας. Στη γιορτή πήραν μέρος αντιπροσωπείες της τοπικής αυτοδιοίκησης πολλών χωριών της περιοχής και μαθητές των Δημοτικών Σχολείων.²³⁸ (Βλ. Παράρτημα, φωτ. 11 και 12)

Πελοπόννησο. (Θυμίζουμε επίσης ότι ο Μουλόπουλος ήταν ο κυβερνητικός αντιπρόσωπος του ΔΣΕ στην Πελοπόννησο)

²³⁶ *Εμπρός*, 19/1/1950, σ.4. Ο Κότσο Καζάντζη ήταν Αλβανός υπολοχαγός που βρέθηκε στην Πελοπόννησο συνοδεύοντας το καΐκι με τον οπλισμό που τελικά βυθίστηκε στο Φωκιανό Αρκαδίας. Από τότε παράμεινε στην Πελοπόννησο προσκολλημένος στο Αρχηγείο του ΔΣΠ. Μετά το θάνατο του Γκιουζέλη συνελήφθη και στις αρχές του 1950 δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Εμπρός* για δύο περίπου μήνες, κείμενο βασισμένο σε, πιθανότατα κατευθυνόμενες, αφηγήσεις του. Στο τέλος του ίδιου έτους καταδικάστηκε σε θάνατο με την κατηγορία της κατασκοπίας.

²³⁷ Κριμπά, *Εμφύλιος...*, ό.π., σ.220

²³⁸ Για τη γιορτή για τα δίχρονα του ΔΣΕ βλ. Καμαρινός, ό.π., σ.494-502 και Μπρούσαλης, ό.π., σ.492-493

10. Ανάμεσα σε δύο εξουσίες

Για ένα διάστημα, κυρίως κατά τη διάρκεια του 1948 αλλά και νωρίτερα, στην Πελοπόννησο, λειτουργούσαν ταυτόχρονα δύο εξουσίες, η υπαγόμενη στην κυβέρνηση της Αθήνας και η νεοπαγής εξουσία της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης. Συνυπήρχαν, δηλαδή στην Πελοπόννησο δύο «κράτη» που το καθένα προσπαθούσε να έχει την κατάσταση υπό τον έλεγχό του. Μετά από διαταγή του Στρατιωτικού Διοικητή Πελοποννήσου, για να μετακινηθεί κάποιος στο εσωτερικό της χερσονήσου αλλά και έξω από αυτή με οποιοδήποτε συγκοινωνιακό μέσο απαιτούνταν ειδικές άδειες και διαβατήρια με ταυτότητα και φωτογραφία που εκδίδονταν από τις αστυνομικές και τις στρατιωτικές αρχές. Όλα αυτά για να μετακινηθεί κάποιος από πόλη σε πόλη ή να εξέλθει πεζός από πόλη, κωμόπολη ή χωριό ακόμα και για να περάσει από γέφυρα.²³⁹

Οι αντάρτες με τη σειρά τους είχαν εγκαταστήσει φυλάκια στα όρια των περιοχών που κατείχαν για να ελέγχουν την είσοδο σε αυτές και την έξοδο από αυτές και η Πολιτοφυλακή εξέδιδε ειδικές άδειες σε όσους ήθελαν να μετακινηθούν προς τις πόλεις που ελέγχονταν από τον αντίπαλο²⁴⁰: «Από 15θήμερου η ταχυδρομική συγκοινωνία διεκόπη τελείως και η επιβατική κίνησις δια των διερχομένων εκ Πύργου αυτοκινήτων ελέγχεται αυστηρώς εις τας διαβάσεις, απαγορευμένης της άνευ αδείας των συμμοριτών μετακινήσεως των κατοίκων... Κατά πληροφορίας εκ Πύργου, συμμορίται εγκατέστησαν φυλάκιον εις την μεγάλην γέφυραν του Λάδωνος (οκτώ τόξων) ελέγχοντες την κίνησιν μεταξύ δήμων Ηραίας-Θελοπούσης ως και την Γορτυνίας-Πύργου».²⁴¹ Επίσης: «... [Οι συμμορίται] Εγκαθιστούν φυλάκια εις τας οδούς προς Γορτυνίαν και Μαντινείαν...»²⁴², «[Οι αντάρτες] έχουν εγκαταστήσει φυλάκια εις τας εξόδους των χωρίων προς Δημητσάναν, ελέγχοντες ούτω πάντα εξερχόμενον. Από της 30^{ης} Αυγούστου, αφ' ης επραγματοποίησαν την επίθεσίν των κατά της πόλεώς μας, ουδείς κάτοικος χωρίου κατορθώνει να έλθη εν Δημητσάνη, μετά δυσκολίας δε χορηγούν αδείας εις τους κατοίκους, ίνα έλθουν ενταύθα και παραλάβουν το χορηγούμενον άλευρον»²⁴³ και «Εκ Τριταίας εξ άλλου πληροφορία αναφέρουν ότι τας τελευταίας ημέρας οι συμμορίται απηγόρευσαν την κάθοδον χωρικών εξ όλης της περιοχής εις Πάτρας, επιτρέπουν δε μόνον κατόπιν “αδείας” των, ήτις και χορηγείται περιορισμένως.»²⁴⁴

Όταν ο Κ. Μάθιους συναντήθηκε με το Μουλόπουλο: «[Ο Μουλόπουλος] επέμενε να σφραγίσει το διαβατήριό μου επειδή εισήλθα στην “ελεύθερη ζώνη της Πελοποννήσου”»²⁴⁵ ενώ και πριν την αποχώρησή του, ο ίδιος τον ρώτησε: «Που είναι

²³⁹ Αλήθεια, 16/5/1948, σ.2

²⁴⁰ Μπρούσαλης, ό.π., σ.391

²⁴¹ Αλήθεια, 19/10/1947, σ.2

²⁴² Αλήθεια, 25/3/1948, σ2

²⁴³ Εμπρός, 17/10/1948, σ.4

²⁴⁴ Νεολόγος, 5/11/1948, σ.3

²⁴⁵ Mathhews, ό.π., σ.248

το διαβατήριό σου; Πρέπει να σου δώσω βίζα εξόδου.»²⁴⁶ Με αυτόν τον τρόπο οι κάτοικοι της Πελοποννήσου βρέθηκαν για ένα διάστημα ανάμεσα σε δύο εξουσίες και είχαν να αντιμετωπίσουν καταστάσεις όπως η παρακάτω: «Όταν φύγαμε από... το Χελμό, ξέραμε ότι θα μας κυνηγούσαν και οι αντάρτες πλέον. Για να φυλαχτώ λοιπόν, ήρθα εδώ στο Αίγιο... γίνεται τότε η εισβολή των ανταρτών στο Αίγιο... Πέρασαν κάνα δυο μέρες, βρίσκει ο Βλέμμας τον Πανάγο –αυτοί οι δυο, σου είπα, ήσαντε φίλοι από το στρατό, πραγματικοί φίλοι- και του λέει: “Πανάγο! να φύγεις απ’ το Αίγιο τώρα. Γιατί πήγανε κάποιοι απ’ την Αράχωβα στην Αστυνομία και είπανε ότι ο Μουρίκης κι εσύ οργανώσατε την εισβολή του Αιγίου. Ούτε στρατοδικείο δε θα προλάβετε να πάτε, θα σας σκοτώσουν και τους δύο!”...Και αναγκαστήκαμε λοιπόν και φύγαμε. Πήγαμε στο χωριό και κρυβόμαστε και από τις δυο παρατάξεις.»²⁴⁷ Δεν είναι λίγα τα άτομα που την ίδια περίοδο είχαν επιστρατευθεί και από τις δύο πλευρές. Η απόφαση μπροστά σε τέτοια διλήματα ακόμα και αν είχε ληφθεί λαμβάνοντας υπόψη ιδεολογικές ή και συναισθηματικές παραμέτρους οδηγούσε σε αποτελέσματα κατά τα οποία η ζωή των εκατέρωθεν επιστρατευμένων εξαρτιόταν κυριολεκτικά από τυχαία συμβάντα.²⁴⁸

²⁴⁶ Στο ίδιο, σ.251

²⁴⁷ Πριόβολος, ό.π., σ.329

²⁴⁸ Συνέντευξη Πανόπουλου Χ.

11. Η κατάρρευση του Δημοκρατικού Στρατού Πελοποννήσου

Από τις 25/10/1948 τέθηκε σε εφαρμογή για όλη την περιφέρεια της Πελοποννήσου ο νόμος ΔΞΘ 1912 «Περί Καταστάσεως Πολιορκίας»²⁴⁹. Με βάση τις διατάξεις αυτού του νόμου ο Στρατιωτικός Διοικητής Πελοποννήσου με διαταγή του: απαγόρευσε τις συναθροίσεις πολιτών χωρίς άδεια της Στρατιωτικής Αρχής, απαγόρευσε την διάδοση, ανακοίνωση και δημοσίευση πληροφοριών σχετικών με τη στρατιωτική κατάσταση εκτός από τα επίσημα ανακοινωθέντα του Στρατού, απαγόρευσε την κυκλοφορία εφημερίδων και περιοδικών χωρίς την άδεια των αρμόδιων επιτροπών, απαγόρευσε τη λειτουργία μετά τις 23:30 «εστιατορίων, ζυθεστιατορίων, καφενείων, καπηλείων, ζαχαροπλαστείων, μπαρ, κινηματοθεάτρων», απαγόρευσε την κυκλοφορία πολιτών από τις 24:00 μέχρι τις 6:00 χωρίς ειδική άδεια, απαγόρευσε την κυκλοφορία οποιουδήποτε οχήματος από τις 20:00 μέχρι τις 6:00 χωρίς ειδική άδεια και τη διέλευση του Ισθμού της Κορίνθου από τις 18:00 μέχρι τις 6:30. Από τις απαγορεύσεις εξαιρούνταν τα στρατιωτικά και αστυνομικά οχήματα που ήταν εφοδιασμένα με κανονικά δελτία κινήσεως και τα οχήματα των συμμαχικών αποστολών. Απαγορευόταν επίσης η διανυκτέρευση κάθε ατόμου εκτός της οικίας του και μπορούσε να γίνει μόνο με ειδική άδεια που εκδίδονταν από το Αστυνομικό Τμήμα της μόνιμης κατοικίας του και θεωρούνταν από το Αστυνομικό Τμήμα στο οποίο υπαγόταν η κατοικία στην οποία θα διανυκτέρευε. Ακόμα, απαγορευόταν «εις πάντα μη δικαιώμενον» να φορά ή να κατέχει στολή χρώματος χακί ή άλλη στολή που να μοιάζει στο χρώμα και στην εμφάνιση με εκείνες όλων των όπλων του Στρατού, της Χωροφυλακής, της Αστυνομίας Πόλεων και της Πυροσβεστικής. Απαγορευόταν, τέλος, η μεταφορά επιστολών στις οποίες επιπλέον, επιβαλλόταν προληπτική λογοκρισία.²⁵⁰

Στις 3 Δεκέμβρη 1948 η διοίκηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Πελοπόννησο ανατέθηκε στο επιτελείο του Α' Σώματος Στρατού. Ταυτόχρονα αποφασίστηκε η κύρια ενέργεια του Εθνικού Στρατού για τη χειμερινή περίοδο 1948-1949 να είναι η επιχείρηση για την εκκαθάριση της Πελοποννήσου από τις δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού. Από την επιτυχία της επιχείρησης αυτής εξαρτιόταν η προετοιμασία και η ανάληψη των μεγάλων επιθετικών ενεργειών στη Βόρεια Ελλάδα που θεωρούνταν απαραίτητες για τη συντριβή του ΔΣΕ.²⁵¹ (Βλ. Παράρτημα, φωτ. 13). Η Πελοπόννησος θεωρήθηκε το ασθενέστερο σημείο του Δημοκρατικού Στρατού και η επίθεση εναντίον της θα μπορούσε να αποδώσει άμεσα οφέλη αφού: «είναι αποκεκομένη της λοιπής Ελλάδος και δεν επέτρεπε έξω των ορίων της δια τους ΚΣ/τας ελιγμών, οι ΚΣ/ται εστερούντο του αναγκαίου πολεμικού υλικού (οπλισμόν, πυρ/κά, εκρηκτικές ύλας, ασυρμάτους κ.λ.π.) και αντιμετώπιζον τεραστίας δυσκολίας

²⁴⁹ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, Τεύχος Πρώτον, Αριθμός φύλλου 278

²⁵⁰ *Αλήθεια*, 7/11/1948, σ.1 και 2

²⁵¹ Μαργαρίτης, , ό.π., τ. 2 σ.295

δια τον ανεφοδιασμόν, ο ΚΣ/σμος εις Πελ/νησον δεν ήτο σταθερώς εδραιωμένος (πολλοί νέοι επιστρατευμένοι βιαίως εστερούντο φανατισμού και ηθικού, έλλειψις επιμελητείας και δικτύου διαβιβάσεων εν συνδυασμώ με τας επιθετικάς ενεργείας των Εθνικών τμημάτων), ο Λαός της Πελ/νήσου ως Εθνικόφρων κατ' απόλυτον πλειοψηφείαν ενθαρυνόμενος, θα εβοήθη μεγάλως τας Εθνικάς δυνάμεις». ²⁵² Για όλο το επόμενο διάστημα, μέχρι τη λήξη του Εμφυλίου, οι μαχητές και οι μαχήτριες του ΔΣΠ και οι υποστηρικτές τους θα βρεθούν αντιμέτωποι με τις νέες συνθήκες που όριζε η επιθυμία των επικεφαλής του Εθνικού Στρατού για την τελική λύση στην Πελοπόννησο: « Αξιωματικοί και Οπλίται. Τρία χρόνια τώρα η χώρα αυτή που γέννησε Θεούς και ημίθεους ρημάζεται. Ανθρωπόμορφα ελληνόφωνα τέρατα, εγκληματίαι βουτηγμένοι εις το αίμα αθώων διατρέχουν τη χώρα μας, ρημάζουν καίουν, σφάζουν. Τους γνωρίζετε όλοι σας, είναι οι αργόσχολοι, οι τεμπέληδες, οι αποτυχημένοι δήθεν διανοούμενοι, κοινοί εγκληματίαι... Με τα τίμια όπλα που σας ενεπιστεύθη η Ελληνική Πατρίς κυνηγήστε τους με φανατισμό, με λύσσα στα βουνά, εις τας πόλεις, όπου και αν κρύβονται, χωρίς ανάπαυσιν, χωρίς έλεος, χωρίς οίκτον. Είναι οι λεπροί από τους οποίους περιμένουν οι οικογένειές μας να απαλλάξωμε τον τόπον μας. Είναι το μίasma από το οποίον περιμένουν όλοι από εμάς τον καθαρισμό. Μην τους σκεπάζετε με χώμα Ελληνικό είναι ποτισμένο με αγνό ελληνικό αίμα, πολύ τιμημένο και δεν τους ανήκει. Αυτούς ας τους φάνε τα όρνια και τα σκυλιά. Οι προδότες δεν έχουν τάφο.» ²⁵³

Όπως έγραψε στο βιβλίο του ο Μάθιους: «Η καταστροφή που χτύπησε τους απαγωγείς – οικοδεσπότες μου ήταν γρήγορη και φοβερή. Σύντομα μετά την αναχώρησή μου μια πλήρης στρατιωτική μεραρχία μεταφέρθηκε στη χερσόνησο. Ήταν στρατιώτες που είχαν πάρει γεύση από την αντάρτικη τακτική στο Βορά και οδιοικητής τους ήταν ένα από τα νέα πρόσωπα, ο Πεντζόπουλος, ένας αποφασισμένος επαγγελματίας στρατιωτικός με το χαρακτήρα εκείνον για να διεξάγει αυτό το είδος του θρησκευτικού πολέμου... είδε στους εχθρούς του κάτι χειρότερο από αντάρτες εναντίον μιας νόμιμης κυβέρνησης: ήταν οι χειρότεροι των προδοτών, καθοδηγούμενοι από μια διαστροφή να ανοίξουν μια δίοδο για τους Σλάβους εισβολείς. Θα επιτίθονταν την περίοδο του χιονιού, νύχτα και μέρα, θα διέσχιζε τα βουνά από και προς όλες τις κατευθύνσεις και θα κυνηγούσε το θήραμα από περιοχή σε περιοχή μέχρι που πεινασμένος, άυπνος και αποκαμωμένος ο τελευταίος άντρας θα σκοτωνόταν ή θα αιχμαλωτιζόταν. Η συνταγή είχε ξαναπροταθεί αλλά αυτό που έλλειπε ήταν η τόλμη να εφαρμοστεί» ²⁵⁴

Στις 14 Μάρτη 1949, στην περιοχή του Δρακοβουνίου Γορτυνίας το τελευταίο οργανωμένο τμήμα του ΔΣΠ, ένας λόχος της 55^{ης} Ταξιαρχίας, συγκρούστηκε με

²⁵² Κομμουνιστοσυμμορισμός..., ό.π., σ.462

²⁵³ Από απόσπασμα της διαταγής του Στρατιωτικού Διοικητή Πελοποννήσου, Στρατηγού Πεντζόπουλου, προς τις στρατιωτικές μονάδες και τη Χωροφυλακή με την ευκαιρία του νέου έτους, Αλήθεια, 9/1/1949, σ.1

²⁵⁴ Matthews, σ.263

μονάδες του κυβερνητικού στρατού.²⁵⁵ Ο αποδεκατισμός και του τελευταίου αυτού τμήματος σήμαινε και τη λήξη των συγκρούσεων στην Πελοπόννησο. Η στρατιωτική κατάρρευση του ΔΣΠ συμπαρέσυρε και τις υπόλοιπες υπηρεσίες του. Η επέλαση της 9^{ης} Μεραρχίας επανέφερε στη θέση τους, τους θεσμούς του κράτους της Αθήνας καθώς η μοναδική επιδίωξη των στελεχών και των μαχητών του ΔΣΠ ήταν πλέον η επιβίωση: « Ο Ανώτερος Στρατιωτικός Διοικητής Πελοποννήσου κ. Θ. Πεντζόπουλος, εκάλεσε εις σύσκεψιν τους προϊσταμένους των Δημοσίων Υπηρεσιών (Δικαστικών, Οικονομικών, Επιθεωρητών Εκπαιδεύσεως κλπ.) προκειμένου να συννενοηθή μετ' αυτών δια την ταχύτεραν αποστολήν εις τας εκκαθαρισθείσας υπό του στρατού περιοχάς διδασκάλων, διοικητικών, οικονομικών και λοιπών υπαλλήλων. Η κατά το δυνατόν ταχεία αποκατάστασις τόσο των αρχών Χωροφυλακής όσον και των δημοσίων υπηρεσιών εις τας εκκαθαρισθείσας περιοχάς θεωρείται η δευτέρα μετά την στρατιωτικήν επιτυχίαν του Κράτους.»²⁵⁶ Τα Λαϊκά Συμβούλια και τα Λαϊκά Δικαστήρια διαλύθηκαν έχοντας προλάβει να αφήσουν μόνο αμυδρά ίχνη από τη λειτουργία τους, το Λαϊκό Διδασκαλείο είχε πάψει να λειτουργεί από την έναρξη των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, οι παρενέργειες από την υποχρεωτική επιστράτευση και τη δήμευση περιουσιών έγιναν περισσότερο φανερές όταν η πλάστιγγα άρχισε να γέρνει προς την πλευρά της κυβέρνησης της Αθήνας.

Τους επόμενους μήνες ο εμφύλιος συνεχίστηκε μόνο από τη μια πλευρά, όπως ακριβώς είχε αρχίσει. Οι αντάρτες που είχαν παραμείνει ζωντανοί μέχρι τότε περιπλανούνταν μεμονωμένα ή σε μικρές ομάδες απομονωμένοι και απελπισμένοι. Η 9^η Μεραρχία του Εθνικού Στρατού, που είχε αποσταλεί στην Πελοπόννησο τον προηγούμενο Δεκέμβρη, αποχώρησε από την περιοχή στις αρχές του Απρίλη για το βόρειο μέτωπο, αλλά παρέμειναν οι υπόλοιπες δυνάμεις του Στρατού και της Χωροφυλακής όπως και οι πολυάριθμες ομάδες των παραστρατιωτικών. Οι δυνάμεις αυτές συνέχισαν με αξιοθαύμαστο ζήλο τις προσπάθειές τους για την οριστική εξολόθρευση των «μιασμάτων» περιμαζεύοντας τα «οικτρά συμμοριακά υπολείμματα» που έβρισκαν μέσα σε σπηλιές και σε απίθανες κρύπτες. Μέχρι το τέλος του έτους επιδόθηκαν σε ένα ανελέητο κυνήγι κεφαλών που παράλληλα με τα ταχύρυθμα στρατοδικεία εξαφάνισαν τους «εχθρούς του έθνους». Οι περιγραφές για την επόμενη περίοδο αναφέρονται σε εν ψυχρώ δολοφονίες άοπλων, πεινασμένων και ταλαιπωρημένων ανταρτών, σε κομμένες κεφαλές που εκτίθονταν δημόσια, σε λιντσαρίσματα, σε πυρπολήσεις ανθρώπων. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ο αριθμός των νεκρών του ΔΣΠ και των υποστηρικτών του ξεπέρασε τις τέσσερις χιλιάδες.²⁵⁷ (Βλ. Παράρτημα, φωτ. 14 και 15).

²⁵⁵ Για τη μάχη στο Δρακοβούνι βλ. Παπακωνσταντίνου, ό.π., τ. Β', σ.1029-1034 και Λέφας, ό.π., τ. Β', σ.134-137

²⁵⁶ *Λακωνικόν Βήμα*, 27/2/1949, σ.1

²⁵⁷ Βλ. Λέφα Γ., *Χιλιάδες Τέσσερις Σταυροί στο Μαρτυρικό Μοριά*, Αλφειός, Αθήνα 2007 για το σύνολο των θυμάτων της αριστερής πλευράς στην Πελοπόννησο από τη Συμφωνία της Βάρκιζας μέχρι το τέλος του 1949.

Επίλογος

Τον Ιούνιο του 1947 ο Μιλιτιάδης Πορφυρογένης, ένα από τα κορυφαία στελέχη του ΚΚΕ, από το βήμα του συνεδρίου του γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, ανακοίνωνε, επίσημα, εξ ονόματος του ΚΚΕ, ότι «η αποφασιστική πολεμική επίδοση του Δημοκρατικού Στρατού της Ελλάδας μπροστά στο γεγονός της αμερικανοαγγλικής και μοναρχοφασιστικής αδιαλλαξίας τείνει να αποκρυσταλλωθεί, και αποκρυσταλλώνεται κιόλας, προς τη δημιουργία μιας λεύτερης δημοκρατικής Ελλάδας, με δική της κυβέρνηση και δική της κρατική υπόσταση».²⁵⁸

Ακολούθησε η ίδρυση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης και η έκδοση μιας σειράς νόμων και διαταγμάτων για την πραγματοποίηση αυτής της κρατικής υπόστασης. Από τότε και στο εξής όλες οι ενέργειες του Δημοκρατικού Στρατού γίνονταν στο όνομα της ΠΔΚ, αποκτώντας έτσι μια νομιμοποίηση, τουλάχιστον στα μάτια των στελεχών και των μαχητών του. «Κράτος ήμασταν κι εμείς, άσχετα αν χάσαμε» δήλωσε ένας από αυτούς ενώπιον του δικαστηρίου, μετά το τέλος του Εμφυλίου, καθώς δικαζόταν για τις κατασχέσεις που έκανε ο ΔΣ, στην επισήμανση του προέδρου του δικαστηρίου ότι: «Κατάσχεση κάνει το κράτος».²⁵⁹ Η ΠΔΚ, τελικά, δεν αναγνωρίστηκε από κανένα κράτος. Είναι πλέον γνωστό, ότι ορισμένες χώρες, μια από αυτές ήταν η Ουγγαρία, συζητούσαν το ενδεχόμενο να την αναγνωρίσουν, όπως επίσης είναι γνωστές και οι πιέσεις των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας προς τις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης να μην προβούν σε αναγνώριση.²⁶⁰

Στο εσωτερικό της χώρας όμως, ο ΔΣΕ, με την ίδρυση της ΠΔΚ, είχε ήδη δημιουργήσει το νομικό υπόβαθρο που του επέτρεψε να προωθήσει κάποιες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές και να ιδρύσει υπηρεσίες και θεσμούς μέσω των οποίων μπορούσαν να εκφραστούν, έστω σε πρώιμο στάδιο, οι αντιλήψεις των κομμουνιστών της εποχής για τη Λαϊκή Εξουσία. Στην Πελοπόννησο η άνοδος του ΔΣΕ υπήρξε εντυπωσιακή. Οι 800 αντάρτες του Δεκέμβρη του 1947 έφτασαν τους 5000 σε οργανική δύναμη και τους 3000 σε παρατακτή μετά από ένα χρόνο.²⁶¹ Το εντυπωσιακό είναι ότι η ανάπτυξη συνεχίστηκε ακόμα και μετά τις αποτυχίες σε Δημητσάνα (30/8/1948) και Ζαχάρω (13/10/1948) και την εξίσου αποτυχημένη προσπάθεια ανεφοδιασμού με οπλισμό μέσω θαλάσσης (Ορμος Φωκιανού 6/9/1948). Μια ερμηνεία που έχει δοθεί γι' αυτή την αξιοσημείωτη ανάπτυξη είναι ότι στην περιοχή λειτούργησε, με τον πιο φανερό τρόπο, η ατμόσφαιρα δυσπραγίας και κρίσης

²⁵⁸ Ηλιού, ό.π., σ. 29

²⁵⁹ Μπρούσαλης, ό.π., σ.432

²⁶⁰ Κόντης Βασίλειος, *Σταθμοί στην εξέλιξη του Εμφυλίου Πολέμου* στο Μουρέλος & Μιχαηλίδης (επιμ.), ό.π., σ.24. Περισσότερα για τις διεθνείς διαστάσεις του Εμφυλίου βλ. στο Μπάρεφ Ιορντάν, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα. Διεθνείς διαστάσεις*, μτφ. Γιώργος Σιακαντάρης, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997

²⁶¹ Για τη συγκεντρωτική δύναμη της 3^{ης} Μεραρχίας του ΔΣΕ στα τέλη Νοέμβρη 1948 βλ. *Κομμουνιστοσυμμοριτισμός*, ό.π., σ. 460

εμπιστοσύνης προς το κράτος, το στρατό και την κυβέρνηση της Αθήνας που διέτρεχε όλη σχεδόν τη χώρα το 1948. Η πολυαναμενόμενη και πολυδιαφημιζόμενη βοήθεια του Σχεδίου Μάρσαλ είχε ευνοήσει μόνο κάποιους εμπόρους των επαρχιακών πόλεων, λίγους «επιχειρηματίες» και κάποιους κρατικούς ή ημικρατικούς παράγοντες και όχι τους αγρότες των χωριών. Η αγροτική δυσπραγία που δημιουργήθηκε τροφοδοτούσε τη στρατιωτική αποτελεσματικότητα του ΔΣΠ αλλά και ανατροφοδοτούνταν από αυτή: «Η χώρα μας κατ' εξοχήν γεωργική διетήρησε τον πολιτισμό της και τις παραδόσεις της χάρις στα χωριά και τους Αγρότες μας. Αντίθετη προς την πραγματικότητα αυτή ήτο η μέχρι σήμερα πολιτική των κυβερνήσεων. Η Πρωτεύουσα και οι μεγαλουπόλεις μέχρι τώρα έχουν επισύρει την προσοχή της κρατικής μηχανής. Η φαυλοκρατική και οικονομική ενίσχυσης των Βιομηχανικών κέντρων επέφερε τον μαρασμό της υπαίθρου, αύξησε την αστυφιλία εκλόνισε το χωρίο και έτσι η δεξαμενή αυτή των εθνικών και ηθικών μας αξιών εδέχθη τόσα πλήγματα.»²⁶² Ένα οξυδερκές βλέμμα στις αγροτικές περιοχές της Πελοποννήσου, που ελέγχονταν από το ΔΣΠ, μπορούσε εύκολα να εξάγει τέτοια συμπεράσματα: «Κοιτάζοντας μόνο τη Δίβρη, με τους παγιωμένους θεσμούς της, το στρατιωτικό κέντρο εκπαίδευσης, το νοσοκομείο, την αστυνομία και την υπηρεσία προπαγάνδας, αναρωτήθηκα ποιο ήταν εκείνο το κατώτατο σημείο αβουλίας και ανικανότητας της κυβέρνησης που είχε επιτρέψει σε μια τέτοια κατάσταση να αναπτυχθεί ανεμπόδιστα.»²⁶³

Κάθε στρατιωτική επιτυχία του ΔΣΠ τον αναδείκνυε σε πιθανή εναλλακτική λύση. Οι επιτυχίες της άνοιξης του 1948 παρήγαγαν ένα πλαίσιο εμπιστοσύνης που περιέβαλλε το ΔΣΠ τουλάχιστον μέχρι τους πρώτους φθινοπωρινούς μήνες. Με αυτόν τον τρόπο ο ΔΣΠ έγινε αποδεκτός από την αγροτική κοινωνία της Πελοποννήσου, ή τουλάχιστον από ένα μεγάλο μέρος της και μέσω της αποδοχής αυτής επετράπει η λειτουργία μηχανισμών κρατικής υφής, στους οποίους μπόρεσε ο ΔΣΠ να στηρίξει την πολιτική και τη στρατιωτική ανάπτυξή του²⁶⁴: «Εκείνη την περίοδο που το αντάρτικο βρισκόταν στις καλές του στιγμές, είχε ευρύτερη συμπάθεια από ένα μεγάλο μέρος του κόσμου, [ακόμα] και αυτών που δεν ακολούθησαν.»²⁶⁵ Απ' ό,τι φαίνεται όμως, η ανάπτυξη του ΔΣΠ υπονόμεισε τη δυνατότητά του να συνεχίσει τον πόλεμο. Η πολιτική και η αριθμητική του πρόοδος του στέρησαν τα αρχικά του χαρακτηριστικά. Οι παράνομοι μηχανισμοί μετατράπηκαν σε ημικρατικές αρχές, τα στελέχη του και όσοι συμπαθούσαν τον αγώνα του αποκαλύφθηκαν. Έτσι, έγινε ευάλωτος στην καταστολή.²⁶⁶

Στην Πελοπόννησο, η στρατιωτική δύναμη, ο ΔΣΠ, επιχείρησε μέσα από τις κρατικές δομές που ίδρυσε να κατασκευάσει έναν μηχανισμό συναλλαγής με την τοπική κοινωνία. Οι απαιτήσεις του πολέμου δημιουργούσαν ανάγκες, σε εφόδια, τρόφιμα και ανθρώπινο δυναμικό που σίγουρα δεν ήταν εύκολο να προσφερθούν από

²⁶² Αλήθεια, 20/6/1948, σ.2

²⁶³ Matthews, σ.248

²⁶⁴ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 2, σ.336-337

²⁶⁵ Συνέντευξη Δ. Παλαιογούπουλου

²⁶⁶ Στο ίδιο, σ.337

μια κοινωνία που δεν είχε ποτέ στο παρελθόν παρουσιάσει ιδιαίτερα επαναστατική διάθεση. Για να πάρει από αυτήν την κοινωνία, έπρεπε πρώτα να δείξει τη δική του διάθεση για κάποιες παροχές προς αυτή. Αυτές, οι κρατικές υφής «παροχές» του ΔΣΠ, του επέτρεψαν να πάρει αρκετά ανταλλάγματα. Η εντυπωσιακή του ανάπτυξη σε όλη τη διάρκεια του 1948 και η ταυτόχρονη λειτουργία των κρατικών δομών, αποδεικνύουν την επιτυχία, έστω πρόσκαιρη, αυτής της «συναλλαγής».²⁶⁷

Στο κείμενο που ολοκληρώνεται με αυτές τις σειρές, επιχειρήθηκε να δοθεί μια συνοπτική περιγραφή της προσπάθειας των μελών του ΔΣΠ να ιδρύσουν, να στελεχώσουν και να θέσουν σε λειτουργία μια σειρά μηχανισμών και θεσμών κρατικού τύπου που θα ευνοούσαν την πολεμική προσπάθεια, θα εξασφάλιζαν μια, έστω υποτυπώδη, κρατική παρουσία αλλά και ένα νομιμοποιητικό πλαίσιο για τις δραστηριότητες του ΔΣΠ απέναντι στον τοπικό πληθυσμό. Μια από τις σημαντικές ιδιαιτερότητες αυτής της προσπάθειας και ταυτόχρονα ένα εξίσου σημαντικό πρόσκομμα ήταν ότι λάμβανε χώρα παράλληλα με έναν ιδιαίτερα σκληρό πόλεμο. Η ελεύθερη περιοχή της Πελοποννήσου, ή καλύτερα οι ελεύθερες περιοχές, περισφίγγονταν από τις δυνάμεις της κυβέρνησης της Αθήνας και επιτηρούνταν από τα πλοία και τα αεροπλάνα της. Ακόμα και στο διάστημα της μεγαλύτερης ανάπτυξης του ΔΣΠ, τόσο αριθμητικά και όσο και γεωγραφικά, ο πόλεμος ήταν πανταχού παρών, για τους μαχητές του, τις βοηθητικές υπηρεσίες του, τους υπόλοιπους θεσμούς και για τους πολίτες που βρίσκονταν στις υπό έλεγχο περιοχές. Επίσης, μην ξεχνάμε ότι ο ελληνικός Εμφύλιος εκτός από τα πεδία των μαχών διεξαγόταν και σε άλλα, κρίσιμα για την έκβασή του, επίπεδα. Από την κυβέρνηση της Αθήνας είχε ενθαρρυνθεί η δράση δεκάδων ένοπλων ακροδεξιών ομάδων σε όλη τη χώρα, είχαν φυλακιστεί δεκάδες χιλιάδες ύποπτα άτομα χωρίς κατηγορητήριο ή δίκη, είχαν εκτελεστεί χιλιάδες άτομα μετά από συνοπτικές διαδικασίες στα στρατοδικεία, είχε απαγορευτεί ο Τύπος της Αριστεράς και κατά διαστήματα ασκούσαν ποινικές διώξεις εναντίον των υπόλοιπων εφημερίδων, είχε σταδιακά επιβληθεί ο έλεγχος του ελληνικού εργατικού κινήματος, είχαν εκδιωχθεί χιλιάδες «μη νομιμόφρονες» από τις δημόσιες υπηρεσίες, είχαν σταλεί «προς αναμόρφωσιν» χιλιάδες Έλληνες σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως σε ξερονήσια.²⁶⁸

Ο καθαυτό πόλεμος λοιπόν, αλλά και οι παραπάνω παράπλευροι πόλεμοιδημιουργούν μια έλλειψη χειροπιαστών αποτελεσμάτων της προσπάθειας για την οργάνωση της ζωής των κατοίκων και δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών και οριστικών συμπερασμάτων για την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα αυτής της προσπάθειας. Παρ' όλα αυτά, μέσα στο χαμό του πολέμου το 1948 στην Πελοπόννησο: έγιναν εκλογές σε δεκάδες χωριά και εκλέχτηκαν ανάλογα Λαϊκά Συμβούλια, λειτούργησαν δεκάδες Λαϊκά Δικαστήρια, λειτούργησαν δεκάδες δημοτικά σχολεία και δύο, τουλάχιστον, γυμνάσια, λειτούργησαν θερινές παιδικές εξοχές και ακόμα το μοίρασμα των τροφίμων, το κάψιμο των χαρτιών στις εφορίες

²⁶⁷ Μαργαρίτης, ό.π., τ. 1, σ.581

²⁶⁸ WittnerLawrence, *Η Αμερικάνικη πολιτική απέναντι στην Ελλάδα στο Αλεξάντερ Τζ. κ. ά.*, ό.π., σ.410

και των υποκαταστημάτων των τραπεζών με τα αγροτικά χρέη, η καταστροφή των αρχείων των ειρηνοδικείων και των αστυνομικών σταθμών με τις καταδικαστικές αποφάσεις προσέδωσαν όντως κάποια χαρακτηριστικά Λαϊκής Δημοκρατίας στο αναδυόμενο διοικητικό και πολιτικό σύστημα στην Πελοπόννησο. Όπως δήλωσε και ένας αυτόπτης μάρτυρας για αυτά που είδε στην περιοχή τον Οκτώβρη του 1948: «Στο μεταξύ, με το Μουλόπουλο ως ξεναγό, εξέτασα τις προοπτικές της επανάστασης στην Πελοπόννησο. Μέσα από το στρατηγικό κέντρο της προσπάθειας των ανταρτών, η επίδρασή τους φαινόταν να έχει εξαπλωθεί περισσότερο και να έχει πλήξει βαθύτερα απ' ότι νομίζαμε στο ασφαλές καταφύγιο της Αθήνας. Η κυβέρνηση κρατούσε μόνο τις πόλεις, και στις πόλεις κανένας πολίτης σε θεωρούσε τον εαυτό του ασφαλή, οι ελεύθεροι σκοπευτές ήταν μια απειλή τόσο επίμονη όσο και μια ολοκληρωτική επιδρομή. Όσο για την ύπαιθρο, δεν ήταν μόνο απλά υπό την κυριαρχία των όπλων των ανταρτών, ήταν επίσης ενισχυμένη με τις περισσότερες από τις πολιτικές οργανώσεις ενός κομμουνιστικού κράτους. Εφτά “επαρχιακά συμβούλια είχαν ιδρυθεί, τετρακόσια “λαϊκά συμβούλια”, ένας αριθμός “αναθεωρητικών δικαστηρίων” απέδιδε Κομμουνιστική δικαιοσύνη και - κυρίως, αναδιένειμε δημευμένες περιουσίες. Σχολεία είχαν ξαναανοίξει, μια κομμουνιστική εφημερίδα κυκλοφορούσε.»»²⁶⁹

Η ζωή της Λαϊκής Δημοκρατίας στην Πελοπόννησο, το 1948, υπήρχε σύντομη αλλά εντυπωσιακή. Η μελέτη αυτή παρακολούθησε την πορεία των προσπαθειών για τη δημιουργία «Λαϊκού Κράτους» στην Πελοπόννησο, λαμβάνοντας υπόψη ότι τα ιστορικά γεγονότα δεν είναι αναπόφευκτα προτού συντελεσθούν και ότι η επιλογή αυτή ήταν μια από τις εναλλακτικές που είχαν τα δρώντα υποκείμενα. Όπως συμβαίνει, έτσι κι αλλιώς, στην Ιστορία, κανείς δεν ήξερε τον τελικό προορισμό του ταξιδιού αυτού από την αρχή. Οι εκ των υστέρων τελεολογικές και νομοτελειακές ερμηνείες συσκοτίζουν την κατανόηση του Ελληνικού Εμφυλίου. Οι σύγχρονοί του, θεωρούσαν πιθανά ή επιθυμητά και διαφορετικά σενάρια, εκτός από αυτά που τελικά επικράτησαν.²⁷⁰ Η δημιουργία κρατικών μηχανισμών στην Πελοπόννησο την περίοδο του Εμφυλίου ήταν μια από αυτές τις πιθανότητες ή επιθυμίες και για ένα διάστημα ήταν τόσο υπαρκτή όσο και εκείνες που επικράτησαν στο τέλος.

²⁶⁹ Matthews, ό.π., σ.247-248

²⁷⁰ Σφήκας Θανάσης, *Η «ειρηνοπόλεμη» διάσταση του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου: Ειρηνευτικές πρωτοβουλίες και δυνατότητες συμβιβασμού, 1945-1949* στο Νικολακόπουλος – Ρήγος – Ψαλλίδας, ό.π., σ.76

Πηγές

Βιβλιογραφία

Αλεξόπουλος Θ. Βασίλειος, *Πλανητέρου Καλαβρύτων. Ιστορική διαδρομή-Λαογραφία*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1998

Αλιβιζάτος Κ. Νίκος, «Καθεστώς “έκτακτης ανάγκης” και πολιτικές ελευθερίες, 1946-1949» στο Αλεξάντερ Τζ. κ.ά., *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, μτφ. Μαργαρίτα Δρίτσα – Αμαλία Λυκιαρδοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα 2006

Ανδρουκάκη Δημήτρη, *Σταύρωση Ηρώων*, Αθήνα 1991

Αντωνίου Γιώργος – Μαραντζίδης Νίκος (επιμ.), *Η εποχή της σύγχυσης. Η δεκαετία του '40 και η ιστοριογραφία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2008

Βασιλόπουλος Χρ. Ηλίας, *Μνήμες της Κατοχής και του Εμφυλίου. Χρονικό 1931-1951*, χ.ε., Αθήνα 2005

Βερβενιώτη Τασούλα, «Οι μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας» στο Νικολακόπουλος Ηλίας – Ρήγος Άλκης – Ψαλλίδας Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002

Γκιουζέλη Στέφανου, «Η νικηφόρα πορεία της ανάπτυξης του Δ.Σ. στην Πελοπόννησο», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, τευχ. 2, Φλεβάρης 1949

Γκριτζώνας Κώστας, *Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού. Η τολμηρότερη ιστορία που γράφτηκε στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2001

Γουίτνερ Λώρενς, *Η Αμερικάνικη επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991

Δελαπόρτα Παύλου, *Το Σημειωματάριο ενός Πιλάτου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977

Εθνική Αλληλεγγύη Νομού Αχαΐας, *Σελίδες Αίματος*, Μάνα του Λαού, Πάτραι 1945

Ζαφειρόπουλος Δ. *Ο αντisuμμοριακός αγών 1945-1949*, Αθήνα 1956

Ηλιού Φίλιππος, *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Η εμπλοκή του ΚΚΕ*, Θεμέλιο, Αθήνα 2005

Hobsbawm Eric, *Επαναστάτες*, μτφ. Πάρις Μπουρλάκης, Θεμέλιο, Αθήνα 2008

Καμαρινός Αρίστος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο 1946-1949, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 2005

Καρακατσιάνης Γιάννης (επιμ.), Νότια Πελοπόννησος 1935-1950, Αλφειός/Σύνδεσμος Φιλολόγων Μεσσηνίας, Αθήνα

Κλόουζ Ντέιβιντ (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950. Μελέτες για την πόλωση*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997

Κόντης Βασίλειος, «Σταθμοί στην εξέλιξη του Εμφυλίου Πολέμου» στο Μουρέλος Ιωάννης – Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007

Κουτσούκης Κλεομένης & Σακκάς Ιωάννης (επιμ.), *Πτυχές του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000

Κριμπά Γρηγόρη, *Εμφύλιος. Γενική εικόνα – Γεγονότα από το Μοριά*, τ. Α και Β, χ. ε. , Καλαμάτα 2004

Κριμπά Γρηγόρη, *Πέρδικας*, χ.ε., χ.χ

Κριμπάς Γρηγόρης, *Χρυσούλα*, χ.ε., Αθήνα 2009

Κυρίτσης Νίκος, *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Βασικοί σταθμοί του αγώνα, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 2006

Κωστόπουλου Γιάννη, *Αντάρτες Οι Αθώοι Οραματιστές*, Κυριακίδη, Αθήνα 2001

Λάζαρη Κ. Βασίλη, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Αχαΐα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2006

Λέφας Λ. Γιάννης, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου (Δημιουργία – Ανάπτυξη – Ήττα)*, Αλφειός, Αθήνα 1998

Λέφα Γ., *Χιλιάδες Τέσσερις Σταυροί στο Μαρτυρικό Μοριά*, Αλφειός, Αθήνα 2007

Λιάκος Αντώνης, «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα» στο Φλάισερ Χάγκεν (επιμ.), *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2003

Μαραγκός Νίκος, *Αδικαίωτη Θυσία. Αλέκος Τσουκόπουλος, οι Σύντροφοί του, η Εποχή τους*. Αλβανία – ΕΛΑΣ – Δημοκρατικός Στρατός, Αλφειός, Αθήνα 2002

Μαραντζίδης Νίκος, *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας 1946-1949*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010

Μαραντζίδης Νίκος, «Η τοπική διάσταση στη μελέτη της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου» στο Αντωνίου Γιώργος – Μαραντζίδης Νίκος (επιμ.), *Η εποχή της σύγχυσης. Η δεκαετία του '40 και η ιστοριογραφία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2008

Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, τ. 1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002.

Matthews Kenneth, *Memories of a mountain war. 1944-1949*, Longman, London 1972

Μουρέλος Ιωάννης – Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007

Μπάεφ Ιορντάν, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα. Διεθνείς διαστάσεις*, μτφ. Γιώργος Σιακαντάρης, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997

Μπαλτά Νάση, «“Τότε με τα “Χίτικα” δεν κόταγες να πεις ούτε τ’ όνομά σου”:
Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο σε ένα χωριό της Πυλίας» στο Νικολακόπουλος Ηλίας –
Ρήγος Άλκης – Ψαλλίδας Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο
Γράμμο. Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002

Μπέκος Γεωργούλας , *Η λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα, τόμοι Ι και ΙΙ*,
Θεμέλιο, Αθήνα 1979

Μπελογιάννη Νίκου, *Το αντάρτικο στην Πελοπόννησο*, Περ. Δημοκρατικός Στρατός,
τευχ. 6, Ιούνης 1948

Μπούσαλης Κωνσταντίνος, *Οι Ανυπότακτοι. Το Δεύτερο Αντάρτικο Στην
Πελοπόννησο*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2008

Νικολακόπουλος Ηλίας – Ρήγος Άλκης – Ψαλλίδας Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος
Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949)*,
Θεμέλιο, Αθήνα 2002

Παλαιολογόπουλος Δημήτρης, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην επαρχία Καλαβρύτων
1946-1949*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2001

Παλαιολογόπουλου Δημήτρη, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου. Ένα φυτώριο
Δασκάλων του ΔΣΕ στην περίοδο του Εμφυλίου, 1948*, Νέα Σκέψη, Αθήνα 1993.

Παλαιολογόπουλου Δημήτρη, *Το χρονικό ενός αγωνιστή. Βάγιος Βαΐτσης*,
Παρασκήνιο, Αθήνα 2006

Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Πληθυσμός και Οικισμοί της Πελοποννήσου 13^{ος}-18^{ος}
Αιώνας*, Ιστορικό Αρχείο. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1985

Παπαδημητρίου Ι. Δέσποινα, *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των
εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα
2006

Πεντεδέκας Δ. Κώστας, *Το Επιμελητειακό και το Υγειονομικό στο Δημοκρατικό Στρατό Ρούμελης 1946-1949*, Εντός, Καισαριανή χ.χ.

Πετρόπουλος Γιώργος, «Η διαχείριση της ήττας στο μνημονικό λόγο της Αριστεράς: Έρευνα σε δυο αυτοβιογραφικά κείμενα για τη Νότια Πελοπόννησο» στο Καρακατσιάνης Γιάννης (επιμ.), *Νότια Πελοπόννησος, 1935-1950*, Αλφειός, Αθήνα 2010

Πέτρουλα Σωτ. Δήμητρα, *Που 'ναι η μάνα σου μωρή*, Κέδρος, Αθήνα 1986

Πήλιουρας Ν. Ανάργυρος, *Ανεξίτηλα Βιώματα*, χ.ε., Κοσμάς Κυνουρίας 2005

Πριόβολος Γιάννης, *Μια Αλυσίδα Μνήμες. Αχαΐα και Βόρεια Πελοπόννησος 1940-1949*, Αλφειός, Αθήνα χ.χ

Σακελλαρίου Νώντας, *Το Υγειονομικό του Δημοκρατικού Στρατού*, Αφοι Τολίδη, Αθήνα χ.χ.

Σβώλου Θανάση, *Αντάρτης στα βουνά του Μωριά*, Αθήνα 1990

Συλλογικό, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2006

Σφήκας Δ. Θανάσης, «Ένα ιστοριογραφικό ταξίδι στη χώρα του Γκιούλιβερ: η ελληνική ιστοριογραφία και οι διεθνείς διαστάσεις του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου» στο Μουρέλος Ιωάννης – Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007

Σφήκας Θανάσης, «Η “ειρηνοπόλεμη” διάσταση του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου: Ειρηνευτικές πρωτοβουλίες και δυνατότητες συμβιβασμού, 1945-1949» στο Νικολακόπουλος Ηλίας – Ρήγος Άλκης – Ψαλλίδας Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002

Σφήκας Δ. Θανάσης, *Το «Χωλό» Άλογο Οι διεθνείς συνθήκες της ελληνικής κρίσης 1941-1949*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007

Τσιγγούνης Αλέξανδρος, *Ο συμμοριτισμός στην Πελοπόννησο*, Αθήνα 1961

WittnerLawrence, «Η Αμερικάνικη πολιτική απέναντι στην Ελλάδα» στο Αλεξάντερ Τζ. κ. ά., *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2006

Φλάισερ Χάγκεν (επιμ.), *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2003

Φωτόπουλος Θ. Αθανάσιος, «Ο Εμφύλιος στην Πελοπόννησο» στο Κουτσούκης Κλεομένης & Σακκάς Ιωάννης (επιμ.), *Πτυχές του εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000

Ψιμούλη Βάσω, *“Ελεύθερη Ελλάδα” “Η Φωνή της Αλήθειας” Ο παράνομος ραδιοσταθμός του ΚΚΕ Αρχείο 1947-1968*, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Θεμέλιο, Αθήνα 2006

Εφημερίδες

Αλήθεια Τριπόλεως

Εθνικός Κήρυξ (Πάτρα)

Ελευθερία

Εμπρός

Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος

Η Σημερινή

Κυνουρία

Λακωνικόν Βήμα

Νεολόγος Πατρών

Ριζοσπάστης

Σημαία Καλαμών

Περιοδικά

Δημοκρατικός Στρατός

Αρχεία

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας

Επιμορφωτικό Κέντρο «Χαρίλαος Φλωράκης»

ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου, 1944-1949*, ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αθήνα 1998

Συνεντεύξεις

Κανελλόπουλου Νίκου

Παλαιολογόπουλου Δημήτρη

Πανόπουλου Χαράλαμπου

Αρκτικόλεξο

ΑΣΔΠ: Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκησης Πελοποννήσου

ΓΑ: Γενικό Αρχηγείο

ΓΕΣ: Γενικό Επιτελείο Στρατού

ΔΣΕ: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας

ΔΣΠ: Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου

ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΕΠΟΝ: Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων

ΕΤΑΞ: Ειδικό Τάγμα Αξιωματικών

ΚΓΑΝΕ: Κλιμάκιο Γενικού Αρχηγείου Νότιας Ελλάδας

ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

ΚΣ: Κομμουνιστοσυμμορίτες

ΛΟΚ: Λόχος Ορεινών Καταδρομών

MAY: Μονάδες Αυτασφαλείας (Ασφαλείας) Υπαίθρου

ΠΔΚ: Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση

UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration

UNSCOB: United Nations Special Committee on the Balkans

Παράρτημα

Φωτ.1: Χάρτης που στα σκιασμένα δείχνει τις περιοχές που έλεγχε ο ΔΣΕ τον Οκτώβρη του 1948

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΛΑΪΚΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΑΥΣ. 14
ΑΡΙΘ. ΠΤΥΧ. 19

Π Τ Υ Χ Ι Ο

Συν. *εξηγησιούλου Βελωμίτη κα Γαηόρη*
ΠΑΙΔΙ *αγρότη*. ΓΕΝΝΗΜΕΝΟΣ ΤΟ *1930*. . . .
ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ *Βρόηα* ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ *Ήρυαδίας*.
ΓΡΑΦΤΗΚΕ ΚΑΙ ΦΟΙΤΗΣΕ ΚΑΝΟΝΙΚΑ ΣΤΟ ΛΑΪΚΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ
ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΕΝΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΚΡΙΘΗΚΕ ΑΞΙΟΣ
ΓΙΑ ΝΑ ΠΑΡΕΙ ΑΥΤΟ ΤΟ ΠΤΥΧΙΟ.

Η ΕΠΙΔΟΣΗ ΤΟΥ ΉΤΑΝΕ *Πολύ καλή*. . . .
ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΩΓΗ ΤΟΥ *Εξαιρετική*. . . .

ΚΑΠΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΕΛΛΑΣΟ 5 Σεπτεμβρίου 1948

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Ηλίας Κωστόπουλος

Φωτ.2 : Πτυχίο του Λαϊκού Διδασκαλείου

[illegible]

85

Φωτ.5: Ο επικεφαλής του ΔΣΠ Σ. Γκιουζέλης και ο επιτελάρχης Κ. Κανελλόπουλος χορεύουν κάπου στο Μαίναλο

Φωτ.6: Ο Πολιτικός Επίτροπος της 3^{ης} Μεραρχίας Β. Ρογκάκος και ο διοικητής του Λόχου Ασφαλείας της Μεραρχίας Ν. Πανούσης χορεύουν στη γιορτή για τα δίχρονα του ΔΣΕ

Φωτ.7: Αιχμάλωτοι αντάρτες στον Πάρνωνα

Φωτ.8: Αιχμάλωτοι αντάρτες στην Πελοπόννησο

Φωτ.9: Συνεργεία αρτοποιών στη Β. Ελλάδα

Δ.Σ.Ε.
 Η.Γ.Α.Ν.Ε.
 III η σελίδα
 IV ο Γραμείο

Ραδιοηλεκτρογράφημα
 από Η.Γ.Α.Ν.Ε.
 "III η σελίδα"

ΕΠΕΙΓΟΝ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΕΝΟΜΑΘΙΟΥΣ

Ευχαριστώ για το γράμμα σου. Όλα τα παιδιά
 στη δημοκρατία σου από ελπίδα είναι. Συνέχισε να
 πορεύεσαι θα έχεις επιτυχία. Τα παιδιά να σου
 δώσουν οι δυνάμεις σου από το γαλλικό έθνος.
 Άλλα σου παρακαλώ να βοηθήσεις ε αυτό γράφημα, με
 να σου προμηθεύω να έλθω στην επιθυμητή θέση.
 Οι γαλλικές μας ικανότητες για όλα. Καμιά να σου
 δώσουν οι δυνάμεις σου να σου δώσουν.
 Αν σου είναι ενδιαφέρον, δώσε μας μια απάντη-
 ση για το έλθε σου. Είμαστε άποδοι στην
 να σου θα σου βοηθήσουμε. Και αν μπορείς πεί-
 να σου να σου δώσουν να σου δώσουν τα
 σου είναι η αντανάκλαση της σου.
 Ο έλθε σου θα σου δώσουν το σου σου σου
 το Β.Β.Ε.

Σας σέβεται
 Κωνσταντίνος Καραγιώργης

Επίσης
 23/10/48
 ώρα 1230

24. 'Ask our men to take you back . . .' Black George's second radio telegram

Φωτ.10:Ραδιοηλεκτρογράφημα του Κ. Καραγιώργη προς τον Κ. Μάθιους

Φωτ.11: Γυναικείο τμήμα παρελαύνει στη γιορτή για τα δίχρονα του ΔΣΕ

Φωτ.12:Μαθητές με το δάσκαλό τους παρελαύνουν στη γιορτή για τα δίχρονα

Χάρτης περιοχής της Βορείου Πελοποννήσου, περιέχων τὰ κέντρα τῶν συμμοριτῶν. Διὰ τοῦ σφυροδρεπάνου σημειοῦνται τὰ κυρίως συμμορισκὰ κέντρα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον θεωροῦντο ὡς «ἀσφαλῆ» ἀπὸ τῶν συμμοριτῶν καὶ ὅπου εὐρίσκονται ἔμπεδα, ἐγκαταστάσεις καὶ ἀποθήκαι τῶν δρῶντων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βορείου Συγκροτήματος συμμοριτῶν.

Φωτ.13: Χάρτης της Β. Πελοποννήσου όπου σημειώνονται οι περιοχές που ελέγχονταν από το ΔΣΠ με την έναρξη των εκκαθαριστικών του Δεκέμβρη του 1948

Φωτ.14 και 15:Τα πτώματα των ανταρτών Πέρδικα και Ξυδέα επιδεικνύονται δημόσια σε Τρίπολη και σε Καλαμάτα αντίστοιχα